

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فصلنامه علمی-تخصصی جغرافیا و مطالعات محیطی دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد

صاحب امتیاز و ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد

مدیر مسئول: دکتر احمد خادم الحسینی

سر دبیر: دکتر مهدی مؤمنی

مدیر داخلی: دکتر امیر گندمکار

اعضای هیات تحریریه مجله «جغرافیا و مطالعات محیطی»:

دکتر حسین نظم فر	استاد دانشگاه محقق اردبیلی
دکتر بهمن رمضانی	استاد دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت
دکتر رحیم سرور	استاد دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران
دکتر حمیدرضا وارثی	استاد دانشگاه اصفهان
دکتر میرنجم موسوی	استاد دانشگاه ارومیه
دکتر مهدی مؤمنی	دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد
دکتر احمد خادم الحسینی	دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد
دکتر امیر گندمکار	دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد
دکتر رضا مختاری	دانشیار دانشگاه پیام نور مرکز اصفهان

سال هشتم، شماره سی و پنج، پاییز ۱۳۹۹

شماره شاپا: ۷۸۴۵-۲۰۰۸

شماره مجوز معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی: ۸۷/۹۰۷۱۲

شماره مجوز وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی: ۹۰/۲۹۰۰۸

ناشر: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد

مترجم و ویراستار انگلیسی: دکتر سید امید طباطبائی

طراح روی جلد: دکتر علیرضا عباسی

مسئول دفتر: لیلی رضایی

نشانی: اصفهان - نجف آباد - بلوار دانشگاه - دانشگاه آزاد اسلامی - دانشکده ادبیات و علوم انسانی - دفتر مجله.

تلفن: ۰۳۱-۴۲۲۹۲۵۱۲ فکس: ۰۳۱-۴۲۲۹۱۱۱۰

پست الکترونیکی: ges@iaun.ac.ir

سایت نشریه: http://ges.iaun.ac.ir

مقالات بیانگر آراء نویسندگان است و به ترتیب وصول و تصویب درج می شوند.

فهرست مطالب

- ۷-۲۰..... ارزبایی پس از بهره برداری مسکن مهر بهارستان، اصفهان
 محمود رضا ثقفی*، دانشیار گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران
 بهاره میرزایی، کارشناسی ارشد گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران
 مهشید نقیعی، کارشناسی ارشد گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران
 محمد مهدی کاوه جبللی، کارشناسی ارشد گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران
- ۲۱-۳۰..... تحلیل ساختاری شکوفایی شهری با رویکرد آینده‌نگاری (مطالعه موردی: کلان‌شهر اهواز)
 محمدعلی فیروزی، استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، اهواز، اهواز، ایران
 فرشته شبه‌پور* دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، اهواز، اهواز، ایران
- ۳۱-۴۶..... شناسایی فعالیت‌های رقابت‌پذیر در منطقه مادرشهری اراک با رویکرد پایداری اقتصادی
 مینا افتخارنیا، دانشجوی دکتری شهرسازی، گروه شهرسازی و برنامه ریزی شهری، دانشکده هنر و معماری، واحد تهران غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
 کرامت الله زیاری*، استاد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، تهران، ایران
 مجید نادری، استادیار گروه شهرسازی و برنامه ریزی شهری، دانشکده هنر و معماری، واحد تهران غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
- عوامل موثر بر طراحی و توسعه شبکه معابر از منظر مدیریت روستایی (محدوده مورد مطالعه: سکونتگاه‌های روستایی شهرستان شاهین شهر و میمه).....
 ۶۰-۴۷..... سید رامین غفاری*، دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، تهران، تهران، ایران
- ۷۶-۶۱..... پیامدهای اجتماعی سیلاب خوزستان با تأکید بر رفاه اجتماعی
 اعظم عبدالهی بروجنی، دانشجوی دکتری مسایل اجتماعی ایران، گروه جامعه‌شناسی، واحد دهاقان، دانشگاه آزاد اسلامی، دهاقان، دهاقان، دهاقان، ایران
 اصغر محمدی*، استادیار، گروه جامعه‌شناسی، واحد دهاقان، دانشگاه آزاد اسلامی، دهاقان، دهاقان، دهاقان، ایران
 مهرداد نوابخش، استاد، گروه جامعه‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، تهران، تهران، ایران
- ۹۱-۷۷..... واکاوی میزان رضایتمندی شهروندان مناطق ۶ و ۸ و ۱۴ کلانشهر اصفهان از اجرای ضوابط و مقررات شهرسازی طرح تفصیلی
 حمید قدیری مدرس، دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، گروه جغرافیا، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، نجف آباد، نجف آباد، ایران
 مهدی مومنی*، دانشیار مرکز تحقیقات گردشگری، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، نجف آباد، نجف آباد، ایران
 حمید صابری، استادیار مرکز تحقیقات گردشگری، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، نجف آباد، نجف آباد، ایران

مشاوران علمی این شماره:

دکتر احمد آفتاب
دکتر فرشته احمدی
دکتر مهدی سقایی
دکتر علی شمس الدینی
دکتر رستم صابری فر
دکتر زینب طالبی
دکتر صفر قائد رحمتی
دکتر امیر گندمکار
دکتر میرنجف موسوی
دکتر حجت مهکوئی
دکتر اکبر ویسی

به نام روشنایی بخش بینش

شیوه نگارش مجله علمی پژوهشی جغرافیا و مطالعات محیطی دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد

- مقاله باید حاصل کار پژوهشی و علمی نویسنده (ها) باشد و لزوماً به تولید علم و معرفت جدید منجر شده باشد. مجله از مقاله‌های مستخرج از رساله دکتری، پایان نامه‌های برجسته و هم چنین طرح‌های تحقیقاتی مستقل در صورتی که با رعایت اصول و معیارهای روش تحقیق علمی در حوزه مربوطه باشد، و از نوآوری نظری یا روش‌شناسی برخوردار باشد، استقبال می‌کند.

- مقالات مروری (Review Articles) از نویسندگان مجرب و صاحب‌مقالات پژوهشی در زمینه‌های مورد بحث به شرطی پذیرفته می‌شود که منابع متناهی مستند تحقیق قرار گرفته باشد.

- مجله از مقالات نظری که به نقد و بررسی عالمانه نظریه‌های علمی و گزاره‌ها و مدل‌های نظری موجود و نیز ابداع و یا ارائه مدلها و نظریه‌های علمی جدید توسط صاحب‌نظران و اساتید برجسته می‌پردازد، استقبال می‌نماید. در مورد مقالاتی که توسط دانشجویان کارشناسی ارشد و دکتری با همکاری اساتید راهنما و یا مشاور تهیه می‌شود، ضرورتاً می‌بایست با مسئولیت علمی و با امضاء استاد راهنما به مجله ارسال گردد و نام وی نیز به عنوان نفر اول ذکر شود؛ در غیر این صورت در هیئت تحریریه قابل طرح نخواهد بود.

- مجله از پذیرش مقالات تألیفی و ترجمه‌ای برای چاپ معذور است.

- مقاله ارسال شده نباید قبلاً در هیچ نشریه داخلی یا خارجی و یا مجموعه مقالات چاپ شده باشد، هیئت تحریریه انتظار دارد نویسندگان محترم تا هنگامی که جواب پذیرش از نشریه نرسیده است، مقاله خود را به نشریه دیگری برای چاپ ارسال نکنند.

- مقاله باید سلیس، روان و از نظر دستور زبان صحیح باشد و در انتخاب واژه‌ها دقت کافی شده باشد. زبان رسمی مجله فارسی است اما مقاله به زبان انگلیسی نیز پذیرفته می‌شود.

- در متن فارسی باید تا حد امکان از معادل فارسی کلمات لاتین استفاده شود و چنانچه معادل فارسی با اندازه کافی رسا نباشد، می‌توان با ذکر شماره در بالای معادل، عین کلمه لاتین را در زیرنویس آورد.

مقالات روی کاغذ A4 (با حاشیه از بالا و پایین ۳/۵ و از راست و چپ ۳ سانتی‌متر) تایپ گردد. فواصل بین خطوط به صورت Single باشد.

- حجم مقاله شامل متن، شکل‌ها، جدول‌ها، نقشه‌ها، منابع و چکیده لاتین با رعایت استانداردهای حروف چینی مجله می‌بایست از ۱۵ صفحه بیشتر نشود.

- ساختار نوشتاری مقالات:

مقالات پذیرفته شده در مرحله اولیه تأیید می‌بایست به صورت زیر تدوین گردد:

۱-۲. ساختار مقاله باید به صورت علمی مشتمل بر عنوان، چکیده فارسی و انگلیسی (۲۵۰-۵۰۰ کلمه)، کلید واژه، بیان مسأله، بدنه اصلی (مبانی نظری و پیشینه تحقیق، داده‌ها، مواد و روش تحقیق، یافته‌های تحقیق، تجزیه و تحلیل، نتیجه‌گیری) قدردانی و تشکر، فهرست منابع و ضمائم باشد.

۲-۲. برای مقالات فارسی، عنوان مقاله باید موجز، کوتاه و بازگوکننده موضوع مقاله باشد و با قلم B ZARE

عنوان: Bold 18، نام نویسندگان: Bold 12، سمت نویسندگان: ۱۱، متن: ۱۳، سرتیترها: Bold، زیر نویسها: ۱۰، منابع: ۱۱ از قسمت چکیده تا انتهای منابع ۲ ستونی، پی‌نوشتها: Times New Roman 11 تایپ گردد. نام نویسنده نیز با قلم 14، عنوان علمی یا شغلی او نیز با قلم ۱۰ در زیر صفحه اول مقاله ذکر شود. در مقالاتی که بیش از یک نویسنده دارند، ذکر نام نویسنده مسؤول مقاله در صفحه مشخصات نویسندگان ضروری است.

۲-۳. چکیده مقالات فارسی با قلم ۱۲، چکیده انگلیسی با قلم Times New Roman 12 سیاه و تمامی عنوان‌های در متن با قلم Bold نوشته شود.

۲-۴. برای مقالات انگلیسی، عنوان با قلم Times New Roman 14، نام نویسنده مقاله با قلم سیاه Times New Roman 12 عنوان علمی یا شغلی با قلم Times New Roman 12 نازک در زیر صفحه چکیده لاتین مقاله ذکر شود. ضمناً آدرس الکترونیکی و شماره تلفن نویسنده مسئول مکاتبات در پاورقی آورده شود.

۲-۵. در تنظیم جداول، نقشه و شکل‌ها رعایت نکات زیر الزامی است:

الف- اطلاعات جداول نباید به صورت شکل و یا نمودار در مقاله آورده شوند. شماره و عنوان در بالای جدول ذکر گردد. در صورت اخذ جداول و شکل‌ها از منابع دیگر، ذکر منبع در زیر جداول و شکل‌ها به صورت وسط چین الزامی است.

ب- هر ستون جدول باید دارای عنوان و واحد مربوط به خود باشد، چنانچه تمام ارقام جدول دارای واحد یکسان باشند، می‌توان واحد را در عنوان جدول ذکر نمود.

ج- توضیحات اضافی عنوان و متن جدول، به صورت زیرنویس ارائه گردد.

د- شکل‌ها و نمودارهای مقاله حتماً اصل و دارای کیفیت مطلوب و به صورت سیاه و سفید باشند. فایل اصلی شکل‌ها (تحت Word, Excel) و با دقت 600 dpi ارائه گردد. عکس‌ها باید واضح، خوانا، دارای مقیاس و با کیفیت مناسب و مطلوب (۳۰۰ تا ۵۰۰ dpi) در یکی از فرمت‌های tif, jpg, gif تهیه شده باشند. اندازه قلم‌ها خصوصاً در مورد منحنی‌ها (Legend) به گونه‌ای انتخاب شوند که پس از کوچک شدن مقیاس شکل برای چاپ نیز خوانا باشد.

ه- نقشه‌های مورد استفاده در متن مقاله حتماً بر اساس فرمت‌های ذیل تنظیم گردند:

۳. ساختار اصلی مقاله:

مقالات ارسال شده باید دارای بخش‌های زیر باشد:

۳-۱. صفحه اول: در صفحه شناسنامه باید عنوان کامل مقاله به فارسی و انگلیسی، نام و نام خانوادگی نویسنده (ها)، درجه علمی، نشانی دقیق (کد پستی، تلفن، دورنگار و پست الکترونیکی)، مسئول مقاله و تاریخ ارسال به فارسی و انگلیسی درج شود. نویسنده عهده‌دار مکاتبات باید با علامت ستاره مشخص شود. از ذکر مشخصات فوق در سایر صفحه‌های مقاله باید خودداری شود.

۳-۱-۱. چنانچه مخارج مالی تحقیق یا تهیه مقاله توسط مؤسسه‌ای تأمین شده باشد باید نام مؤسسه در پاورقی صفحه اول درج شود.
۳-۲. صفحه دوم (چکیده): شامل عنوان کامل مقاله به فارسی، چکیده فارسی مقاله و کلید واژه‌ها (۴ تا ۶ کلمه) است. چکیده فارسی مقاله از ۳۰۰ کلمه تجاوز نکند و بیانگر خلاصه‌ای از مقدمه، روش تحقیق، یافته‌ها و نتیجه‌گیری باشد.

۳-۳. از صفحه سوم به بعد متن اصلی مقاله خواهد آمد.

۳-۴. صفحه منابع: منابع و مأخذ باید به صورت درون متنی و همچنین در پایان مقاله ذکر شوند.

۳-۴-۱. شیوه ارجاع در داخل مقاله باید به سبک APA باشد و منابع مورد استناد در داخل متن با ذکر نام خانوادگی، سال انتشار و شماره صفحه داخل پرانتز آورده شود.

مانند: (زیاری، ۱۳۸۳: ۲۵). یا (Tacoli, 1998: 6-7).

برای منبعی با دو نویسنده و بیشتر: (سعیدی و همکاران، ۱۳۸۸: ۴۳). یا (Rondinelli et al, 2003: 6).

۳-۴-۲. در روش ارائه منابع و مأخذ در انتهای مقاله به صورت:

الف. برای کتاب: نام خانوادگی، نام نویسنده یا نویسندگان، (سال انتشار): عنوان کتاب، شماره جلد، نام ناشر، نوبت چاپ، محل انتشار.

نمونه فارسی کتاب :

- عبدی دانشپور، زهره (۱۳۸۷): درآمدی بر نظریه‌های برنامه‌ریزی شهری با تأکید ویژه بر برنامه‌ریزی شهری، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، چاپ اول، تهران.

نمونه انگلیسی کتاب :

- Woods, M. (2005): *Rural Geography*, Sage Publication, London.

ب. برای نشریه: نام خانوادگی، نام نویسنده یا نویسندگان (سال انتشار): «عنوان مقاله»، نام نشریه، دوره، محل چاپ، صفحات.

نمونه فارسی نشریه:

- ضیاء توانا، محمدحسن و شهرام امیرانتخابی (پاییز و زمستان ۱۳۸۶): «روند تبدیل روستا به شهر و پیامدهای آن در شهرستان تالش»، مجله جغرافیا و توسعه، سال پنجم، شماره ۱۰، زاهدان، صص ۱۲۹-۱۰۷.

نمونه انگلیسی نشریه:

- Coppola, E. and F. Giorgi, (2010): **An assessment of temperature and precipitation change projections over Italy from recent global and regional climate model simulation**
International Journal of Climatology, 30, 11-32

۳-۴-۳ در صورت استفاده از منابع اینترنتی، علاوه بر رعایت روش ذکر منبع که توضیح داده شد، نشانی اینترنتی منبع نیز در ادامه آورده شود، و سپس داخل پرانتز تاریخ مراجعه اینترنتی قید شود.

۳-۴-۴. نحوه درج در فهرست منابع به ترتیب حروف الفبا خواهد بود و حداقل منابع مورد استفاده نباید از ۲۰ منبع کمتر باشد.

۴. شرایط نهایی تأیید مقاله:

۴-۱. مقالات ارسالی که شرایط پذیرش را احراز کنند برای داوران خبره در آن موضوع ارسال می‌شوند. داوران محترم، جدای از ارزیابی کیفی مقالات، راهبردهای سازندهای پیشنهاد می‌کنند. پیشنهادهای داوران محترم به طور کامل، اما بدون نام و نشان داور، برای نویسنده مقاله ارسال خواهد شد.

۴-۲. مقالات ارسال شده برای انجام اصلاحات، در صورت عدم دریافت پاسخ از سوی نویسنده در تاریخ معین شده (حداکثر ۲۰ روز که در موارد به درخواست نویسنده قابلیت افزایش خواهد داشت).

در صورت داشتن هرگونه سوال :

با تلفن ۰۳۱۴۲۲۹۲۷۰۴ تماس یا به شماره ۰۳۱۴۲۲۹۱۱۱۰ فاکس ارسال نمایید یا به آدرس ngeojournal@yahoo.com

نامه الکترونیکی ارسال فرمایید.

آدرس پستی مجله: اصفهان، نجف آباد، بلوار دانشگاه، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد، دانشکده علوم انسانی، دفتر مجلات دانشکده.

صندوق پستی ۵۱۷ کد پستی ۸۵۱۴۱۴۳۱۳۱

باسپاس

دفتر مجله علمی پژوهشی جغرافیا و مطالعات محیطی
دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد

ارزیابی پس از بهره برداری مسکن مهر بهارستان، اصفهان

محمود رضا ثقفی*، دانشیار گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران

بهاره میرزایی، کارشناسی ارشد گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران

مهشید نقیبی، کارشناسی ارشد گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران

محمد مهدی کاوه جبلی، کارشناسی ارشد گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران

تاریخ دریافت: ۹۹/۵/۷ تاریخ پذیرش: ۹۹/۷/۳۰

چکیده: مسکن مهر متشکل از مجموعه‌های مسکونی بزرگ به عنوان پروژه ملی به منظور خانه دار کردن قشرهای کم درآمد است. ساکنان این پروژه‌ها، مرجع مناسبی برای دستیابی به اطلاعات پیمایشی هستند. هدف این پژوهش ارزیابی میزان رضایت ساکنین پروژه مسکن مهر شهر جدید بهارستان در جنوب اصفهان است. سوال پژوهش اینست که آیا ساکنان پروژه مسکن مهر بهارستان از جنبه‌های کالبدی، خدماتی، عملکردی و اقتصادی مجموعه مسکونی خود رضایت دارند؟ ارزیابی‌ها امکان تکرار موفقیت‌ها و اجتناب از اشتباهات در مجموعه‌های مشابه را ایجاد می‌کنند. روش پژوهش بصورت کمی و توصیفی تحلیلی است. ابزار جمع‌آوری داده‌ها، اسنادی و میدانی (از طریق پرسشنامه) می‌باشد. نمونه موردی مسکن مهر بهارستان و حجم نمونه ۱۸۴ خانوار (۵۵ درصد واحدهای اشغال شده) می‌باشد. اندازه‌گیری میزان رضایتمندی بر اساس طیف پنج امتیازی لیکرت^۱ به کمک نرم‌افزار SPSS براساس یافته‌های کمی حاصل از ضریب همبستگی پیرسون بین متغیرهای مستقلی از قبیل وضعیت درآمد و وضعیت تاهل افراد می‌باشد. نتایج تحقیق بر پایه همبستگی یافته‌های کمی نشان می‌دهند که میزان رضایت مندی ساکنان مسکن مهر بهارستان از محیط مسکونی خود، در حد متوسط (خنثی) و سطح رضایت کاربران ۲,۶۸ و در حد متوسط می‌باشد. کمترین میزان رضایت مندی ساکنین از محیط مسکونی مربوط به معیار دسترسی و حمل و نقل است و بیش‌ترین میزان رضایت مربوط به معیار امنیت می‌باشد. با برنامه‌ریزی اصولی و اجرای ارزیابی در تمام مراحل طراحی می‌توان تا حدودی از آسیب‌های آتی جلوگیری کرد.

کلمات کلیدی: ارزیابی، ارزیابی پس از بهره برداری^۲، مسکن مهر، رضایت مسکونی، بهارستان

نویسنده مسئول: محمود رضا ثقفی، دانشیار گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران، mrsaghafi@gmail.com

1. Licare Spectrum
2. Post Occupation Evaluation (POE)

مقدمه:

خانه تجسم کالبدی رابطه متقابل انسان و محیط، خصوصی ترین فضای زندگی انسان است. خانه نهادی با عملکردی چندبعدی شامل ابعاد معماری، اقتصادی و اجتماعی است. خانه سازی برای برآورده شدن سرپناه برای طبقه ای خاص از جامعه می باشد. شرایط سیاسی و اقتصادی ملی به گونه غیر قابل انکاری بر توسعه بخش خانه سازی ملی اثر می گذارد و بطور کلی کیفیت خانه سازی شبیه به کیفیت میانگین مسکن ملی خواهد شد (Nataša et al., 2016: 89).

مسکن مهر پروژه ای در سطح ملی به منظور خانه دار کردن قشرهای کم درآمد با واگذاری زمین رایگان از طرف دولت نهم و دهم بوده است (رضایی و کمائی زاده، ۱۳۹۲: ۱۴). اینگونه پروژه ها کیفیتی شبیه میانگین وضع موجود ساختمانهای کشور را دارند. ساکنان این پروژه ها بهترین منبع برای دستیابی به اطلاعات پیمایشی هستند. ارزیابی پس از بهره برداری با تمرکز بر نیازهای زیستی، اجتماعی، و اقتصادی انجام می شود. اهمیت ارزیابی بر این است که امکان تکرار موفقیت ها و اجتناب از اشتباهات در مجموعه های مشابه ایجاد می گردد. این ارزیابی ها غالباً راهبرد جامعی ارائه نمی دهند، اما می توانند به برنامه ریزی و طراحی کمک کنند؛ با توجه به تفاوت های محیطی در هر شهر و نیز طراحی و اجرای خاص هر پروژه، بررسی هر با هدف اصلاح و بهسازی یا طراحی آگاهانه پروژه های بعدی ضروری است. این ارزیابی ها برای سه گروه کارفرما انجام می گیرد. افرادی که قصد ساختن پروژه های آتی را دارند، افرادی که نسبت به نتیجه کار خود در طراحی اطمینان ندارند و سازمان هایی که از اطلاعات جدید استقبال می کنند (گروت و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۱۰).

این مطالعه با هدف ارزیابی یک پروژه اجرا شده به منظور کاربرد مباحث نظری درس برنامه ریزی معماری بر اساس نظریه "ارزیابی پس از بهره برداری" شروع شد. در اینجا محیط ساخته شده به عنوان یک منبع برای یادگیری مشارکتی و مبتنی بر حل مساله بکار گرفته شد. نمونه مورد پژوهی، پروژه مسکن مهر بهارستان در شهرستان اصفهان بود. در این پروژه با تمرکز بر جنبه های زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی، سعی در معاینه، بررسی و آسیب شناسی پروژه شده است. با توزیع پرسشنامه در میان ساکنان و با شناخت آسیب ها و فرصت ها از دیدگاه کاربران، عوامل اصلی شناسایی و دسته بندی شدند. ارزیابی چنین پروژه هایی می تواند موجب تعدیل مشکلات احتمالی پروژه های فعلی و پیشگیری از خسارت های پروژه های آتی باشد.

۱- مرور ادبیات:

۱-۱- پروژه مسکن مهر و تجربیات خارجی:

افزایش قیمت مسکن در ایران در سال های ۸۵ و ۸۶ به عنوان بیشترین جهش قیمت مسکن، سبب شد تا دولت نهم رویکرد خود را به سمت حمایت از تولید و عرضه ی مسکن معطوف کند. به دنبال این اقدام، به منظور تامین مسکن برای اقشار کم درآمد راهکار تخصیص زمین با هزینه ی صفر به منظور کاهش قیمت تمام شده واحدهای مسکونی و حذف قیمت زمین با عنوان «طرح مسکن مهر» پیشنهاد شد و متعاقباً به تصویب شورای نگهبان و مجلس شورای ملی رسید. بدین ترتیب طرح مسکن مهر به یکی از بزرگترین پروژه های اقتصادی و عمرانی با تاثیرات بسزای اجتماعی تبدیل شد. اما با روی کار آمدن دولت یازدهم مواضع دولت در قبال این برنامه تغییر و روند اجرای آن دچار تغییراتی شد و اعتراضات ملی و محلی نسبت به عملکرد دولت را به وجود آورد (وزارت راه و شهرسازی، ۱۳۹۳).

این طرح برنامه ای بسیار گسترده، چندبعدی و دامنه دار است که نیازمند مطالعه وسیع و ارزیابی عمیق می باشد (رضایی و کمائی زاده، ۱۳۹۲: ۱۴).

جدول ۱، پیشینه پژوهش ارزیابی مسکن مهر را در ایران بررسی می کند و به بررسی جامع ادبیات ارزیابی مسکن مهر در ایران و مقایسه موضوع، روش، نتایج، و نقد می پردازد. ستون ششم به مقایسه نتایج تحقیقات می پردازد و نشانگر تفاوت هایی در میزان رضایت

کاربران در مولفه‌های گوناگون است. وانگ و همکاران (۲۰۱۶)، در پژوهشی تحت عنوان «مسکن اجتماعی در فرانسه: چالشی دائمی و چند وجهی برای سیاست‌های عمومی»، به بررسی پویایی مسکن اجتماعی در فرانسه می‌پردازد که طیف گسترده‌ای از ساکنان را پوشش می‌دهد. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که اقدامات فنی و مالی جدید برای مقابله با پیچیدگی و گستردگی مسکن اجتماعی ارائه گردیده است که در سیاست‌های فرانسه بسیار چالش برانگیز بوده است (Wong and Goldblum, 2016). در تحقیقی دیگر با عنوان «ایجاد یک سیستم از شاخص‌ها برای اندازه‌گیری کیفیت مسکن اجتماعی در ویتنام» بیان شد که کیفیت و کمیت مسکن دو روی سکه در توسعه‌ی پروژه‌های مسکن هستند، با این حال کاهش هزینه نسبت به فاکتور کیفیت از اهمیت بیشتری برخوردار است. عدم توجه به کیفیت در بلندمدت بر مصرف‌کنندگان اثر می‌گذارد به‌همین دلیل به تدریج اعتماد مردم به مسکن اجتماعی از دست می‌رود. لذا راه‌اندازی یک سیستم از شاخص‌های اندازه‌گیری کیفیت مسکن اجتماعی ضروری است (Houng Le et al., 2016).

۲-۱- رضایت‌مندی ساکنین

مسکن علاوه بر ویژگی‌های کالبدی و فیزیکی، خدمات و تسهیلات ضروری خانوار، طرح‌های اشتغال، آموزش و بهداشت را در بر می‌گیرد و به مساله‌ای چند بعدی در برنامه‌ریزی توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی تبدیل شده است (مسعودی راد و دیگران، ۱۳۹۶، ۲). رضایت از سکونت، ادراک ساکنان نسبت به کفایت داشتن یا نداشتن وضعیت فعلی محیط و میزان موفقیت ساخت و سازهای بخش‌های عمومی و خصوصی را نشان می‌دهد و نتایج حاصل از آن برای ارزیابی سیاست‌ها، رتبه‌بندی مکان‌ها، تدوین برنامه‌ها و راهبردها و جلوگیری از تکرار نواقص مفید می‌باشد (قربی و دیگران، ۱۳۹۶، ۲).

رضایت از محیط مسکونی، تفاوت بین وضعیت فعلی خانه و فضاهای همسایگی را با آنچه که ساکنان برای محیط آرزو می‌کنند، می‌سنجد. محیط مسکونی در این تعریف به محیط فیزیکی خانه و محیط همسایگی تقسیم می‌شود (Byun & Ha, 2016, 4; Jiboye, 2012: 238؛ طبی مسرور و رضایی مویید: ۶۳؛ رفیعیان، عسگری و عسگری زاده، ۱۳۸۸: ۶۶).

رضایت مسکونی، معیاری برای تشخیص کیفیت زندگی و رفتار ساکنان در محیط‌های مسکونی است و نیز معیاری است برای سنجش میزان تجانس رفتارها با محیط زیستی آنها (رضایی و کمائی زاده، ۱۳۹۲: ۱۵) و بر دامنه‌ی گسترده‌ای از تمایلات و مطلوبیت‌ها برای رفع نیازهای پایه و یا متعالی انسان اشاره دارد (Jiboye, 2012: 237).

محیط مسکونی ایده آل برای هر خانواده با توجه به نیازها و آرزوهای آنها متفاوت خواهد بود و آنها نسبت به محیط‌های مسکونی یکسان، واکنش‌های متفاوتی نشان می‌دهند. ویژگی‌های شخصی به‌عنوان یکی از معیارهای اصلی رضایت مسکونی در نظر گرفته شده است. درآمد و تحصیلات بالاتر، در پژوهش‌ها به‌عنوان عوامل رضایت بیشتر از محیط مسکونی شناخته شده‌اند. افراد مسن‌تر به دلیل داشتن زمان بیشتر برای انتخاب محیط زندگی، از رضایت بالاتری برخوردارند. افرادی که طول مدت بیشتری در یک محیط همسایگی زندگی می‌کنند، به دلیل داشتن تعامل بیشتر با دیگران، از محیط سکونتشان رضایت بیشتری دارند (Boschman, 2018, 3). به‌طور خلاصه در تحقیقات گذشته در رابطه با رضایت‌مندی مسکونی، ارزیابی ساکنان از عوامل فیزیکی (ویژگی خانه و فضای همسایگی، تسهیلات و خدمات همسایگی و عمومی)، عوامل ارتباطی (تعاملات همسایه‌ها) و عوامل جمعیت‌شناختی (وضعیت اقتصادی و اجتماعی خانوارها) مورد تحلیل قرار گرفته است (Byun & Ha, 2016, 6).

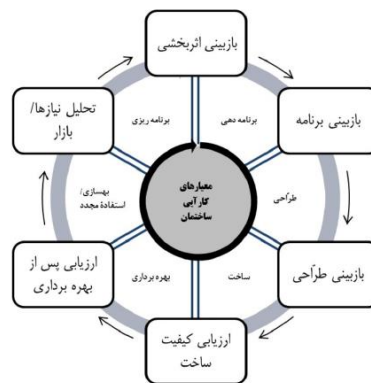
۳-۱- ارزیابی پس از بهره‌برداری

ریشه ارزیابی پس از بهره‌برداری به‌صورت دانشگاهی به دهه‌ی ۱۹۶۰ برمی‌گردد. عمده‌ی تحقیقات و گزارشات مربوط به این حوزه توسط کوپر (Cooper)، پرسیر (Preisler) و ناسار (Nasar) در انگلستان انجام شده است. در سال ۱۹۶۰ اولین کوشش قاعده مند برای ارزیابی عملکرد ساختمان خوابگاه‌های دانشگاه‌ها از نظر ساکنین آنها بوده است. در دهه‌ی ۱۹۸۰ فعالیت‌های ارزیابی پس

از بهره برداری در پروژه‌های عمومی دیگر انجام شد و پس از آن عناوین گوناگونی برای ارزیابی پس از بهره برداری از جمله ارزیابی طراحی محیطی، ارزیابی ساختمان در حال استفاده، ارزیابی خدمات و ارزیابی پس از ساخت به کار رفته‌اند (Ackley & Ukpong, 2019, 7; محمودی و ناری قمی، ۱۳۹۳).

ارزیابی پس از بهره برداری "POE" محدوده‌ی گسترده‌ای از فعالیت‌ها و فرآیندهایی را در برمی‌گیرد که به صورت اصولی و قاعده مند، عملکرد ساختمان را پس از تحویل آن به ساکنان ارزیابی می‌کند و می‌تواند فوایدی مثل استفاده‌ی حداکثری از فضا، کاهش هزینه‌های عملکردی و بهینه‌سازی تعمیر و نگهداری داشته باشد. در این حوزه، نقش‌ها، مسئولیت‌ها و انتظارات سازندگان و طراحان با مالکان و ساکنان نهایی متفاوت است. برای مثال توجه طراحان و سازندگان بیشتر معطوف به هزینه و بهره‌وری ساختمان است در حالی که ساکنان بر کیفیت بنای تمام شده، عملکردهای محیطی و خدمات توجه دارند. (Roberts et al, 2019, 3; Jiboye, 2012).
 تعریف جامع‌تر ارزیابی یکی از مراحل فرآیند طراحی است که از ارتکاب اشتباهات همانند در طراحی‌های مشابه جلوگیری می‌کند، و این خود منجر به افزایش کیفیت ساختمان‌ها می‌شود و حتی گاهی نیز به صورت یک دستورالعمل مبنای طراحی قرار می‌گیرد و طراحان و کارفرمایان در برنامه‌ریزی از این اصول استفاده می‌کنند و مشکلات احتمالی را پیش‌بینی می‌کنند (دورک، ۱۳۹۵، 2; Hay et al, 2018, 2; Zimring 2002: 307; Preiser & Vischer 2005: 17- 20; فارسی و هنردان، ۱۳۹۲، ۵).
 گزارش‌های حاصل از ارزیابی با درس گرفتن از تجارب گذشته برای برنامه‌ریزی آینده (Ellis, 1988: 10; Fisk, 2010: 468) می‌تواند در اختیار طراحان، مدیران پروژه، مشاوران، و داوران قرار گیرد (Zimring, 2001: 306). طی فرآیند ارزیابی، اطلاعات آماری و نظرات استفاده‌کنندگان از یک محیط ساخته شده جمع‌آوری و تحلیل می‌شود (Preiser & Vischer, 2005: 8).
 ارزیابی پس از بهره برداری دارای ۵ مرحله است: الف - تعیین اهداف ارزیابی که این اهداف شامل شناخت ریسکهای پروژه، آسیب شناسی پروژه، دریافت علل آسیبها، چالش‌ها و نقصانها، و گسترش اطلاعات علمی در زمینه ساختمان می‌باشد. ب- جمع‌آوری اطلاعات، اطلاعات در این مرحله می‌تواند از روش‌هایی مانند مشاهده، پرسشنامه و مصاحبه گردآوری گردد. ج- تحلیل اطلاعات. د- نتیجه‌گیری. ه- ارزیابی نتایج و استفاده از آنها (محمودی و درری جبروتی، ۱۳۹۳: ۲).

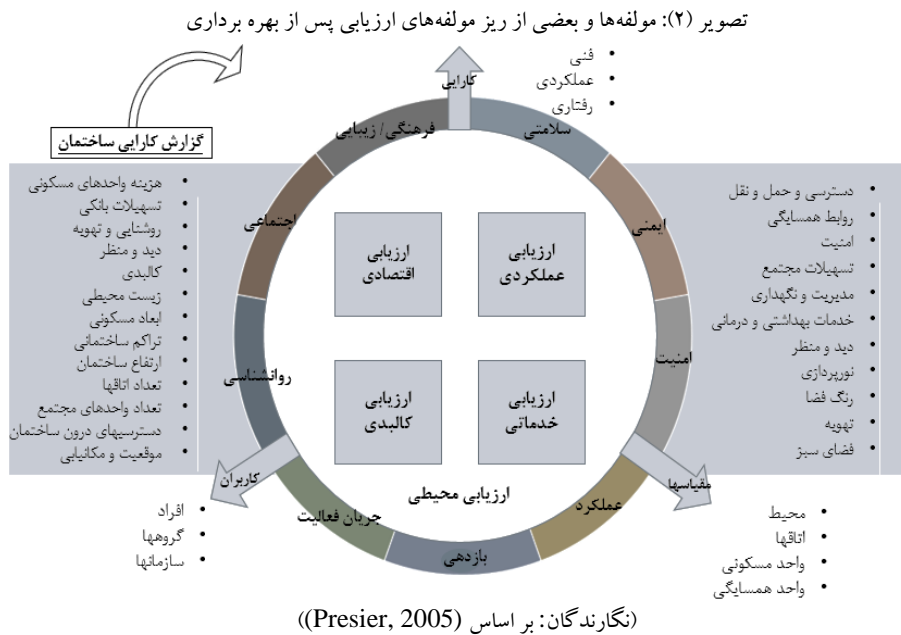
تصویر (۱): ارزیابی در مراحل فرآیند

منبع: (محمودی و ناری قمی، ۱۳۹۳)

از اهداف این ارزیابی‌ها می‌توان به این موارد اشاره کرد: (۱) تکرار موفقیتها و جلوگیری از اشتباهات (۲) امتحان میزان حصول اهداف در پروژه؛ (۳) اندازه‌گیری میزان اجرایی شدن اهداف پروژه (۴) شناسایی صحیح عملکرد ساختمان و اصلاح نقایص ساختمان (۵) جمع‌آوری اطلاعات برای برنامه‌دهی و طراحی ساختمانهای جدید و آزمودن ایده‌های جدید طراحی (۶) سیاست‌گذاری‌های نوین و ضوابط جدید و برنامه‌دهی در خرابی‌های حاصل از فاجعه مانند زلزله، آتش‌سوزی‌ها، شکست‌های اجتماعی، و همچنین شناسایی

ساختمانهای موفق (دورک، ۱۳۹۵: ۲۲۲). سانوف سه سطح مورد نیاز را در اجرای یک ارزیابی پس از بهره برداری خاطر نشان می‌کند: معاینه، بررسی و آسیب‌شناسی؛ که هر یک مشتمل بر سه مرحله است: برنامه‌ریزی، اجرا و کاربرد ارزیابی (Sanoff 2001: 85). تصویر ۲ ارزیابی پس از بهره برداری محیط را نشان می‌دهد. ارزیابی می‌تواند توسط کاربران، سازمانها و گروهها انجام شود و کارایی محیط در سه جنبه فنی، عملکردی، و رفتاری، عملکردی، و رفتاری بررسی کند. همچنین تنوع مقیاسهای محیط نیز می‌تواند مورد توجه قرار گیرد. پریزر (Preiser, 2005)، ارزیابی پس از اشغال را به سه روش دلالتی (برای شناسایی نقاط قوت و ضعف ساختمان)؛ تجسسی (با جزییات بیشتر و برای تشخیص معیارهای هدف گذاری)؛ و تشخیصی (ارتباط بین تمهیدات فیزیکی محیط و نیازهای ذهنی و یا واکنش‌های کاربران)، معرفی می‌کند (دورک، ۱۳۹۵: ۲۲۸).

۲- روش تحقیق

این تحقیق از نوع کاربردی و به شیوه کمی و توصیفی تحلیلی انجام شده است. ابزار جمع آوری داده‌ها شامل مطالعات اسنادی و پیمایشی از طریق توزیع پرسشنامه می‌باشد. پرسشنامه به جنبه‌های اقتصادی، کالبدی، خدماتی و عملکردی محیط‌های مسکونی می‌پردازد.

نمونه موردی مطالعه مسکن مهر بهارستان است. شهر جدید بهارستان با وسعتی برابر ۳۰۰۰ هکتار برای احداث ۶۲۰۰۰ واحد مسکونی و اسکان ۳۲۰۰۰۰ نفر پیش بینی گردیده است در حالی که امکان افزایش جمعیت تا پانصد هزار نفر برای آن متصور است.

جامعه آماری این پژوهش ساکنان مسکن مهر بهارستان و حجم نمونه ۱۸۴ خانوار می‌باشد که حدود ۵۵ درصد واحدهای اشغال شده^۱ را شامل می‌شود. این تعداد کمی بیشتر از حداقل حجم نمونه لازم بر اساس فرمول کرکان (۱۸۰) نمونه برای ۳۴۰ خانوار ساکن) و جدول مورگان (۱۸۱) نمونه برای ۳۴۰ خانوار ساکن) می‌باشد.

۱. منظور واحدهای در حال بهره‌برداری یا دارای ساکن/ساکنین می‌باشد. تعداد کل واحدهای این پروژه ۱۳۶۰ برآورد می‌شود

۲-۱- جمع آوری داده‌ها

توزیع پرسشنامه بین ساکنین برای استخراج داده‌های مورد نظر بوسیله گروهی از دانشجویان انجام پذیرفت. پرسشنامه با پیروی از مدل جامع ارزیابی، داده‌های مورد نیاز را در مورد معیارهای ده گانه تسهیلات مجتمع، دسترسی و حمل و نقل، مدیریت و نگهداری، مسائل اقتصادی، امنیت، روشنایی و تهویه، دید و منظر، ویژگی‌های کالبدی، روابط همسایگی و ویژگی‌های زیست محیطی فراهم می‌نماید.

۲-۲- تجزیه و تحلیل داده‌ها

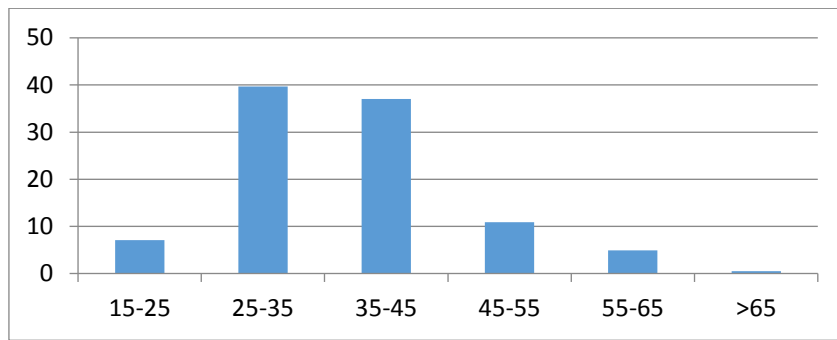
در پرسشنامه از مقیاس لیکرت برای اندازه‌گیری پاسخ‌ها استفاده شد که رضایت و نارضایتی به عنوان مفهومی دو سویه در پنج مقیاس سطح بندی شده است (Krosnick et al., 1997: 142). این پنج سطح شامل بسیار راضی، راضی، خنثی، ناراضی و بسیار ناراضی است. نمره بسیار راضی پنج و نمره بسیار ناراضی یک در نظر گرفته شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم افزار SPSS بر اساس یافته‌های کمی حاصل از ضریب همبستگی پیرسون بین متغیرهای مستقلی از قبیل وضعیت درآمد و وضعیت تاهل افراد می‌باشد.

۳- یافته‌ها و بحث

در این بخش پس از معرفی و بررسی وضعیت اجتماعی و اقتصادی ساکنان، مولفه‌های محیطی این مجموعه شامل کالبدی، خدماتی، اقتصادی و عملکردی مورد مذاقه قرار می‌گیرد. به منظور تلخیص یافته‌های سایرین جدول ۱ ارائه شده است. این جدول پیشنهاد پژوهش ارزیابی مسکن مهر را در ایران بررسی می‌کند و به بررسی جامع ادبیات ارزیابی مسکن مهر در ایران و مقایسه موضوع، روش، نتایج، و نقد می‌پردازد. ستون ششم به مقایسه نتایج تحقیقات می‌پردازد و نشانگر تفاوت‌هایی در میزان رضایت کاربران در مولفه‌های گوناگون است.

۳-۱- وضعیت اجتماعی و اقتصادی ساکنان

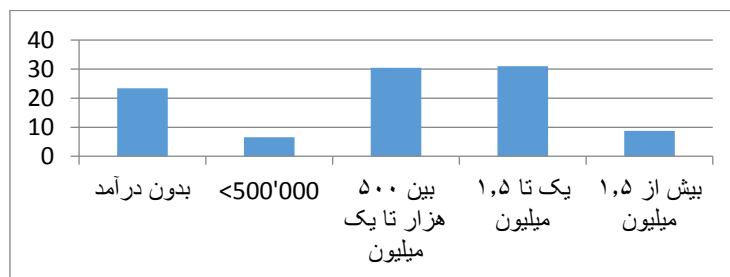
در حجم نمونه مورد نظر حدود ۳۴٫۸ درصد افراد مونث و ۶۴٫۷ درصد آنها مذکر بودند و از این تعداد ۸۸٫۶٪ متاهل و ۱۱٫۴٪ مجرد هستند. بیشترین گروه سنی افراد ۳۵-۲۵ سال است که ۳۹٫۷ درصد حجم نمونه را به خود اختصاص داده‌اند و سپس افراد ۴۵-۳۵ ساله، ۳۷ درصد این حجم نمونه را تشکیل می‌دهد. لذا بیشتر جامعه آماری مختص به رده سنی جوان می‌باشد. حدود ۵ درصد بالای ۶۵ سال و ۷٫۱ درصد ۲۵-۱۵ ساله هستند. نمودار ۱ وضعیت سنی جامعه آماری مورد نظر را نشان می‌دهد. با توجه به اینکه آیین‌نامه‌ها به گونه‌ای تنظیم شده است که اولویت تملک واحدهای مسکونی مسکن مهر با سرپرست‌های خانوار باشد و میانگین سن ازدواج در ایران حدود ۲۸ سال است، این اختلاف درصد بین متاهلین و مجردین و گروه سنی ۳۵-۲۵ سال و باقی سنین توجیه‌پذیر است. از نظر وضعیت تحصیلات ۴۱٫۳ درصد دارای مدرک تحصیلی دیپلم، ۲۱٫۸ درصد زیر دیپلم، ۲۰٫۱ درصد دارای مدرک کارشناسی و حدود ۲٫۳ درصد دارای مدرک کارشناسی ارشد هستند. لذا بیشترین درصد مربوط به افراد دارای مدرک دیپلم و زیر دیپلم و سپس کارشناسی می‌باشد. نمودار ۲ وضعیت تحصیلات را نشان می‌دهد. بیشترین فراوانی متوسط درآمد مربوط به درآمد یک تا یک و نیم میلیون تومان می‌باشد، که حدود ۳۱ درصد این افراد را تشکیل می‌دهند. سپس ۳۰٫۴ درصد مربوط به افراد با درآمد بین ۵۰۰ تا یک میلیون تومان است. ۲۳٫۴ درصد بدون درآمد هستند. همچنین ۸٫۷ درصد از افراد دارای درآمد بالای ۱٫۵ میلیون تومان هستند. نمودار ۳ نشاندهنده متوسط میزان درآمد و فراوانی آن است. با توجه به این که درصد قابل توجهی از کاربران فاقد درآمد هستند، قابل پیش‌بینی است که حتی بدون آماده‌سازی کامل مجموعه مسکن مهر برای سکونت، این دسته از کاربران ترجیح به تسریع در روند سکونت خود داشته باشند؛ که این مهم تاثیر بسزایی در رضایت‌مندی آن‌ها از مجموعه خواهد داشت.

نمودار (۱): وضعیت سنی ساکنان مسکن مهر بهارستان، منبع: نگارندگان

نمودار (۲): وضعیت تحصیلات ساکنان مسکن مهر بهارستان اصفهان، منبع: نگارندگان

نمودار (۳): وضعیت درآمد ساکنان مسکن مهر بهارستان اصفهان، منبع: نگارندگان

تصویر (۳): فضاهای خارجی مسکن مهر بهارستان، منبع: نگارندگان

منبع: نگارندگان

بطور کلی میانگین رضایت مندی ساکنان مسکن مهر بهارستان ۲/۶۸ می باشد. با توجه به این که امتیاز ۳ رضایت مندی نسبی (متوسط) را نشان می دهد؛ لذا این عدد نشان از آن دارد که رضایت مندی افراد از متوسط، اندکی کمتر می باشد. معمولاً متقاضیان مسکن مهر از قشر کم درآمد و به دلیل شرایط خاص ثبت نام، اغلب متاهل هستند. به عبارتی متاهلینی که توان تملک مسکن در شهرهای مادر مسکن مهر را ندارند اقدام به خرید این واحدها می نمایند که نمودار ۳ نیز نشان دهنده این مهم است.

جدول ۲، نشان دهنده رابطه بین متغیر وضعیت تاهل و میزان رضایت مندی از هزینه واحدهای مسکونی می باشد، که با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون به دست آمده است. همانگونه که دیده می شود، ضریب sig در این رابطه کمتر از ۰/۰۵ می باشد، که نشان دهنده وجود رابطه معنادار بین این دو متغیر است. همچنین رابطه معکوس بین این دو متغیر وجود دارد، یعنی افراد متأهل از هزینه واحدهای مسکونی خود نسبت به افراد مجرد رضایت کمتری دارند.

با توجه به نمودار ۴ که بیانگر کمترین رضایت مندی ساکنین در موارد تسهیلات مجتمع و هم چنین حمل و نقل و دسترسی است، هزینه های مضاعف متأهلین برای استفاده از تسهیلات شهری قابل توجه است.

جدول ۳، نشان دهنده رابطه بین متغیر میزان تحصیلات و میزان رضایت مندی از تسهیلات وام مسکن می باشد. همانگونه که دیده می شود، ضریب sig در این رابطه کمتر از ۰/۰۵ می باشد، که نشان دهنده وجود رابطه معنادار بین این دو متغیر است. آنچه از این جدول نتیجه می شود، رابطه مستقیم بین این دو متغیر است، یعنی افراد با تحصیلات بالاتر از تسهیلات وام رضایت بیشتری دارند. با توجه به نمودار ۲ که نشانگر میزان پراکندگی تحصیلات کاربران است، این گزاره استنتاج می شود که اکثر ساکنین از تسهیلات وام مسکن ناراضی هستند.

جدول (۱): مرور ادبیات مسکن مهر در ایران

شهر/ مولف / سال	عنوان	روش تحقیق	نتایج	نقد
شهرضا: نورایی و کهن (۱۳۹۷)	ارزیابی طرح مسکن مهر به لحاظ معیارهای کمی و کیفی مسکن مناسب	توصیفی تحلیلی، روش کتابخانه ای و میدانی برای گردآوری داده ها. و تحلیل داده ها با روش فرایند تحلیل سلسله مراتبی AHP است	بعد اقتصادی وضعیت مناسب، بعد اجتماعی وضعیت نسبتاً مناسب، بعد زیست محیطی وضعیت متوسط و بعد کالبدی وضعیت نسبتاً مناسب را به خود اختصاص داده است	نظرسنجی پرسشنامه از متخصصین است. در صورتیکه کاربران به دلیل تجربه فضا می توانند خواسته خود را بهتر ارائه دهند.
خرم آباد: مسعودی راد، ابراهیم زاده، رفعیان (۱۳۹۴)	ارزیابی سیاست مسکن مهر با توجه به شاخص های پایداری	روش توصیفی تحلیلی. گردآوری داده ها به روش کتابخانه ای و پیمایشی انجام شده. تحلیل داده ها با استفاده از نرم افزار SPSS	شاخص پایداری مسکن در ابعاد چهارگانه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، اکولوژیکی و کالبدی کمتر از میانگین است.	الگوی پیشنهادی برای ارزیابی مسکن بسیار کلی است و ابعاد مشخص شده نمی تواند همه معیارها را ارائه دهند.
کازرون: شمس الدینی، صفاریان، نکویی بخش (۱۳۹۷)	شناسایی چالش های ارزیابی عملکرد مسکن مهر از دیدگاه شهروندان	روش توصیفی تحلیلی. گردآوری داده ها با پرسشنامه و تحلیل با نرم افزار SPSS	دلایل مکان گزینی نامناسب، ضعف خدمات رفاهی - کالبدی، مشکلات اجتماعی - اقتصادی، ضعف عوامل مدبریتی و مشکلات محیطی از عوامل نارضایتی شهروندان است	پرسشنامه باز برای تعیین علت نارضایتی ساکنان
تهران: رضویان، هراتینی، بهرامی، علیزاده (۱۳۹۶)	ارزیابی وضعیت شاخص های اجتماعی مسکن مهر از نظر شهروندان	روش توصیفی تحلیلی. گردآوری داده ها با پرسشنامه و تحلیل با نرم افزار SPSS	عدم موفقیت در بهبود شاخص های اجتماعی. مسکن با مشکل تراکم بیش از حد رو به روست.	در این تحقیق تنها شاخصه های اجتماعی مانند نوع مالکیت، تراکم جمعیتی و غیره ارزیابی شده اند.
زنجان: پورمحمدی، اسدی (۱۳۹۲)	ارزیابی پروژه های مسکن مهر شهر زنجان	توصیفی - تحلیلی و گردآوری داده ها از هر دو روش اسنادی و میدانی. ارزیابی اطلاعات برای تجزیه و تحلیل SWOT و روش SPSS.	این مجتمع ها دارای مسائل مختلفی از جمله ضعف سازه، طراحی نامناسب، ضعف دسترسی به کاربریها و برخورداریها مانند مراکز خرید، مراکز آموزشی، مراکز بهداشتی، مراکز تفریحی و ایستگاه های حمل و نقل عمومی است	امکان سنجی مسکن مهر برای زیست و پیشنهاداتی با توجه به شرایط عمومی ساکنان و دولت
اردبیل: نوری ایمانی، سعیدنیا، ملک فضل (۱۳۹۸)	سنجش رضایت مندی کیفیت محیط سکونتی از دیدگاه ساکنین مسکن مهر با تاکید بر بعد کالبدی - بصری	روش انجام مطالعه در این تحقیق توصیفی - تحلیلی و پیمایشی است. جامعه آماری ۳۷۴ نمونه است. داده ها با نرم افزار SPSS تحلیل گردید.	وضعیت بعد کالبدی با میانگین ۰.۱۴.۳ و وضعیت بعد بصری با میانگین ۰.۰۶۶.۳ در حد مطلوب میباشد. میزان رضایتمندی از کیفیت مسکن مهر در سطح متوسط رو به بالا ارزیابی شده است.	معیارهای کالبدی و بصری در مقیاس واحد مسکونی از دید ساکنین بررسی شده است.

<p>این تحقیق جامع‌ترین ابعاد مسکونی را مورد بررسی قرار می‌دهد. اما تنها به ارزیابی میزان رضایتمندی پرداخته و پیشنهادی برای بهبود طرح موجود ارائه نداده است</p>	<p>یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که شاخص‌های استحکام مسکن با میانگین کلی (۲/۵۸)، نحوه تصرف مسکن با میانگین کلی (۳/۲۶)، تراکم و ازدحام با میانگین کلی (۳/۱۳)، کیفیت محله با میانگین کلی (۳/۰۴)، و ۸ شاخص از ۱۱ شاخص دسترسی به خدمات در محله با میانگین کلی (۲/۵۲)، پایین‌تر از حد متوسط (۳/۵) و دارای وضعیت نامطلوبی بوده. در مقابل؛ شاخص‌های امکانات اولیه مسکن با میانگین کلی (۴/۰۶)، بالاتر از حد متوسط (۳/۵) و دارای وضعیت نامطلوبی بوده و ساکنان از آن‌ها رضایت داشته‌اند.</p>	<p>پژوهش از نظر روش توصیفی-تحلیلی می‌باشد. جمع‌آوری داده‌ها به صورت پیمایشی و با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته انجام شده است. حجم نمونه برابر با ۳۸۴ نفر که با استفاده از فرمول کوکران و به روش تصادفی ساده انتخاب شده است و داده‌ها با نرم افزار SPSS تحلیل گردید.</p>	<p>ارزیابی میزان رضایتمندی ساکنان از مسکن مهر</p>	<p>شیراز: احمد پور، عاشوری، حاتمی (۱۳۹۸)</p>
<p>ابعاد بررسی شده در این تحقیق شاخصه‌های اجتماعی و اقتصادی است. و به بررسی پیامدهایی مسکن مهر بر رضایت ساکنان می‌پردازد.</p>	<p>مسکن مهر می‌باید آب به لحاظ دسترسی به نیازهای روزمره ساکنان خود و همچنین به لحاظ وضعیت دسترسی به حمل‌ونقل و موقعیت مکانی یعنی قرارگیری بر روی اراضی با ارزش کشاورزی در نامطلوب است. پیامدهای اقتصادی منفی زیادی را از جمله افزایش زمان و هزینه سفرهای روزانه و کاهش احساس تعلق مکانی به مسکن را در پی دارد.</p>	<p>روش تحقیق تلفیقی از پیمایش و مطالعات کتابخانه‌ای بوده و از تکنیک پرسشنامه استفاده شد. با استفاده از مدل تحلیل شبکه و با معیارهای کالبدی، زیست محیطی به تجزیه و تحلیل پیامدهای اقتصادی و اجتماعی مکانیابی سایتها پرداختند</p>	<p>بررسی مکانی-فضایی و پیامدهای اقتصادی و اجتماعی مسکن مهر می‌باید آب</p>	<p>می‌باید آب: منافی آذر، نظری، ولایی، آزادی (۱۳۹۷)</p>
<p>نیاز به مکاشفه دقیق و ارائه نکاتی در طراحی وجود دارد تا بتوان از این طریق موجب ارتقاء کیفیت منظرین مجتمع شد.</p>	<p>در این پژوهش تمرکز بر مولفه‌های کالبدی و منظری است و با بررسی زیر مولفه‌ها به این نتیجه رسیده است که از نظر کالبدی با این زیر مولفه‌های مشخص رضایتمندی ساکنین در حد مطلوب و از نظر منظر در حد مطلوبی قرار ندارد.</p>	<p>این پژوهش به روش پیمایشی انجام شده است. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم افزار SPSS انجام شده است.</p>	<p>بررسی رضایت مندی ساکنان مسکن مهر تهران مبتنی بر معیارهای کالبدی و منظری</p>	<p>تهران: طلوع دل، صادق؛ پوریاقر؛ مهدوی (۱۳۹۶)</p>
<p>نیاز به ارائه نکاتی در طراحی به منظور ارتقاء کیفیت نورپردازی، دسترسی‌ها، و ...</p>	<p>بصورت کلی دلیل ناراضی ساکنین مسکن مهر کمبود امکانات کالبدی و دوری از متن شهر قم است. پیشنهادات نیز بصورت کلی ناظر بر افزایش کیفیت خدمات عمومی و کالبدی است.</p>	<p>بررسی رضایتمندی با استفاده از طیف لیکرت از طریق پرسشنامه. و تجزیه و تحلیل داده‌ها بوسیله نرم افزار Excel و SPSS و آزمونهای میانگین تک نمونه‌ای T و فریدمن</p>	<p>بررسی میزان رضایتمندی ساکنان از پروژه‌های مسکن مهر با تاکید بر ارزیابی مولفه‌های عینی</p>	<p>قم: ضابطیان؛ صادقی؛ حسین آبادی (۱۳۹۶)</p>
<p>ارتباط نتایج تحقیق و پیشنهادات طراحی می‌تواند از طریق یک روش کیفی بیشتر مورد مذاقه قرار بگیرد.</p>	<p>متغیرهایی مانند سن و تحصیلات و همچنین درآمد بر میزان رضایت مندی از مجتمع موثر است. نتیجه کلی رضایت مندی در حد متوسط است و در زمینه اقتصادی ناراضی غالب است.</p>	<p>روش پژوهش توصیفی-تحلیلی و ابزار جمع‌آوری داده‌ها شامل مطالعات اسنادی و پیمایشی از طریق پرسشنامه و مصاحبه با ساکنان است. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم افزار SPSS20 انجام شده است.</p>	<p>ارزیابی میزان رضایت مندی ساکنان از مجتمع‌های مسکن مهر</p>	<p>یزد: رضایی؛ کماتی زاده (۱۳۹۱)</p>
<p>علیرغم نتیجه دقیق پیشنهادی مبتنی بر نتایج تحقیق ارائه نشده است.</p>	<p>ساختار پژوهش به دو قسمت رضایتمندی عینی و ذهنی با ذکر مولفه‌های مربوط تقسیم شده است. از عوامل اصلی عدم رضایتمندی به فقدان کاربری‌های رفاهی و خدماتی و کیفیت پایین اجرا اشاره شده است.</p>	<p>روش پژوهش کمی و با استفاده از پرسشنامه و طیف لیکرت داده‌ها جمع‌آوری شدند. و با استفاده از آزمون T داده‌ها تجزیه تحلیل شده‌اند.</p>	<p>سنجش کیفیت محیط مسکونی در برنامه مسکن مهر براساس نشانگرهای کیفیت زندگی</p>	<p>شهر جدید پردیس: رضایی خبوشان؛ نعمتی-مهر (۱۳۹۴)</p>
<p>بعضی از مولفه‌ها نظیر تعلق مکانی با این روش به خوبی قابل ارزیابی نبوده و پیشنهادها بسیار کلی است</p>	<p>در این مقاله پنج مولفه مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند: تعلق مکانی، فرم مطلوب مسکن، آسایش و دسترسی، امنیت مسکن و وضعیت نمایه‌های زیست محیطی</p>	<p>روش جمع‌آوری داده‌ها اسنادی و پیمایشی است. داده‌ها با استفاده از SPSS و شاخص CSM مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند</p>	<p>ارزیابی سطح رضایتمندی ساکنان از طرح مسکن مهر در استان خوزستان با تأکید بر مسکن پایدار</p>	<p>خوزستان: فیروزی؛ نعمتی؛ داری پور (۱۳۹۵)</p>

منبع: نگارندگان

جدول (۲): ضریب همبستگی متغیرهای تاهل و هزینه واحد مسکونی

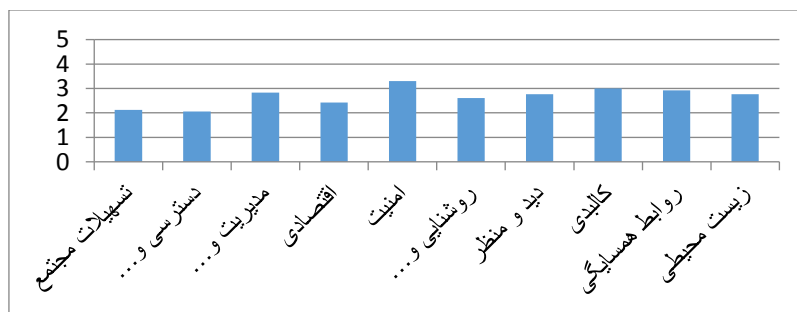
		وضعیت تاهل	هزینه واحدهای مسکونی
وضعیت تاهل	Pearson correlation	۱	-۰/۲۳۲
	Sig. (2-tailed)	-	۰/۰۰۲
	N	۱۸۴	۱۸۴
هزینه واحدهای مسکونی	Pearson correlation	-۰/۲۳۲	۱
	Sig. (2-tailed)	۰/۰۰۲	-
	N	۱۸۴	۱۸۴

منبع: نگارندگان

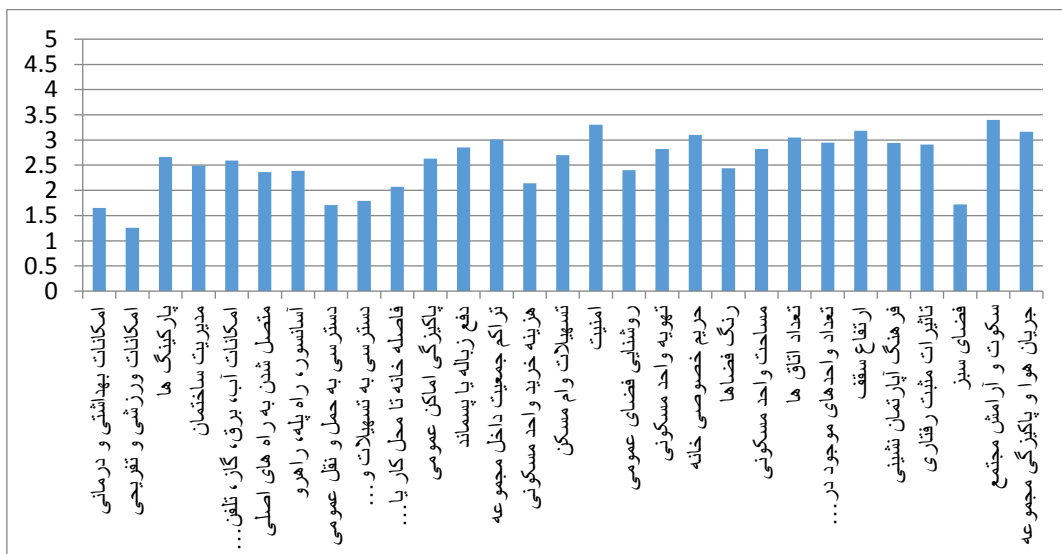
جدول (۳): ضریب همبستگی متغیرهای تحصیلات و رضایت از وام مسکن

		میزان تحصیلات	رضایت از تسهیلات وام مسکن
میزان تحصیلات	Pearson correlation	۱	۰/۲۱۲
	Sig. (2-tailed)	-	۰/۰۰۴
	N	۱۸۴	۱۸۴
رضایت از تسهیلات وام مسکن	Pearson correlation	۰/۲۱۲	۱
	Sig. (2-tailed)	۰/۰۰۴	-
	N	۱۸۴	۱۸۴

منبع: نگارندگان

نمودار (۴): میزان رضایت مندی هر معیار از دیدگاه ساکنان مسکن مهر بهارستان اصفهان

نمودار (۵): میزان رضایتمندی هر زیر معیار از دیدگاه ساکنان مسکن مهر بهارستان اصفهان

۳-۲- ارزیابی سطح رضایت‌مندی ساکنان از مولفه‌های اقتصادی، کالبدی، خدماتی، و عملکردی مجموعه

نمودار ۴، میزان رضایت‌مندی هر معیار را از دیدگاه ساکنان مسکن مهر بهارستان، نشان می‌دهد.^۱ مطابق نتایج، معیار امنیت با میزان ۳ حاکی از رضایت ساکنان، و معیارهای تسهیلات مجتمع، دسترسی و حمل و نقل، و اقتصادی (به ترتیب با میزان ۲/۱۳، ۲/۰۶، و ۲/۴۲) کمترین میزان رضایت‌مندی را نمایش می‌دهند. نظر به اینکه غیر از ورودی مجزا برای بلوک‌ها، تعداد واحدهای موجود در هر فاز، ایجاد حصار و اتاقک نگهبانی مجزا را از نظر اقتصادی توجیه‌پذیر کرده است (تصویر ۳)، این شرایط باعث افزایش میزان رضایت‌مندی از امنیت مجموعه است. با توجه به اینکه طبق نمودار ۳، کاربران اغلب از نظر اقتصادی از قشر ضعیف جامعه محسوب می‌شوند و ناگزیر به سکونت در این مجموعه‌ها حتی قبل از بهره‌برداری از سایر زیرساخت‌های عمومی هستند، نارضايت‌مندی نسبی آنها در مولفه‌های تسهیلات مجتمع، دسترسی و حمل و نقل و اقتصادی توجیه‌پذیر است.

۶ معیار دیگر شامل مدیریت و نگهداری، روشنایی و تهویه، دید و منظر، کالبدی، روابط همسایگی، و عوامل زیست محیطی نشانگر سطح خنثی یا میزان متوسط (مابین ۲/۶۱ تا ۳) می‌باشد. در نمودار ۵، میزان رضایت‌مندی ساکنان از زیر شاخه‌های هر دسته نشان داده شده است. نتایج حاکی از آن است که از مجموع ۲۹ زیرمعیار، ۶ زیر معیار جریان هوا و پاکیزگی مجموعه، سکوت و آرامش مجتمع، ارتفاع سقف، تعداد اتاقها، حریم خصوصی خانه، امنیت، و تراکم جمعیت داخل مجموعه رضایت‌مندی زیاد (از ۳/۰۱ تا ۳/۴) را نشان می‌دهد. همچنین ۵ زیرمعیار امکانات بهداشتی و درمانی، امکانات ورزشی-تفریحی، دسترسی به حمل و نقل عمومی، دسترسی به تسهیلات شهری، و فضای سبز حاکی از نارضايتی ساکنان است (از ۱/۲۶ تا ۱/۷۹). در مورد میزان رضایت‌مندی از فضای سبز که بسیار کم گزارش شده است، و نیز میزان رضایت‌مندی بالا از پارکینگ‌ها، ذکر این نکته ضروری است که از محیط مابین ساختمان‌ها در محوطه به‌عنوان پارکینگ استفاده می‌شود و مجموعه فاقد پارکینگ مجزا می‌باشد. همین مساله باعث شده تا منظر عمومی مجموعه از نظر سبزی‌نگی فقیر باشد، هر چند رفت و آمد خودروها به آسانی صورت می‌گیرد و محل کافی برای پارک آنها در محوطه (تصویر ۳) به تعداد کافی وجود دارد. ۱۸ معیار دیگر نشان‌دهنده میزان رضایت‌مندی خنثی در میان ساکنان مسکن مهر بهارستان است.

۴- نتیجه‌گیری و پیشنهادات:

این ارزیابی از نوع تجسسی است و همانند سایر تحقیقات ارزیابی مسکن مهر در ایران به منظور معاینه، بررسی و آسیب‌شناسی پروژه‌های ملی، می‌تواند در برنامه‌ریزی و کاربرد نتایج به سایر پروژه‌های اجرایی بکار آید. کاربرد نتایج حاصل از ارزیابی پروژه‌ها و اجرای ارزیابی در همه مراحل فرآیند طراحی می‌تواند در افزایش رضایت ساکنین و سایرین موثر باشد. تحقیق از نوع کاربردی است و به روش کمی و توصیفی تحلیلی انجام شده است. ابزار جمع‌آوری داده‌ها شامل مطالعات اسنادی و پیمایشی است. پس از دسته‌بندی ارزیابی‌های انجام شده مسکن مهر (جدول ۱) در سایر شهرهای ایران، و همچنین بررسی مدل‌های ارزیابی، یک مدل ارزیابی بر اساس مدل پریزر (Preiser, 2005)، توسط نگارندگان طراحی شد و پرسشنامه بر این اساس تدوین شد. نمونه موردی مطالعه مسکن مهر بهارستان است و جامعه آماری این پژوهش ساکنان مسکن مهر بهارستان و حجم نمونه شامل ۱۸۴ خانوار است که بیشتر از حداقل حجم نمونه لازم بر اساس فرمول کرکان (۱۸۰ نمونه برای ۳۴۰ خانوار ساکن) و جدول مورگان (۱۸۱ نمونه برای ۳۴۰ خانوار ساکن) می‌باشد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم افزار SPSS و براساس یافته‌های کمی حاصل از ضریب همبستگی پیرسون بین متغیرهای مستقلی از قبیل وضعیت درآمد و وضعیت تاهل افراد صورت گرفت. نتایج تحقیق نشان می‌دهند که میزان رضایت‌مندی ساکنان مسکن مهر بهارستان از محیط مسکونی خود، در حد متوسط (خنثی) می‌باشد.

۱. لازم به ذکر است که بخش قابل توجهی از واحدهای مجموعه خالی از سکنه بوده و در صورت رسیدن به ظرفیت کامل می‌تواند روی میزان رضایت در این مورد و نیز مواردی چون تراکم جمعیت داخل مجموعه تاثیر منفی بگذارد.

با مد نظر قرار دادن میانگین رضایت مندی در هر بخش می توان گفت که کمترین میزان رضایت مندی ساکنین از محیط مسکونی مربوط به معیار دسترسی و حمل و نقل و بیشترین میزان رضایت مربوط به امنیت است. از میان زیرمعیارهای تعریف شده در پروژه به ترتیب؛ امکانات ورزشی و تفریحی، خدمات بهداشتی و درمانی و دسترسی به حمل نقل عمومی و فضای سبز کمترین میزان رضایت مندی را در بین ساکنین داشته اند.

اغلب معیارهای رضایت مندی از واحدهای مسکن مهر بهارستان، در سطح خنثی قرار گرفته اند (معدل میزان رضایت ساکنین ۲,۶۸ است). با توجه به نتایج بدست آمده، رسیدگی به وضعیت مسکن مهر بهارستان امری ضروری به نظر می رسد: افزایش امکانات و تسهیلات عمومی و در نظر گرفتن مشکلاتی که ساکنان با آن درگیر هستند، می تواند موجب افزایش رضایت مندی افراد از محل سکونت شان و در پی آن رضایت از زندگی شان را در پی داشته باشد. به طور خلاصه، پیشنهادهای اساسی در چهار حوزه عملکردی، خدماتی، اقتصادی، و کالبدی دسته بندی و مورد ارزیابی ارائه شده است (جدول ۴).

جدول (۴): بررسی نتایج و راهکارها

برنامه دهی به منظور هدف گذاری آتی	اقتصادی	کالبدی	خدماتی	عملکردی
<ul style="list-style-type: none"> ○ ارزیابی ها می توانند در همه فرآیندهای طراحی (قبل و بعد از اجرا) توسط کاربران، سازمانها و گروهها و یا بصورت مشارکتی انجام شده تا از آسیبهای احتمالی پس از اجرا جلوگیری شود ○ ارزیابی می تواند در همه مقیاس ها مانند فضا، واحد مسکونی و واحد همسایگی انجام شود ○ پیشنهاد کاربرد برنامه دهی مشارکتی پروژه های بزرگ مقیاس و استفاده از مدل های سه بعدی پیش طرح جهت ارزیابی توسط کاربران، سازمانها و گروهها، بصورت انفرادی و یا مشارکتی ○ لزوم برنامه ریزی اصولی، مکان یابی مناسب، و ساخت پروژه های آزمایشی پیش از اجرای پروژه در سطح ملی 	<ul style="list-style-type: none"> ○ در نظر گرفتن تسهیلات ویژه برای خرید واحدهای مسکونی ○ کاهش اقساط ماهیانه وام های خرید این واحدها ○ ایجاد اشتغال در سطح مجتمع مانند جنبه های مدیریتی و نگهداری از فضا 	<ul style="list-style-type: none"> ○ بهبود وضعیت روشنایی فضاهای عمومی و دسترسی ها در مجتمع ها که خود باعث کاهش نقاط تاریک و ناامن و در نتیجه موجب افزایش امنیت خواهد شد. ○ راه اندازی آسانسور می تواند از مشکلات بعد از شروع بهره برداری بکاهد. ○ انتخاب رنگ های فضاها (خصوصی و عمومی) توسط خریداران ○ ایجاد فضاهای اجتماعی و فضاهایی برای گذران اوقات فراغت ○ لزوم نظارت بر حسن اجرای پروژه و کنترل کیفی کار پیمانکاران در حیطه کیفیت مصالح و تاسیسات 	<ul style="list-style-type: none"> ○ لزوم تکمیل زیرساختهایی چون تلفن ثابت، آنتن دهی تلفن همراه و سرویس اینترنت. ○ بهبود وضعیت دسترسی مجتمع ها به خدمات حمل و نقل عمومی شهر، از قبیل خدمات اتوبوس ○ احداث فضاهای ورزشی و تفریحی جهت استفاده ساکنان در نزدیکی مجتمع ها. ○ ایجاد مرکز بهداشت در محدوده اراضی مسکن مهر، جهت ارائه خدمات بهداشتی و درمانی به ساکنین ○ انتخاب مشارکتی مدیریت مجتمع 	<ul style="list-style-type: none"> ○ در نظر گرفتن مراکز خرید روزانه جهت تامین نیازهای اولیه ساکنین. ○ اختصاص قسمتی از اراضی مسکن مهر به فضای سبز و بازی کودکان که موجب ایجاد بستری برای تعاملات اجتماعی والدین می شود تا موجب تساهل پیچیدگی های ناشی از ناهماهنگی های فرهنگی شود. ○ لزوم طراحی مناسب واحدها به گونه ای که کاربران از مساحت اندک واحدها حداکثر استفاده را داشته باشند و فضاهای بلااستفاده به حداقل برسند (مانند فضای مقابل آشپزخانه کوچک و نبود انباری در واحدها).

منبع: نگارندگان

تحقیقات ارزیابی با توجه به مرور ادبیات به منظور تشخیص نقاط قوت و ضعف برای برنامه دهی و هدف گذاری پروژه های آتی انجام می شوند، بنابراین برای تحقیقات بعدی می توان از ارزیابی تجسسی استفاده نمود.

منابع

- Ackley, Aneibeitabasi & Ukpong, Edidiong (2019). Evaluation as a sustainable tool for assessing building performance in developing countries. *Journal of sustainable architecture and civil engineering*, 2: 25, 71-84.
- Boschman, Sanne (2018). Individual differences in the neighborhood level determinants of residential satisfaction. *Housing studies*, 33:7, 1127-1143.
- Byun, Gidong & Ha, Mikyoung (2016). The factors influencing residential satisfaction by public rental housing type. *Journal of Asian architecture and building engineering*, 15:3, 535-542.
- Ellis, Peter (1988). Post-occupancy evaluation: evaluating for the future, *Facilities*, No 1, 7-10.
- Fisk, David (2010). Sustainable development and postoccupancy evaluation, *Building Research & Information*, 466-468.
- Hay, Rowena & Samuel, Flora & Watson, Kelly J. & Bradbury, Simon (2018). Post- occupancy evaluation in architecture: experiences and perspectives from UK practice. *Building research and information*. 46: 6, 698-710.
- Houng Le, Dug Ta, A, Dang, H (2016). Building a system of indicators to measure social housing quality in Vietnam. *Procedia engineering* 142, 116-123.
- Jiboye, Adesoji David (2012). Post-occupancy evaluation of residential satisfaction in Lagos, Nigeria: Feedback for residential improvement, *Frontiers of Architectural Research*, 1, 236- 243.
- Krosnick, Jon A. and Leandre R. Fabrigar. Lars Lyberg. ed (1997). *Designing Rating Scales for Effective Measurement in Surveys*, John Wiley & Sons, Inc, 1, 141-164.
- Nataša, Petković-Grozdanović. Branislava, Stoiljković. Goran, Jovanović. Petar, Mitković. Aleksandar, Keković (2013). The spatial comfort of social housing units in the post-socialist period in Serbia in relation to the applicable architectural norms, *CITIES: The international journal of urban policy and planning*, 62, 88-95.
- Preiser, Wolfgang. Vischer, Jacqueline (2005). *Assessing Building Performance*, First published, Elsevier Butterworth-Heinemann publications.
- Rao, S., & Perry, C. (2003). Convergent interviewing to build a theory in under-researched areas: Principles and an example investigation of Internet usage in inter-firm relationships. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 6: 4, 236-247.
- Roberts, Chris & Hosseini, M. Reza & Edwards, David J. & Mateo- Garcia, Monica (2019). Post-occupancy evaluation: a review of literature. *Engineering construction and architectural management*.
- Sanoff, H. (2001), *School Building Assessment Methods*, National Clearinghouse for Educational Facilities, Washington D.C., www.edfacilities.org.
- Wong, T, Goldblum (2016). Social housing in France: a permanent and multifaceted challenge for public policies. *Land use policy* 5, 95-102.
- Zimring, C. (2002). Postoccupancy evaluation: Issues and implementation. *Handbook of environmental psychology*, 306-319.
- پورا احمد، احمد. عاشوری. حسن. حاتمی، احمد (۱۳۹۸). ارزیابی میزان رضایتمندی ساکنان از مسکن مهر (نمونه موردی: مجتمع وحدت شهر شیراز). برنامه ریزی شهری. دوره ۱۰. شماره ۳۹. صص ۷۴-۶۳.
- پورمحمدی، محمدرضا. اسدی، احمد (۱۳۹۳). ارزیابی پروژه‌های مسکن مهر شهر زنجان. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی. سال چهاردهم، شماره ۳۳. صص ۱۷۱-۱۹۲
- حجازی، جعفر (۱۳۹۴). ارزیابی وضعیت طرح مسکن مهر از دیدگاه ساکنان (مطالعه موردی: مسکن مهر شهر ماهشهر)، فصلنامه توسعه اجتماعی، دوره ۹، شماره ۲، صص ۲۵۶-۲۳۹.
- دورک، دانا پی. (۱۳۹۵). برنامه‌دهی معماری: مدیریت اطلاعات برای طراحی. ترجمه امیر سعید محمودی. چاپ چهارم. تهران: دانشگاه تهران.
- رضایی، محمد رضا. کمائی‌زاده، یعقوب (۱۳۹۱). ارزیابی میزان رضایت مندی ساکنان از مجتمع‌های مسکن مهر (مطالعه موردی: سایت مسکن مهر فاطمیه شهر یزد، فصلنامه مطالعات شهری، شماره ۵، صص ۱۳-۲۶).

- رضایی خبوشان، رضا. نعمتی مهر، مرجان (۱۳۹۴). سنجش کیفیت محیط مسکونی در برنامه مسکن مهر براساس نشانگرهای کیفیت زندگی (مورد پژوهش: مسکن مهر شهر جدید پردیس). صفه، تابستان ۱۳۹۴، دوره بیست و پنجم - شماره ۲، صص ۷۰-۵۳.
- رضویان، محمد تقی، هرائینی، مصطفی، بهرامی، مهرداد، علیزاده، پریا (۱۳۹۶). ارزیابی وضعیت شاخص‌های اجتماعی مسکن مهر از نظر شهروندان (مطالعه موردی: مسکن مهر شهر پرنده). فصلنامه جغرافیا و مطالعات محیطی، سال ششم، شماره ۲۴، صص ۵۹-۶۴.
- رفعیان، مجتبی. عسگری، علی. عسگری زاده، زهرا (۱۳۸۸). سنجش میزان رضایت مندی ساکنان محله نواب، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۶۷، صص ۶۸-۵۳.
- شمس الدینی، علی. صفاریان، عماد. نکویی بخش، محمدرضا (۱۳۹۷). شناسایی چالش‌ها و ارزیابی عملکرد مسکن مهر از دیدگاه شهروندان (مطالعه موردی: شهرک پردیس - کازرون). پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۵۰، شماره ۳، صص ۶۰۹-۶۲۵.
- طاهر طلوع دل، محمد صادق. پورباقر، سمیه. مهدوی، لیلیا (۱۳۹۶). بررسی رضایت مندی ساکنان مسکن مهر تهران مبتنی بر معیارهای کالبدی و منظر. معماری و شهرسازی ایران. دوره ۸، شماره ۱۳، صص ۲۱-۱۵.
- طبی مسرور، ابوالقاسم. رضایی موید، صادق (۱۳۹۴). ارزیابی میزان رضایت شهروندی از کیفیت‌های سکونتی در مجتمع‌های مسکونی؛ مورد پژوهی: مجتمع‌های مسکونی شهر همدان. مدیریت شهری. دوره ۱۴، ش ۶، صص ۷۹-۶۱.
- ضابطیان، الهام. صادقی، علیرضا. حسین آبادی، سامانه (۱۳۹۶). معماری و شهرسازی ایران. دوره ۸، شماره ۱۴، صص ۱۸۴-۱۷۳.
- عیسی پور، م (<http://melkradar.com/blog>): (۱۳۹۶/۴/۱۵)
- فارسی، طیبه. هردان، علی (۱۳۹۲). ارزیابی پس از بهره برداری (P.O.E) روشی برای آزمون کارایی و عملکرد ساختمان از دیدگاه استفاده کنندگان، باغ نظر، شماره ۲۶، سال دهم، صص ۵۸-۴۹.
- فیروزی، محمد علی. نعمتی، مرتضی. داری پور، نادیا (۱۳۹۵). ارزیابی سطح رضایتمندی ساکنان از طرح مسکن مهر در استان خوزستان با تأکید بر مسکن پایدار (مطالعه موردی: شهرستان امیدیه). شهر پایدار. دوره ۲، شماره ۳، صص ۹۴-۷۷.
- قریبی، میترا، اسماعیل پور، نجما، تقوی، مرمی (۱۳۹۶). سنجش رضایت مندی کیفیت محیط سکونت و واحد مسکونی در محلات شهری با تأکید بر اصول نوشهرگرایی مورد نمونه: محله شهید همتی فر شهر کرمان. نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، شماره ۳۱، سال هشتم، صص ۸۳-۱۰۴.
- گروت، لیندا. وانگ، دیوید (۱۹۵۴). روشهای تحقیق در معماری، علیرضا عینی فر، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- محمودی، سید امیرسعید و ناری قمی، مسعود (۱۳۹۳). "ارزیابی پس از بهره برداری" یک هدف و یک وسیله آموزشی در معماری. نشریه هنرهای زیبا، دوره نوزدهم، شماره اول، صص ۸۲-۷۱.
- محمودی، سید امیرمسعود و درری جبروتی، احسان (۱۳۹۳). بررسی الگوهای ارزیابی بعد از بهره برداری، مقطع دکتری، معماری، دانشگاه علوم و تحقیقات تهران، تهران.
- مسعودی راد، ماندانا، ابراهیم زاده، عیسی، رفیعیان، مجتبی (۱۳۹۶). ارزیابی سیاست مسکن مهر با توجه به شاخص‌های پایداری نمونه: شهر خرم آباد. نشریه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دوره ۲۸، شماره ۲، صص ۱-۲۰.
- منافی آذر، رضا. نظری، عبدالحمید. ولایی، محمد. آزادی قطار، سعید (۱۳۹۷). بررسی مکانی-فضایی و پیامدهای اقتصادی و اجتماعی مسکن مهر میاندوآب. فضای جغرافیایی. دوره ۱۸، شماره ۶۲، صص ۱۵۷-۱۳۷.
- نورائی، همایون، کهن، فردین (۱۳۹۷). ارزیابی طرح مسکن مهر به لحاظ معیارهای کمی و کیفی مسکن مناسب (مطالعه موردی: مسکن مهر شهرضا). فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی شهری، سال ۹، شماره ۳۵، صص ۱۲۳-۱۳۸.
- نوری ایمانی، الهام. ملک فضل، اصغر. سعیدنیا، احمد (۱۳۹۸). سنجش رضایتمندی کیفیت محیط سکونتی از دیدگاه ساکنین مسکن مهر با تأکید بر بعد کالبدی - بصری (نمونه موردی: شهر اردبیل). مطالعات مدیریت شهری. دوره ۱۱، شماره ۴۰، صص ۳۰-۱۷.
- وزارت راه و شهرسازی (۱۳۹۳). بررسی آخرین وضعیت برنامه مسکن مهر و پیشنهادهای اجرایی برای تکمیل پروژه.

تحلیل ساختاری شکوفایی شهری با رویکرد آینده‌نگاری (مطالعه موردی: کلان‌شهر اهواز)

محمدعلی فیروزی، استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران
فرشته شنبه‌پور* دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران، اهواز، اهواز، ایران

تاریخ دریافت: ۹۹/۵/۱۶ تاریخ پذیرش: ۹۹/۶/۱۲

چکیده

شکوفایی شهری مفهومی است در ارتباط با توسعه‌ی متعادل و هماهنگ در محیط که با عدالت مطرح می‌باشد و به عنوان نوعی ساخت و ساز اجتماعی به فعالیت‌های انسانی کالبد می‌بخشد. امروزه نگاه متفاوت به آینده باعث شده که انسان به دنبال یافتن آینده نباشد، بلکه با بهره‌گیری از ابزارهای گوناگون آینده مطلوب خود را بسازد. از طرفی چالش‌های زندگی نوین شهری و مشکلات محیطی و اجتماعی موجب روی آوردن به رویکرد آینده‌پژوهی در برنامه‌ریزی شهری و بهره‌گیری از ابزارهای گوناگون برای ساختن آینده مطلوب شده است. پژوهش حاضر با بهره‌گیری از تکنیک تحلیل اثرات متقاطع که یکی از روش‌های متداول در آینده‌نگاری است و با استفاده از نرم‌افزار میک‌مک به تحلیل مؤلفه‌های شکوفایی شهری در کلان‌شهر اهواز پرداخته است. در ادامه با استفاده از روش دلفی ۳۰ مؤلفه در پنج حوزه (بهره‌وری، زیرساخت‌ها، کیفیت زندگی، برابری و مشارکت اجتماعی و پایداری محیط‌زیست) به عنوان شاخص‌های شکوفایی شهری استخراج شد. نتایج حاکی از این است که در صفحه پراکندگی پنج دسته (عوامل تأثیرگذار، عوامل دوجهبی، عوامل تنظیمی، عوامل تأثیرپذیر و عوامل مستقل) قابل شناسایی هستند. در نهایت از میان ۳۰ عامل یاد شده، پس از بررسی میزان تأثیرگذاری این عوامل بر یکدیگر و بر وضعیت آینده کلان‌شهر اهواز با روش‌های مستقیم و غیرمستقیم، ۷ عامل کلیدی (میزان سواد، خانوارهای زاغه‌نشین، آلودگی هوا، نرخ بیکاری، مراکز فرهنگی، امید به زندگی در بدو تولد و نرخ فقر) که بیشترین نقش را در وضعیت آینده شکوفایی شهری اهواز دارند، انتخاب شدند. در ادامه نتایج نشان می‌دهد که هیچکدام از مؤلفه‌های شکوفایی شهری در اهواز از نگاه کارشناسان، به عنوان عامل هدف قابل تعریف نمی‌باشد و این مسئله نشان از چندجانبه بودن مسئله شکوفایی کلان‌شهر اهواز است.

کلمات کلیدی: آینده‌نگاری، تحلیل ساختاری، شکوفایی شهری، میک‌مک، کلان‌شهر اهواز

۱- مقدمه و بیان مسئله

سرعت روزافزون تغییرات در دهه ابتدایی قرن بیست و یکم، منجر به پیدایش عصری به نام عدم قطعیت شده است و محیطی سرشار از فرصت و تهدید را پیش‌روی سیستم‌های پیچیده کنونی قرار داده است. در این محیط به سرعت در حال تغییر، ابزارهای سنتی برنامه‌ریزی از جمله برون‌یابی روند گذشته، پیش‌بینی و آینده‌نگری صرف برای بازه‌های میان‌مدت و بلندمدت پاسخگو نخواهد بود (Goodwin & Wright, 2001: 1). افزایش رقابت بین کلان‌شهرها در سهم ملی و فراملی، افزایش محدودیت‌ها در منابع طبیعی، نیروی انسانی، ظرفیت‌های مالی، کاهش توان پرداخت هزینه برای مسائل و افزایش پیچیدگی‌ها و عدم قطعیت‌ها در سامانه توسعه و مدیریت کلان‌شهرها، واقعیت‌های کلان-شهرهای امروز هستند. شیوه طراحی سیاست‌های توسعه براساس بینش و درک تهدیدها و فرصت‌های آینده، نیاز به مهارت و دوراندیشی دارد. از این رو دافوا (۲۰۱۵) بیان می‌دارد که «آینده‌نگاری جهت نگاشتن آینده و تغییرات محتمل در زمینه‌های ملی، منطقه‌ای و سازمانی جهت ایجاد پاسخ به این تغییرات استفاده می‌گردد» (Dufva, 2015:100).

مبحث آینده‌نگاری از اوایل دهه ۷۰ میلادی به‌عنوان ابزار سیاست‌گذاری به‌طور رسمی در چند کشور محدود بخصوص ژاپن به کار گرفته شد ولی از اوایل دهه ۹۰ میلادی با همکاری نهادهای بین‌المللی جهت توانمندسازی کشورها این روش بکار گرفته شد و امروزه به‌عنوان روش غالب برنامه‌ریزی در اکثر کشورها می‌باشد. سابقه آینده‌نگری و برنامه‌ریزی در ایران نیز به برنامه‌های پنج ساله کشور برمی‌گردد و سند چشم‌انداز توسعه کشور، در افق ۱۴۰۴ که دو دهه آینده را نشان می‌دهد، اولین سند تفکر استراتژیک و آینده‌نگاری است که براساس آن محورهای توسعه کشور در بخش‌های مختلف تدوین و با انجام تقسیم کار منطقه‌ای، هرکدام از استان‌های کشور عهده‌دار مسئولیت‌هایی براساس قابلیت‌های خود جهت تحقق آینده مطلوب کشور گشته‌اند (زالی، ۱۳۸۸: ۶). چالش‌های زندگی نوین شهری نظیر؛ رقابت بین شهرها و نواحی شهری، پایداری شهری، شکوفایی شهری، نیاز به استفاده از فرصت‌ها و دوری از تهدیدها در تحولات اجتماعی و فرهنگی، تغییرات جمعیتی انبوه موجبات روی آوردن به رویکرد آینده‌پژوهی در برنامه‌ریزی شهری شده است (احدنژاد و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۶). برای یک زندگی شکوفا، تدارک مایحتاج مادی و نیازهای غیرمادی، بسیار اساسی است. شکوفایی به مفهوم چیزی بیشتر از برآوردن نیازهای اساسی و متعاقباً شکوفایی شهری به معنای چیزی فراتر از مواجهه با مسائل و مشکلات شهری است (Sasaki, 2014: 5).

شکوفایی شامل توانایی ما برای رشد کردن به‌عنوان انسان در بستر محدودیت‌های اکولوژیکی یک سیاره محدود است. چالش برای جامعه ما، خلق شرایطی است که تحت آن این امر ممکن باشد (Jackson, 2009: 7). شکوفایی، مفهومی گسترده است که در ارتباط با توسعه متعادل و هماهنگ در محیطی همراه با عدالت مطرح می‌شود. بر این اساس، شکوفایی شهری، نوعی ساخت‌وساز اجتماعی است که به فعالیت‌های انسانی کالبد می‌بخشد. این مفهوم بررسی می‌کند که شهرها چگونه می‌توانند تولید داشته باشند و از چه طریق مزایای این تولید می‌تواند به شیوه‌ای عادلانه بین شهروندان تقسیم شود. (Joss, 2015: 4).

هر شهر در راستای نیل به شکوفایی، دستخوش فراز و نشیب‌هایی می‌شود. گاهی عواملی ظهور می‌کنند که به شکوفایی آن شهر کمک می‌کنند و در بعضی مواقع ظهور برخی مشکلات، شکوفایی شهر را در معرض خطر قرار می‌دهد. درک روشن و استفاده از این عوامل در برنامه‌ریزی و اصلاح سیاست‌ها، حمایت از برخی ساختارها و مکانیسم‌هایی که بر شکوفایی تأثیر می‌گذارند، از اهمیت برخوردار است. به همین دلیل شناخت عوامل مؤثر بر شکوفایی در هر شهری ضروری است تا با شناخت کافی از آن‌ها، راهکارها، راهبردها و سیاست‌های مناسب برای دستیابی به شکوفایی تدوین شوند (محتشمی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲). رشد جمعیت و افزایش مهاجرت (به دنبال اجرای سیاست اصلاحات ارضی، افزایش قیمت نفت و سرازیر شدن دلارهای نفتی، گسترش روزافزون صنایع گوناگون، افزایش اهمیت سیاسی و اداری شهر، جنگ تحمیلی و...) باعث رشد سریع شهرنشینی در شهر اهواز گردید. این شهر به‌عنوان مرکز استان خوزستان، در دهه‌های اخیر دارای نرخ رشد جمعیتی بالایی بوده است. به طوری که جمعیت آن از ۱۲۰۰۸۹ نفر در سال ۱۳۳۵ به ۱۳۰۲۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است. میزان افزایش جمعیت در فاصله سال‌های ۱۳۳۵-۱۳۹۵ در این شهر بیش از ۸ برابر شده است. با توجه به چالش‌های مطرح شده، پژوهش حاضر در پی آن است که این سوال پاسخ دهد که پیشران‌های کلیدی مؤثر بر شکوفایی شهری در کلان‌شهر اهواز کدامند؟

۲- ادبیات و پیشینه پژوهش

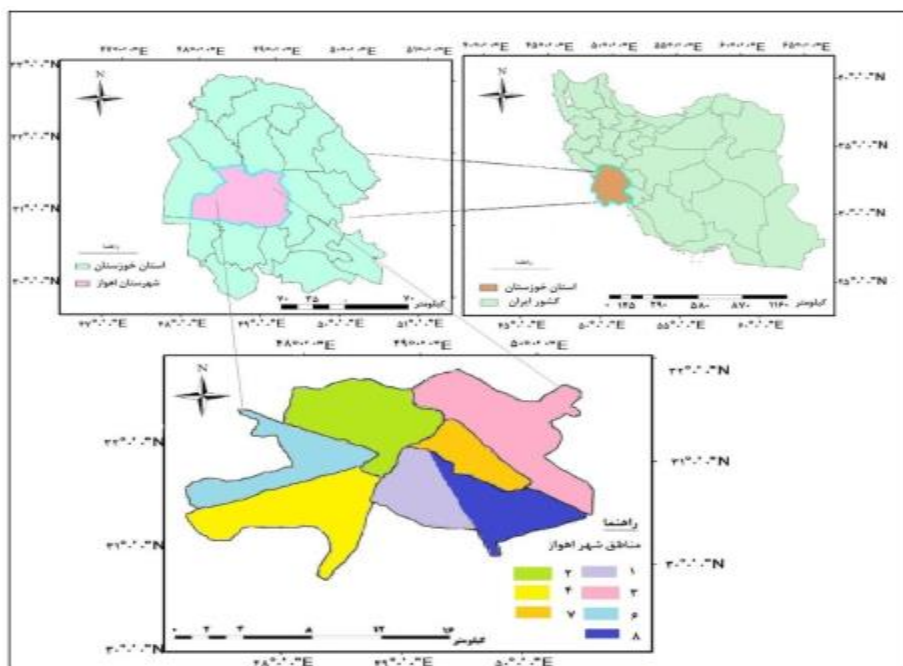
آینده‌نگاری مانند بسیاری از دانش‌های جدید، دانش بین‌رشته‌ای و چندرشته‌ای است که نتایج آن نیز به‌عنوان عناصر ورودی برای تدوین استراتژی و سیاست‌گذاری بوده و سعی بر جهت‌دهی برنامه‌های اجرایی و معرفی آینده‌های احتمالی دارد و شناسایی پیشران‌های کلیدی اثرگذار بر آینده را مورد توجه قرار می‌دهد (خیرگو و شاکری، ۱۳۹۰: ۱۱۵). نخستین بار در دهه ۱۹۳۰، مفهوم شکوفایی شهری به صورت ابتدایی مطرح شد و تا به امروز جهت تکمیل آن مطالعات مختلفی صورت گرفته است. در سال ۲۰۱۲ سازمان اسکان بشر ملل متحد شاخص جامع شکوفایی شهری را برای سنجش میزان رشد و توسعه انسانی و اقتصادی برای شهرها معرفی کرد (محتشمی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲). شکوفایی شهری یک مفهوم گسترده است که با سیاست‌های شفاف و توسعه متعادل در یک محیط عادلانه سرو کار دارد (Habitat, 2016: 7). هدف شکوفایی شهری، ترویج روش‌های نوآورانه مدیریت شهری است تا آن‌ها را در هدایت شهر به سوی آینده اقتصادی، اجتماعی، سیاسی شکوفایی شهری کمک کند (دانش‌پور و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۲۴). اولین عامل در میان ابعاد پنجگانه شکوفایی شهری، رشد اقتصادی بر پایه تولید، ایجاد سرمایه و اشتغال است که در نتیجه آن، همه مردم باید توانایی پرداخت امکانات استاندارد زندگی را در حد کافی داشته باشند. در مرحله دوم، یک شهر شکوفا، زیرساخت‌ها و امکانات عمومی نظیر آب آشامیدنی کافی، خدمات درمانی و بهداشتی، منابع تامین برق، شبکه‌ها، تکنولوژی راه‌های برقراری ارتباطات و اطلاعات و... را فراهم می‌کند. سوم آن‌که شهرهای شکوفا، خدمات اجتماعی گوناگونی را فراهم می‌کنند. خدماتی از قبیل آموزش و پرورش، سلامت، تفریح، آرامش و امنیت که برای ارتقای استانداردهای زندگی و بالفعل ساختن استعدادها بالقوه ضروری هستند. چهارم آن‌که یک شهر تنها در حدی شکوفا می‌شود که فقر و نابرابری در آن به حداقل برسد. مطابق این مطلب، کاهش زاغه‌نشینی، انسجام اجتماعی بالا، برابری جنسیتی، دفاع از حقوق گروه‌های اقلیت و آسیب‌پذیر، فراهم آوردن امکان مشارکت مدنی توسط همه نهادهای اجتماعی، سیاسی و فرهنگی و توزیع عادلانه منافع و فرصت‌های حاصل از شکوفایی از جمله مواردی است که یک شهر شکوفا بایستی برای ساکنان خود فراهم کند. در نهایت در بُعد پنجم، نحوه توزیع فرصت‌ها و منافع در یک شهر شکوفا به گونه‌ای است که سبب تخریب یا تنزل کیفیت محیط زیست نشود. به عبارت دیگر منابع طبیعی یک شهر، بایستی در راستای توسعه پایدار آن شهر استفاده و محافظت شوند (محتشمی و همکاران، ۱۳۹۵: ۵).

جونز و همکارانش (۲۰۱۵) در مقاله‌ی خود "مشارکت ذی‌نفعان در انتخاب پروژه‌های حمل‌ونقل گامی به سوی شکوفایی شهری در کشورهای در حال توسعه" به بررسی حمل‌ونقل به عنوان یک جزء اساسی از زیرساخت‌های شهری و عنصری ضروری برای شکوفایی شهری پرداخته‌اند. آنها از طریق مطالعه موردی در آکرا، غنا چارچوبی با نام، امتیاز پایداری موضعی (LSS)، برای غربال‌گری پروژه حمل‌ونقل شهری پیشنهادی دادند. ملک‌زاده و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهش خود به شناسایی و تحلیل عوامل کلیدی مؤثر بر توسعه شهری با رویکرد آینده‌نگاری در کلانشهر کرج پرداختند. نتایج پژوهش آنان نشان می‌دهد که، کلانشهر کرج دارای سیستمی ناپایدار است و از میان ۱۱ عامل کلیدی: "توسعه صنعت گردشگری" و "توسعه درونی شهر" اصلی‌ترین عوامل تأثیرگذار توسعه شهری کرج می‌باشند. ملکی و مدالو جویباری (۱۳۹۵) کتابی با عنوان «شکوفایی شهری» در قالب سه بخش و ده فصل تالیف کرده‌اند. که بخش اول این کتاب، شکوفایی و تحلیل روند شهری است که در آن به مفاهیم شکوفایی شهری و شهر و روندهای منطقه‌ای پرداخته شده است. در بخش دوم به ابعاد پنج‌گانه شکوفایی شهرها اشاره شده است. در نهایت در بخش سوم سیاست‌های شکوفایی شهرها مورد مطالعه قرار گرفته است. دانش‌پور و همکاران (۱۳۹۷)، در مقاله‌ای با عنوان ارزیابی مناطق یازده‌گانه شهر شیراز به لحاظ شاخص شکوفایی شهری با استفاده از مدل FAHP، شاخص‌های شکوفایی شهری را مورد واکاوی قرار دادند. نتایج رتبه‌بندی مناطق از لحاظ شکوفایی شهری نشان داد که مناطق ۱، ۶ و ۱۰ دارای بیشترین شکوفایی و منطقه ۷ دارای کمترین میزان شکوفایی شهری بوده است. و در میان شاخص‌های بررسی شده، شاخص بهره‌وری و کیفیت زندگی بیشترین تأثیر را در شکوفایی شهری مناطق بررسی شده داشته‌اند. یارزاده و شمس‌الهی (۱۳۹۷)، در پژوهش خود «نقش فضاهای عمومی در تحقق شکوفایی شهری و توسعه پایدار»، تلاش نمودند ضمن مطالعه ادبیات شکوفایی شهری و توسعه پایدار، به بررسی مسائلی که ضرورت توجه به مدیریت فضاهای عمومی شهری را می‌طلبد، بپردازند و به این نتیجه رسیدند که توسعه و توجه به فضاهای عمومی، سبب توسعه اقتصادی شهر، ارتقای سلامت شهروندان، بهبود وضعیت آموزشی شهروندان و باززنده‌سازی هویت‌های محلی شهر می‌شود.

۳- داده‌ها و روش‌ها

۳-۱- منطقه مورد مطالعه

کلان‌شهر اهواز، مرکز شهرستان اهواز و استان خوزستان است که از نظر جغرافیایی بین ۴۹ درجه و ۱۱ دقیقه طول شرقی تا ۳۱ درجه و ۵۰ دقیقه عرض شمالی قرار گرفته است. (جوکار، ۱۳۹۴: ۹۶). شهر اهواز از شمال به شهرهای شوشتر، دزفول و شوش از شرق به شهرستان رامهرمز از غرب به شهر حمیدیه و دشت آزادگان و از جنوب به شهرهای شادگان، بندر ماهشهر، خرمشهر و آبادان محدود می‌گردد. وسعت آن در محدوده قانونی شهری، ۲۲۲ کیلومتر مربع است (سلیمانی راد، ۱۳۹۳: ۶۸). این شهر تا سال ۱۳۹۱ هشت منطقه، شهرداری داشته است که هر یک سه یا چهار ناحیه را شامل می‌شده ولی در سال ۱۳۹۵، منطقه پنج از شهر اهواز به شهرستان کارون پیوست و شهر اهواز به هفت منطقه شهری تقسیم شده است.

شکل (۱): موقعیت جغرافیایی شهر اهواز در شهرستان، استان و کشور

۳-۲- روش پژوهش

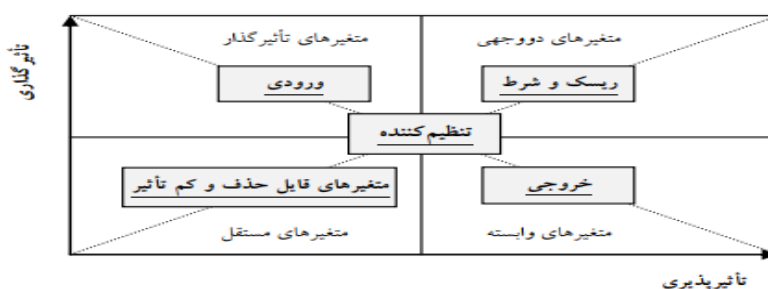
روش تحقیق به لحاظ ماهیت توصیفی - تحلیلی بوده و به لحاظ هدف کاربردی می‌باشد. در این پژوهش ابتدا با دیدی سیستماتیک و ساختاری به مرور ادبیات نظری در حوزه شکوفایی شهری، پرداخته شد، سپس بر پایه مبانی نظری حاصل شده و با استفاده از روش دلفی شاخص‌ها و متغیرهای تاثیرگذار در شکوفایی شهری در ابعاد پنجگانه (بهره‌وری، زیرساخت‌ها، کیفیت زندگی، برابری و مشارکت اجتماعی و پایداری محیط زیست) استخراج گردید.

در مرحله دوم با استفاده از تکنیک تأثیرات متقابل (روش تحلیل ساختاری) امتیازدهی شد و در محیط نرم‌افزار MICMAC مورد تحلیل قرار گرفت و در نتیجه عوامل پیشران و کلیدی شکوفایی شهری با توجه به امتیاز تأثیر گذاری و تأثیر پذیری مستقیم انتخاب شدند. نرم‌افزار میک-مک، جهت انجام محاسبات سنگین ماتریس اثرات متقابل و همچنین به منظور سهولت انجام تحلیل ساختاری طراحی شده است که مخفف فرانسوی «ماتریس ضرایب تحلیل اثر متقاطع به منظور طبقه‌بندی» است. در این نرم‌افزار ابتدا متغیرها و مؤلفه‌ها را در حوزه مورد نظر شناسایی و سپس آن را در ماتریسی مانند ماتریس تحلیل اثرات وارد نموده و میزان ارتباط میان این متغیرها با حوزه مربوطه توسط خبرگان، تشخیص داده شده و متغیرهای موجود در سطرها تأثیر می‌گذارند.

بدین ترتیب مجموع متغیرهای داده‌های سطرها، میزان تأثیر گذاری و مجموع داده‌های متغیرهای ستون‌ها، میزان تأثیر پذیری را نشان خواهد داد. میزان ارتباط اعداد بین صفر تا سه سنجیده می‌شود و «عدد صفر به منزله بدون تأثیر»، «عدد یک به منزله تأثیر ضعیف»، «عدد دو تأثیر

متوسط» و در نهایت «عدد سه به منزله تأثیر زیاد» می‌باشد. بنابراین اگر تعداد متغیرهای شناخته شده X باشد، یک ماتریس XXX بدست می‌آید (تقوایی و حسینی خواه، ۱۳۹۶: ۱۴). در واقع خروجی مدل تحلیل اثر متقابل، روابط بین متغیرها را نشان می‌دهد که نرم‌افزار میک‌مک قابلیت تبدیل روابط به اشکال و نمودارهای ویژه را دارد و با امکانات خود تحلیل آسان روابط و ساختار سیستم را امکان‌پذیر می‌کند. به‌طور کلی ماتریس‌ها و نمودارهای خروجی نرم‌افزار دو نوع‌اند: یکی ماتریس آثار مستقیم متغیرها و نمودارهای مربوطه و دیگری ماتریس روابط غیرمستقیم متغیرها و نمودارهای مرتبط با آن، در صورتی که در ماتریس اولیه، روابط بالقوه بین متغیرها نیز مشخص شده باشد، نرم‌افزار ماتریس بالقوه مستقیم بین متغیرها و ماتریس روابط بالقوه غیرمستقیم بین متغیرها را نیز در اختیار قرار می‌دهد. برای تحلیل نتایج، در نخستین قدم باید یک روش ساده می‌توان دریافت که تأثیر متغیرها با در نظر گرفتن تعداد گروه‌های ارتباطی در ماتریس تشکیل شده، قابل سنجش است. متغیری که بر تعداد محدودی از متغیرها اثر مستقیم دارد، تأثیرگذاری اندکی نیز در کل سیستم دارد. همه متغیرها و محیط دربرگیرنده آن‌ها را می‌توان با نمایش در یک نمودار مفهومی یا یک محور مختصات (تأثیرگذاری - تأثیرپذیری) نمایش داد (زالی و عطریان، ۱۳۹۵: ۱۱۶). در شکل انواع متغیرها در مختصات نشان داده شده‌اند.

شکل (۲): پلان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری (زالی و عطریان، ۱۳۹۵)

جدول (۱): عوامل مؤثر بر شکوفایی شهری در کلان‌شهر اهواز

نرخ بیکاری	A1	بهره‌وری
اشتغال غیررسمی	A2	
سرانه تولید یک شهر	3A	
متوسط درآمد خانوار	A4	
پارکها و فضاهای سبز	A5	زیوساخت‌ها
مدارس دولتی	A6	
مراکز فرهنگی	A7	
دسترسی به اینترنت	A8	
دسترسی به تلفن و رایانه	A9	
دسترسی به پارکینگ	A10	
مناسب‌سازی حمل و نقل عمومی و معابر برای معلولین	A11	
ظرفیت شبکه حمل و نقل همگانی	A12	
مسکن بادوام	A13	کیفیت زندگی
دسترسی به آب و برق و گاز	A14	
میزان سواد	A15	
تعداد دانشگاه‌ها	A16	
نیروی انسانی خلاق	A17	
امید به زندگی در بدو تولد	A18	
تعداد پزشک و پرستار	A19	
بیمارستان‌های دولتی و مراکز اورژانس	A20	

میزان قتل و سرقت	A21	
تعداد کلانتری‌ها	A22	
مراکز آتش نشانی	A23	
نرخ فقر	A24	برابری و مشارکت اجتماعی
زنان در نیروی کار	A25	
خانوارهای زاغه نشین	A26	
دسترسی به خدمات آموزشی	A27	پایداری محیط‌زیست
آلودگی هوا	A28	
صنایع	A29	
تصفیه خانه فاضلاب	A30	

۴- یافته‌های پژوهش

۴-۱- شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر بر شکوفایی شهری اهواز

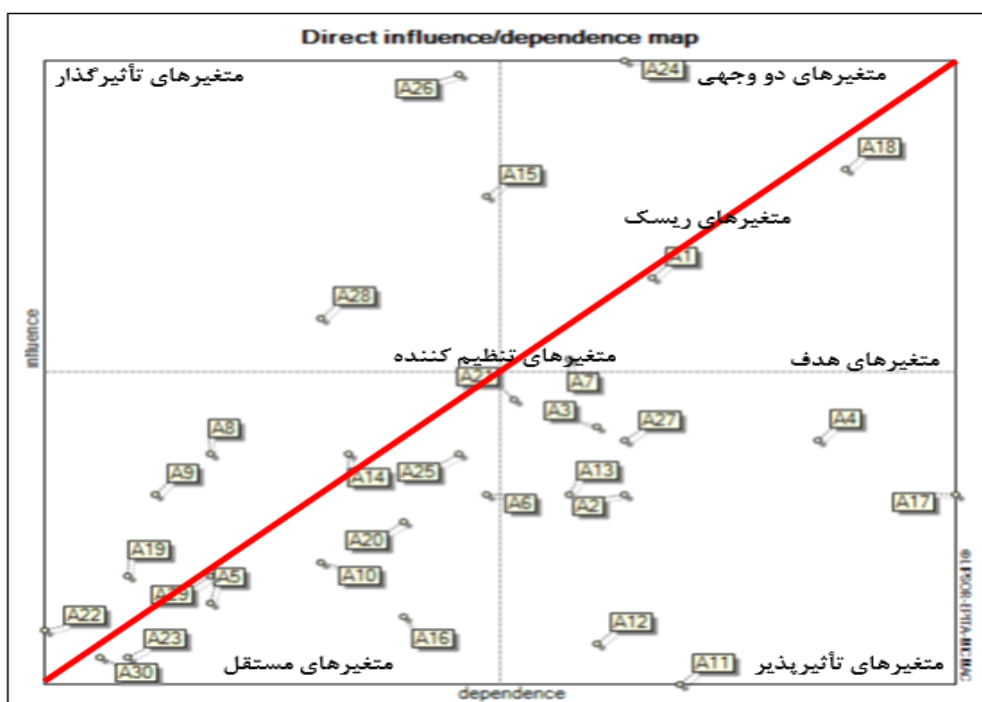
در این پژوهش جهت شناسایی پیشران‌های اولیه و مؤثر بر شکوفایی شهری در اهواز پس از مطالعه تحقیقات انجام شده در این حوزه، از روش دلفی دومرحله‌ای استفاده شد. در این روش، ۱۰ نفر از خبرگان و کارشناسان از بین دانشجویان دکتری، شاغلین بخش دولتی دخیل در امر برنامه‌ریزی و توسعه شهری از طریق نمونه‌گیری گلوله‌برفی انتخاب شدند. به علت مشکلات جمع‌آوری داده‌ها و تکراری شدن پاسخ‌ها، از نمونه‌گیری بزرگ‌تر اجتناب شد. بر اساس روش دلفی، ۳۰ متغیر در پنج بعد به عنوان عوامل مؤثر بر وضعیت شکوفایی کلان‌شهر اهواز شناسایی شده است و سپس روش تحلیل ساختاری توسط نرم‌افزار میک‌مک جهت استخراج پیشران‌های اصلی تأثیرگذار بر وضعیت آینده محیط مورد مطالعه بکار گرفته شد. بر اساس تعداد متغیرها ابعاد ماتریس ۳۰ * ۳۰ می‌باشد. با قرار دادن این عوامل در یک ماتریس ۳۰ در ۳۰، تأثیر هر کدام از این عوامل بر یکدیگر توسط وزن‌دهی به عوامل (از صفر تا ۳) مشخص شد. تمامی عوامل دخیل در شکوفایی شهری، همچون سیستمی با عناصر در هم‌تنیده، و به صورت یک ساختار، در نظر گرفته می‌شود، و ارتباطات این عوامل با هم مورد سنجش قرار می‌گیرد تا پیشران‌های برتر که تأثیرگذاری بیشتری دارند استخراج شوند. تعداد تکرار محاسبه اثرات متقاطع در ماتریس مورد نظر برابر ۲ مرتبه صورت گرفته است. بر اساس جدول ۲، درجه پرشدگی ماتریس ۶۵/۱۱٪ درصد است.

جدول (۲): تحلیل اولیه داده‌های ماتریس اثرات متقاطع

شاخص	ابعاد ماتریس	تعداد تکرار	تعداد صفرها	تعداد یک	تعداد دو	تعداد سه	جمع	درجه پرشدگی
مقدار	۳۰	۲	۳۱۴	۲۹۳	۲۲۰	۷۳	۵۸۶	۶۵/۱۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

دسته اول نشان‌دهنده متغیرهای کلیدی و پیشران‌های راهبردی شکوفایی شهری اهواز است. این متغیرها شامل میزان سواد، خانوارهای زاغه-نشین و آلودگی هوا می‌باشند. دسته دوم متغیرهایی هستند که هم تأثیرپذیری و هم تأثیرگذاری زیادی دارند به این شکل که وضعیت این متغیرها و تأثیرگذاری‌شان در توسعه و شکوفایی کلان‌شهر اهواز هم در گرو بسیاری از متغیرهای دیگر است و هم تأثیرپذیری زیادی بر متغیرهای دیگر دارند و شامل نرخ بیکاری، مراکز فرهنگی، امید به زندگی در بدو تولد و نرخ فقر می‌باشند.

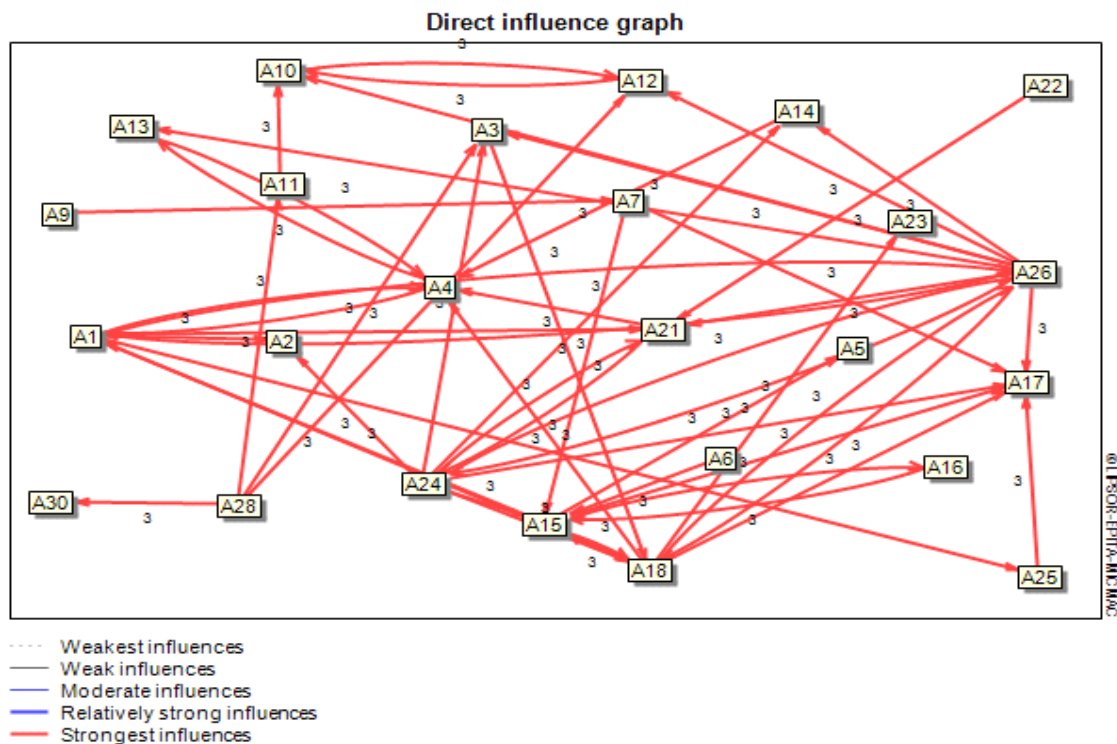
شکل (۳): وضعیت متغیرها بر اساس تغییرات مستقیم متغیرها

دسته سوم متغیرهای تنظیمی در اطراف مرکز ثقل نمودار قرار دارند و بسته به سیاست‌های دولت در خصوص اهداف توسعه این متغیرها قابل ارتقاء به متغیرهای تأثیرگذار و یا متغیرهای دووجهی هستند. این متغیرها شامل سرانه تولید یک شهر، مراکز فرهنگی و میزان قتل و سرقت می‌باشند. دسته چهارم متغیرهای نتیجه، متغیرهایی هستند که میزان تأثیرگذاری کم و میزان تأثیرپذیری زیادی دارند. در واقع این متغیرها نقش راهبردی شکوفایی کلانشهر اهواز را دارند، اما وضعیت آن‌ها در آینده در گرو آثار سازنده متغیرهای دیگر است. این متغیرها شامل اشتغال غیررسمی، متوسط درآمد خانوار، مناسب سازی حمل و نقل عمومی و معابر برای معلولین، ظرفیت شبکه حمل و نقل همگانی، مسکن بادوام، امید به زندگی در بدو تولد و دسترسی به خدمات آموزشی می‌باشند. دسته پنجم متغیرهای مستقل هستند، شامل پارکها و فضاهای سبز، دسترسی به اینترنت، دسترسی به تلفن و رایانه، دسترسی به پارکینگ، دسترسی به آب و برق و گاز، تعداد دانشگاه‌ها، تعداد پزشک و پرستار، بیمارستان‌های دولتی و مراکز اورژانس، تعداد کلانتری‌ها، مراکز آتش‌نشانی، زنان در نیروی کار، صنایع و تصفیه‌خانه فاضلاب می‌باشند. این متغیرها دارای تأثیرگذاری و تأثیرپذیری پایین می‌باشند که در قسمت جنوب غربی پلان تأثیرگذاری- تأثیرپذیری قرار دارند.

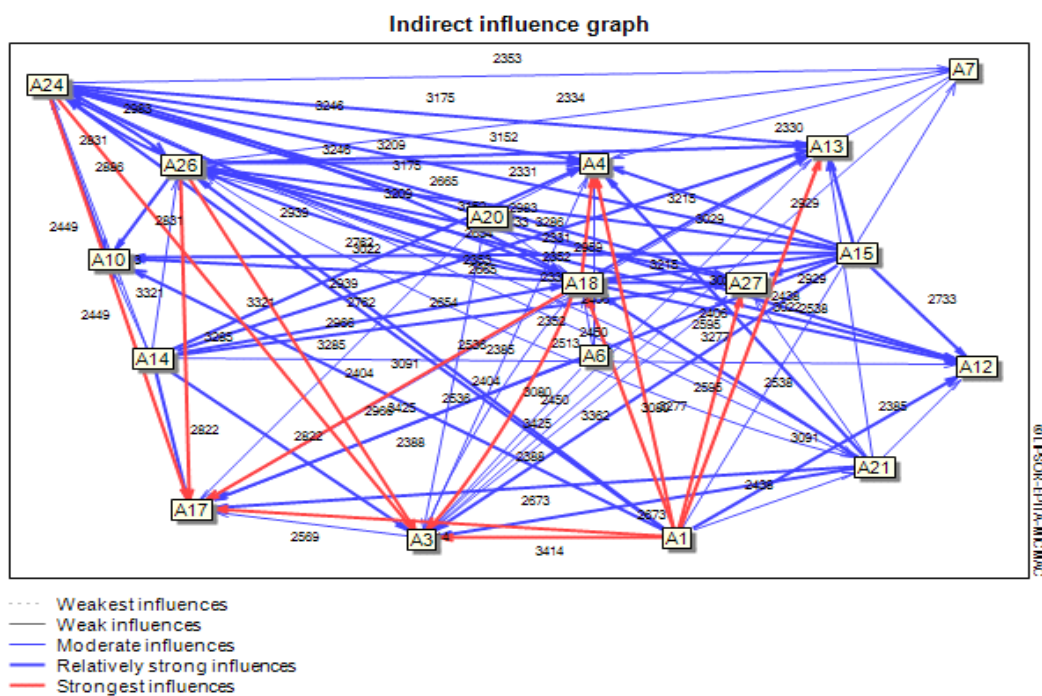
جدول (۳): نحوه توزیع متغیرها بر اساس طبقه‌بندی آن‌ها

متغیر	طبقه‌بندی
میزان سواد، خانوارهای زاغه‌نشین، آلودگی هوا	عوامل تأثیرگذار
نرخ بیکاری، مراکز فرهنگی، امید به زندگی در بدو تولد، نرخ فقر	عوامل دووجهی
سرانه تولید یک شهر، مراکز فرهنگی، میزان قتل و سرقت	عوامل تنظیمی
اشتغال غیررسمی، متوسط درآمد خانوار، مناسب سازی حمل و نقل عمومی و معابر برای معلولین، ظرفیت شبکه حمل و نقل همگانی، مسکن بادوام، امید به زندگی در بدو تولد، دسترسی به خدمات آموزشی	عوامل تأثیرپذیر
پارکها و فضاهای سبز، دسترسی به اینترنت، دسترسی به تلفن و رایانه، دسترسی به پارکینگ، دسترسی به آب و برق و گاز، تعداد دانشگاه‌ها، تعداد پزشک و پرستار، بیمارستان‌های دولتی و مراکز اورژانس، تعداد کلانتری‌ها، مراکز آتش‌نشانی، زنان در نیروی کار، صنایع، تصفیه‌خانه فاضلاب	عوامل مستقل

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

شکل (۴): روابط مستقیم بین متغیرها

شکل (۵): پراکندگی متغیرها بر اساس تأثیرات غیرمستقیم بین متغیرها

۲-۴- انتخاب نهایی پیشران‌های کلیدی مؤثر بر وضعیت شکوفایی شهری کلانشهر اهواز

از میان ۳۰ عامل بررسی شده در این تحقیق، نهایتاً ۷ عامل به عنوان پیشران‌های کلیدی و مؤثر در شکوفایی کلانشهر اهواز استخراج گردید. که همه این ۷ عامل در هر دو روش مستقیم و غیرمستقیم تکرار شدند. ۷ عامل تأثیرگذار مهم از میان ۳۰ عامل مورد بررسی در روش مستقیم و غیرمستقیم به شرح جدول شماره ۴ هستند.

جدول (۴): پیشران‌های کلیدی تأثیرگذار مستقیم و غیرمستقیم بر شکوفایی شهری کلانشهر اهواز

ردیف	متغیر	امتیاز نهایی به دست آمده		رتبه
		تأثیرگذاری مستقیم	تأثیرگذاری غیرمستقیم	
۱	میزان سواد	۵۳۵	۵۷۳	۲
۲	خانوارهای زاغه‌نشین	۶۳۰	۶۴۸	۱
۳	آلودگی هوا	۴۴۱	۴۰۰	۶
۴	نرخ بیکاری	۴۷۲	۵۱۱	۴
۵	مراکز فرهنگی	۴۰۹	۴۱۳	۵
۶	امید به زندگی در بدو تولد	۵۵۶	۵۷۱	۳
۷	نرخ فقر	۶۴۰	۴۰۰	۷

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

۵- نتیجه‌گیری

شکوفایی، مفهومی گسترده است که در ارتباط با توسعه متعادل و هماهنگ در محیطی همراه با انصاف و عدالت مطرح می‌شود. بر این اساس، شکوفایی شهری، نوعی ساخت و ساز اجتماعی است که به فعالیت‌های انسانی کالبد می‌بخشد. این پژوهش با هدف شناسایی پیشران‌های مؤثر بر شکوفایی شهری و بررسی میزان تأثیرگذاری متغیرهای مؤثر در وضعیت آینده شکوفایی کلانشهر اهواز، با بهره‌گیری از آینده‌پژوهی بنیان نهاده شده است. در پژوهش حاضر برای شناسایی پیشران‌های مؤثر بر شکوفایی شهری در اهواز از روش دلفی استفاده شده و همچنین از روش تحلیل اثرات متقابل / ساختاری با استفاده از نرم‌افزار کاربردی (MICMAC) میک‌مک برای بررسی میزان تأثیرگذاری عوامل و شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر در وضعیت آینده شکوفایی شهری اهواز استفاده شده است. بر اساس تعداد عوامل، ابعاد ماتریس 30×30 بود. تعداد تکرارها ۲ مرتبه در نظر گرفته شد و درجه پرشدگی ماتریس $65/11$ درصد است. به غیر از چند عامل محدود که نشان می‌دهند دارای تأثیرگذاری بالایی در سیستم هستند، بقیه متغیرها از وضعیت تقریباً مشابهی نسبت به همدیگر برخوردارند. بنابراین پنج دسته (عوامل تأثیرگذار، عوامل دو وجهی، عوامل تنظیمی، عوامل تأثیرپذیر و عوامل مستقل) قابل شناسایی هستند. در نهایت از میان ۳۰ عامل یاد شده، در نتیجه تحلیل‌های ماتریس و ارزیابی پلان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری پیشران‌های کلیدی با روش‌های مستقیم و غیرمستقیم، تعداد ۷ عامل کلیدی (میزان سواد، خانوارهای زاغه‌نشین، آلودگی هوا، نرخ بیکاری، مراکز فرهنگی، امید به زندگی در بدو تولد و نرخ فقر) که بیشترین نقش را در وضعیت آینده توسعه و شکوفایی کلانشهر اهواز دارند، انتخاب شدند.

بخش عمده‌ای از عوامل شکوفایی در کلانشهر اهواز در سه گروه عوامل دوگانه، مستقل و مخاطره (متغیرهای ریسک و هدف) قرار دارند. عوامل مستقل به خودی خود تهدیدی برای شکوفایی نبوده و حتی در صورت نرمال بودن توزیع پیشران‌های کلیدی اثرگذار، مطلوب نیز می‌باشند. بر اساس نتایج بدست آمده می‌توان اولین اولویت مهم شکوفایی در اهواز را علاوه بر تأکید بر اثرگذارترین عوامل شکوفایی، مدیریت عوامل موجود در موقعیت ریسک دانست. شناخت ضمنی و زمینه‌ای پژوهشگران و همچنین آمارها و وضعیت موجود نشان می‌دهد که عوامل "نرخ بیکاری"، "خانوارهای زاغه‌نشین" و "آلودگی هوا" اصلی‌ترین عوامل، در موقعیت ریسک شکوفایی کلانشهر اهواز می‌باشند. در ادامه یکی از اصلی‌ترین مؤلفه‌ها "سرانه تولید شهر" می‌باشد که می‌تواند به عنوان محرک توسعه مورد استفاده قرار گیرد.

منابع

- احدنژاد، محسن، حاضری، صفیه، مشکینی، ابوالفضل و عیسی پیری (۱۳۹۷): «شناسایی عوامل کلیدی مؤثر بر شکوفایی شهری با رویکرد آینده‌نگاری، مطالعه موردی: کلانشهر تبریز»، نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ۹، شماره پیاپی ۳۲، بهار ۱۳۹۷.
- تقوایی، مسعود و حسین حسینی‌خواه (۱۳۹۶): «برنامه‌ریزی توسعه صنعت گردشگری مبتنی بر روش آینده‌پژوهی و سناریونویسی، مطالعه موردی: شهر یاسوج»، مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، سال ششم، شماره ۳۳، زمستان ۱۳۹۶

- جوکار، سجاد (۱۳۹۴): «بررسی الگوهای مراکز خرید و مجتمع‌های تجاری در شهر اهواز»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: سعید امانپور، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید چمران، اهواز.
- خیرگو، منصور و زینب شکری (۱۳۹۰): «توسعه فرآیند سیاست‌گذاری با استفاده از راهبرد آینده‌نگاری»، مدیریت نظامی، دوره ۱۱، شماره ۴۲، تابستان ۱۳۹۰.
- دانش‌پور، حمیدرضا، سعیدی‌رضوانی، نوید و محمدرضا بذرگر (۱۳۹۷): «ارزیابی مناطق یازده‌گانه شهر شیراز به لحاظ شاخص شکوفایی شهری با استفاده از مدل FAHP، نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ۹، شماره پیاپی ۳۳، تابستان ۱۳۹۷.
- زالی، نادر (۱۳۸۸): «آینده‌نگاری توسعه منطقه‌ای با رویکرد برنامه‌ریزی سناریو مبنای نمونه موردی: استان آذربایجان شرقی»، استاد راهنما: محمدرضا پورمحمدی، رساله دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز.
- زالی، نادر و فروغ عطریان (۱۳۹۵): «تدوین سناریوهای توسعه گردشگری منطقه‌ای بر اساس اصول آینده‌پژوهی مورد مطالعه: استان همدان»، مجله آمایش سرزمین، دوره هشتم، شماره اول، بهار و تابستان ۱۳۹۵.
- سلیمانی‌راد، اسماعیل (۱۳۹۳): «طبقه‌بندی پوشش زمین شهری مبتنی بر هوش مصنوعی با استفاده از تصاویر سنجش از دور (مطالعه موردی: محله کیانپارس اهواز)»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: سعید ملکی، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید چمران، اهواز.
- محتشمی، نگار، مهدوی‌نژاد، محمدجواد و محمدرضا بمانیان (۱۳۹۵): «بسترها و چالش‌های اعمال سیاست رشد هوشمند شهری، نمونه موردی: خرم‌آباد لرستان»، فصل‌نامه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری چشم‌انداز زاگرس، سال ششم، شماره ۱۹.
- ملک‌زاده، ندا، بزاززاده، مهدی و مجتبی رفیعیان (۱۳۹۵): «شناسایی و تحلیل عوامل کلیدی موثر بر توسعه شهری با رویکرد آینده‌نگاری (مطالعه موردی: کلان‌شهر کرج)»، جغرافیا و توسعه فضای شهری، سال سوم.
- ملکی، سعید و مسعود مدانلو جویباری (۱۳۹۵): «شکوفایی شهری»، انتشارات جهاد دانشگاهی.
- یارزاده، سجادمحمد و بهنوش شمس‌الهی (۱۳۹۷): «نقش فضاها عمومی در تحقق شکوفایی شهری و توسعه پایدار»، اقتصاد و مدیریت شهری، دوره ۶، شماره ۲۳، تابستان ۱۳۹۷.

Dufva, M., Könnölä, T., & Koivisto, R. (2015): Multi-layered foresight: Lessons from regional foresight in Chile. *Futures*, 73, 100-111.

Goodwin, P. & Wright, G., (2001), "Enhancing strategy evaluation in scenario planning: a role for decision analysis", *Journal of management studies*, Vol 38(1), pp. 1- 16.

Jackson, Tim. 2009. *Prosperity without Growth: Economics for a Finite Planet*. London: Earthscan.

Jones, S. Tefe, M., & Appiah-Opoku, S. (2015): Incorporating stakeholder input into transport project selection—A step towards urban prosperity in developing countries?. *Habitat International*, 45, 20-28.

Joss, S. (2015). *Sustainable cities: Governing for urban innovation*. Macmillan International Higher Education.

Sasaki, Ryuei. 2014. "Urban Prosperity without Growth? Sustainable City Development with Focus on Human Flourishing." M.Sc. Thesis of Environmental Studies and Sustainability Science, Lund University.

Habitat. 2012. *State of the World's Cities Report 2012/2013: Prosperity of Cities*. United Nations Human Settlements Programme (UNHSP).

شناسایی فعالیت‌های رقابت‌پذیر در منطقه مادرشهری اراک با رویکرد پایداری اقتصادی^۱

مینا افتخارنیا، دانشجوی دکتری شهرسازی، گروه شهرسازی و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده هنر و معماری، واحد تهران غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

کرامت الله زیاری*، استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

مجید نادری، استادیار گروه شهرسازی و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده هنر و معماری، واحد تهران غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۹۹/۵/۳۱ تاریخ پذیرش: ۹۹/۸/۱۱

چکیده

در قرن اخیر رشد شتابان شهرنشینی و فرایند جهانی شدن منجر به گسترش مفهوم رقابت‌پذیری در سطوح مختلف بین‌المللی، ملی، منطقه‌ای و محلی شده است. با توجه به ارتباط متقابل بین ابعاد مختلف محیط زیستی، اجتماعی و اقتصادی، عدم توجه به سایر بخش‌ها و توجه صرف به حوزه اقتصادی، منجر به افزایش آسیب‌های محیطی و اجتماعی در سیستم‌های شهری و منطقه‌ای می‌شود. کشور ایران نیز در سال‌های اخیر با معضلات توسعه ناموفق اقتصادی مواجه بوده که منجر به بروز آسیب‌های اجتماعی و محیطی شده است. لذا ضروری است تا مدیران و برنامه‌ریزان جهت توسعه اقتصادی، شاخص‌های محیطی و اجتماعی را نیز در نظر بگیرند.

در مقاله حاضر سعی شده است تا فعالیت‌های رقابت‌پذیر پایدار برای منطقه مادرشهری اراک تعیین شوند. برای این منظور سعی شده است تا با استفاده از روش‌های اسنادی و تحلیل محتوا نماگرهای مناسب جهت سنجش وضعیت توسعه‌یافتگی و رقابت‌پذیری منطقه مادرشهری اراک استخراج شوند. فعالیت‌های زمینه‌ای با استفاده از روش‌های ضریب مکانی، تحلیل تغییر سهم، صادرات به سایر استان‌ها و ظرفیت طبیعی منطقه استخراج شدند. در نهایت با استفاده از فن تاپسیس و بر اساس دو معیار فعالیت‌های اقتصادی دارای رقابت نخستین و پایداری رقابت در فعالیت‌های اقتصادی برتر، فعالیت‌های پایدار دارای برتری رقابتی جهت کاربست در منطقه تعیین شدند. بر این اساس فعالیت تولید صنعتی (ساخت)، تأمین برق، گاز، بخار، تهویه هوا و تأمین و تصفیه آب شرب، حمل و نقل و انبارداری و فعالیت‌های کشاورزی، دامداری جنگلداری و پرورش آبزیان مورد توجه قرار گرفته‌اند.

کلمات کلیدی: منطقه مادرشهری، توسعه‌یافتگی، مزیت نسبی، رقابت‌پذیری پایدار، اراک.

نویسنده مسئول: کرامت الله زیاری، استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران، zayyari@ut.ac.ir

۱. این مقاله برگرفته از رساله دکتری مینا افتخارنیا تحت عنوان "تبیین چارچوب رقابت‌پذیری پایدار در راستای توسعه فضایی حوزه مادرشهری، موردپژوهی مجموعه شهری اراک" است که به راهنمایی دکتر کرامت الله زیاری و مشاوره دکتر مجید نادری در دانشکده هنر و معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران غرب ارائه شده است.

مقدمه

در قرن بیست و یکم، همگام با تسریع رشد شهرنشینی، فرایند جهانی‌شدن شتابی فزاینده یافته و شهرها از طریق فناوری‌های پیشرفته اطلاعاتی و ارتباطی بیش از پیش به یکدیگر مرتبط شده‌اند (مدنی‌پور، ۱۳۹۰: ۹۷). پویایی تغییرات اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در جهان معاصر به طور فزاینده منجر به ترویج مفهوم رقابت در سطوح بین‌المللی، ملی و منطقه‌ای شده است. در شرایط جهانی فعلی، نه تنها شرکت‌ها و کشورها، بلکه مناطق هم با یکدیگر رقابت می‌کنند تا با دستیابی به مزیت رقابتی در اقتصاد جهانی و دسترسی به بازارهای جدید، به مزیت‌های رقابتی منطقه‌ای دست یابند (Dinis, 2004: 2). مفهوم رقابت‌پذیری در جهان امروز به گونه‌ای گسترش یافته است که تمام کشورها و دولت‌ها در سطوح ملی، منطقه‌ای و یا محلی در جست و جوی راهی برای گسترش و اصلاح شرایط اقتصادی به نفع سرمایه‌گذاری‌هایی جهت تحریک و افزایش رقابت‌پذیری هستند. علت اصلی تغییر مسیر راهبردهای توسعه منطقه‌ای به سمت ایجاد رقابت در سال‌های اخیر بهبود و افزایش بهره‌وری و جذب شرکت‌های نوآور و سرمایه‌های سیال است. در این رویکرد ضمن شناسایی عوامل ریشه‌ای تأثیرگذار در توسعه‌ی یک منطقه و برآورد میزان اثرگذاری آن‌ها، سمت و سوی راهبردهای توسعه‌ی منطقه‌ای مشخص شده و به سیاست‌گذاری‌های منطقه‌ای جهت نیل به توسعه‌ای پایدار کمک می‌کند. بررسی راهبردهای توسعه منطقه‌ای نشان می‌دهد که راهبردهای مرتبط با موضوع رقابت‌پذیری بیشتر در حوزه روابط سرمایه‌داری تعریف می‌شوند و کمتر به مفهوم توسعه پایدار در آن‌ها توجه می‌شود. از سوی دیگر با توجه به ارتباط پیچیده بین سیستم‌های محیط زیستی، اجتماعی و اقتصادی، عدم توجه به سایر بخش‌ها و توجه صرف به حوزه اقتصادی، زمینه‌افزایش آسیب‌های محیطی و اجتماعی در سیستم‌های شهری و منطقه‌ای به وجود می‌آید که از جمله پیامدهای آن می‌توان به توسعه ناموزون، افزایش تفاوت‌ها و نابرابری‌های اجتماعی، آلودگی‌های زیست محیطی، افزایش مصرف انرژی، ترافیک و سایر مسائل اجتماعی و فرهنگی و محیطی اشاره کرد.

بررسی وضعیت رقابت‌پذیری در کشور ایران و مناطق مختلف آن بیانگر این مهم است که توسعه اقتصادی ایران نیز مانند سایر کشورهای جهان محقق نشده است و موفقیت‌های اقتصادی در این کشور بسیار محدود است، البته آسیب‌های اجتماعی و محیطی ناشی از توسعه خواهی اقتصادی از هم اکنون نمایان شده است و در حال حاضر بسیاری از مناطق و کلانشهرهای کشور با معضلات توسعه ناموفق اقتصادی مواجه‌اند. به نحوی که این چالش‌ها بر افزایش عدم تعادل‌های فضایی در کل سرزمین و مناطق مختلف آن دامن زده است. استان مرکزی با سهم تولید ناخالص داخلی حدود ۶ درصد (بدون اتکا به منابع نفت و گاز)، جزء استان‌های پیشرو در زمینه توسعه اقتصادی صنعتی کشور است. همچنین شهر اراک به عنوان مرکز استان سهم عمده‌ای در توسعه اقتصادی این استان دارد، به نحوی که این شهر به عنوان یکی از مهمترین شهرهای صنعتی کشور مطرح است و تعداد ۱۶ شهر کوچک و بزرگ را در شعاع ۶۰ کیلومتری خود جای داده است و بیشترین سهم توسعه اقتصادی در استان مرکزی مربوط به همین منطقه است (مهندسین مشاور پاروسوماش پایدار، ۱۳۹۶: ۱۰). اما منطقه مذکور و شهر اراک همواره با مسائل و معضلات مختلف محیطی و اجتماعی مواجه بوده است، به نحوی که نماگرهای مربوط به وضعیت اجتماعی و محیطی این منطقه تا حد قابل توجهی پایین است و ساکنین شهر اراک و منطقه پیرامونی با مسائل معضلات اجتماعی فراوانی درگیر هستند. لذا ضروری است تا مدیران و تصمیم‌گیران توسعه در سطح محلی و منطقه‌ای، از فشارها و خطرات رقابت ناسالم و آلاینده و جذب سرمایه‌های فرار بکاهند و زمینه ماندگاری سرمایه و اشتغال را در کنار سلامت محیط و جامعه فراهم آورند. در این راستا باید مدیران و برنامه‌ریزان به منظور توسعه پایدار کشور و مناطق و کاهش فشارهای رشد اقتصادی ناشی از رقابت‌پذیری و افزایش انسجام اجتماعی و پایداری محیطی تلاش کنند. بنابراین، پرداختن به موضوع رقابت‌پذیری پایدار در کشور ایران و منطقه شهری اراک از چهار منظر حائز اهمیت است:

نخست آن که در دنیای جهانی شده، اقتصاد کشورهای مختلف در هم گره خورده؛ اقتصاد ملی درگیر اقتصاد مناطق است و مناطق کلانشهری مهمترین نقش را در توسعه اقتصاد ملی ایفا می کنند. از سوی دیگر اقتصاد ملی نیز نمی تواند بدون در نظر گرفتن جوانب اقتصاد جهانی که امروزه رقابت پذیری یکی از ستون های آن است، به جایگاه قابل توجهی دست یابد.

دوم آنکه مفهوم توسعه منطقه ای پایدار و رقابت پذیری دارای یک پاراداکس معنادار است که در ذهن محققان مختلف سوالی با این مفهوم را مطرح ساخته: "رقابت پذیری به چه قیمت؟" و مهم است که مناطق درگیر در توسعه اقتصادی و رقابت بتوانند با در نظر گرفتن محدودیت های پایداری به این سوال پاسخ دهند، به نحوی که علاوه بر دستیابی به جایگاه رقابتی، محدودیت های اجتماعی و محیطی را رعایت کنند.

نظر به این دو امر قابل توجه است که در سرزمین ایران که سالهاست تلاش ها برای دستیابی به جایگاه اقتصادی در سطح جهان ادامه دارد، نیاز مبرمی به چارچوبی مناسب برای دستیابی به توسعه اقتصادی پایدار و رقابت پذیری با در نظر گرفتن ویژگی های سرزمینی وجود دارد.

از سوی دیگر در خصوص وضعیت منطقه شهری اراک از نظر نماگرهای توسعه اقتصادی، می توان گفت که در جایگاه مطلوبی قرار دارد، ولی وضعیت نماگرهای محیطی اجتماعی نگران کننده است. بنابراین ضروری است که مشخص شود، وضعیت اقتصادی منطقه از نظر رقابت پذیری پایدار چگونه است و چه فعالیت هایی می توانند به رقابت پذیری پایدار منطقه کمک کنند.

در این پژوهش سعی شده است تا ضمن مروری بر ادبیات مرتبط با رقابت پذیری منطقه ای و رقابت پذیری پایدار و تحلیل وضعیت توسعه یافتگی منطقه مادرشهری اراک، فعالیت های زمینه ای دارای مزیت نسبی در آن شناسایی شوند. سپس بر اساس مدل نظری پژوهش، فعالیت های اقتصادی دارای زمینه مورد تحلیل قرار گرفته و فعالیت های رقابت پذیر پایدار شناسایی شده اند.

مبانی نظری

اهمیت مفهوم رقابت پذیری با افزایش مسائل به وجود آمده در این حوزه به سرعت افزایش یافته و از لحاظ نظری کامل تر شده است (Huggins et al, 2013: 156). در دهه های اخیر با تسریع فرایند جهانی شدن و افزایش گستره اقتصاد مبتنی بر دانش اطلاعات، مفهوم رقابت پذیری و سنجش آن در بین شهرها و مناطق توجه زیادی از برنامه ریزان و تصمیم سازان شهری و منطقه ای را به خود جلب کرده است (پورصفوی و جعفری، ۱۳۹۶: ۸۰۷). در این عصر شهرها به مناطق پیرامون خود تسلط یافته و یک منطقه واحد را تشکیل داده اند، از سوی دیگر با مطرح شدن مفهوم جهانی شدن نیاز به رویکردهای نوین در توسعه مناطق شهری دیده می شود. رقابت پذیری منطقه ای به مثابه یکی از رویکردهای نوین توسعه منطقه ای، مورد تأکید زیادی قرار گرفته است (Lengyel, 2004: 1; Camagni, 2002: 2395; Huovari et al, 2000: 323). یکی از پیامدهای جهانی شدن، ظهور اقتصادهای منطقه ای قدرتمندی است که تولید ناخالص منطقه ای برخی از آن ها، خیلی زیادتر از تولید ناخالص ملی کشورهاست (Roberts and Stimson, 1998: 469). مناطق به طور فزاینده ای در اقتصاد جهانی به عنوان منبع مهم توسعه اقتصادی و سازماندهی تلقی می شوند (Huggins et al, 2013: 156). در شرایط جهانی فعلی، نه تنها شرکت ها و کشورها، بلکه مناطق هم با یکدیگر رقابت می کنند تا با دستیابی به مزیت رقابتی در اقتصاد جهانی و دسترسی به بازارهای جدید، به مزیت های رقابتی منطقه ای برسند (Dinis, 2004: 2). مقایسه شاخص های رقابت پذیری منطقه ای با تولید ناخالص داخلی به ازای هر نفر نشان دهنده یک رابطه غیرخطی واضح و مثبت است. با این حال، در هر سطح از عملکرد اقتصادی فرصت هایی برای رقابت پذیری بیشتر وجود دارد. سطوح بالاتر تولید ناخالص داخلی مرتبط با سطوح بالاتری از رقابت پذیری است، اما این رابطه با افزایش تولید ناخالص داخلی در مناطق پراکنده تر کم رنگ تر می شود (Annoni and Dijkstra, 2019: 23). رقابت پذیری منطقه ای رویکردی است بسیار کارآمد که می تواند با مطالعه عمیق جنبه های گوناگون سیستم منطقه ای، ضمن شناسایی عوامل ریشه ای تأثیرگذار در توسعه یک منطقه و برآورد میزان اثرگذاری آن ها، سمت و سوی

راهبردهای توسعه‌ی منطقه‌ای را مشخص کرده و از این رهگذر، سیاست‌گذاران منطقه‌ای را برای نیل به توسعه‌ای پایدار یاری رساند (Lengyel, 2007). در حیات اقتصادی و فراتر از آن، رقابت یکی از اساسی‌ترین منابع، بسیج و خلاقیت است؛ بنابراین اثر مهم روی رشد و توسعه منطقه‌ای دارد (پورصفوی و جعفری، ۱۳۹۶: ۸۰۸). اگرچه شاخص رقابت‌پذیری منطقه‌ای برای اندازه‌گیری رقابت سرزمینی است، اما بر اساس تحلیل‌های سنتی گسترش یافته است که معتقد بود رقابت‌پذیری از یک اندازه‌گیری صرف اقتصادی تا عوامل ترکیبی اجتماعی را شامل می‌شود (Annoni and Dijkstra, 2017: 67). در این راستا، فراتر از چشم‌انداز تجارت، به دغدغه‌های ساکنان نیز می‌پردازد و به این پرسش پاسخ می‌دهد که پیشرفت تنها توسط اقدامات اقتصادی و مالی اندازه‌گیری نمی‌شود، بلکه با طیف وسیعی از شاخص‌ها ارزیابی می‌شود (Annoni and Dijkstra, 2019: 23).

بنا به نظر پورتر^۱، به عنوان پایه‌گذار نظریه‌ی جدید مزیت‌های رقابتی کشورها در اواسط دهه‌ی ۱۹۹۰، در اقتصاد جدید رقابتی، برخورداری از مزیت‌های نسبی و عوامل تولیدی فراوان جای خود را به مزیت‌های رقابتی داده است. برخلاف نظریه مزیت نسبی نظریه‌پردازان اقتصاد کلاسیک، پورتر بر این نظر است که کشورهای دارای اقتصاد پیشرفته از عوامل به ارث برده استفاده نمی‌کنند، بلکه آن را خلق می‌کنند (مثال نیروی کار تحصیل کرده)؛ از این منظر حتی نبود یا کمبود عوامل تولید می‌تواند باعث نوآوری بنگاه‌ها شود (Porter, 1990, p. 89). رقابت‌پذیری منطقه‌ها از طریق ایجاد محیطی است که باعث افزایش بهره‌وری کسب و کار شده و از این طریق به موفقیت بنگاه‌های منطقه و در نهایت افزایش استانداردهای زندگی ساکنان یاری رساند. بنابراین، هدف از رقابت‌پذیری فراهم ساختن استانداردهای بالای زندگی برای شهروندان است. کیفیت بالای زندگی در یک کشور بستگی به ظرفیت کشور در دستیابی به سطح بالای بهره‌وری دارد. کارآفرینی منطقه‌ای، دانش و ظرفیت نوآوری مناطق از عوامل اساسی برای توسعه اقتصادی و رشد مناطق در نظر گرفته می‌شود. بنابراین، مفاهیم رقابت‌پذیری منطقه‌ای به شدت با این مباحث گره خورده است (Huggins et al, 2013: 158).

تعریف رقابت‌پذیری از آغاز تاکنون در حال تحول بوده و به سوی تکامل در حرکت بوده است. اما همه‌ی آن‌ها به ویژگی‌ها و شرایط مشترکی برای تعریف موقعیت رقابت‌پذیری منطقه‌ای اشاره دارند. از جمله‌ی این ویژگی‌ها می‌توان به "سطح اشتغال و درآمد بالا و تولید سرمایه"، "استانداردها و کیفیت بالای زندگی"، "توانایی رقابت در بازار" و "توجه به عوامل طبیعی، تاریخی و فرهنگی" اشاره نمود. در نهایت می‌توان رقابت‌پذیری منطقه‌ای را به طور کلی به عنوان "توانایی مناطق در ایجاد سطوح قابل قبولی از اشتغال و درآمد، افزایش سهم بازار، سوددهی، رشد ارزش افزوده و ماندن در صحنه‌ی رقابت عادلانه و بین‌المللی برای یک دوره‌ی طولانی با در نظر گرفتن ویژگی‌های تاریخی، زیست‌محیطی و فرهنگی" تعریف نمود (داداش‌پور و احمدی، ۱۳۸۹: ۵۷). در واقع، رقابت‌پذیری قابلیت یک منطقه برای جذب و حفظ شرکت‌هایی است که سهمی پایدار و یا رو به رشد از بازار را در فعالیتی خاص به خود اختصاص داده‌اند و در عین حال که در حفظ و ارتقای سطح زندگی مردم منطقه نقش دارند، منطقه‌ای رقابت‌پذیر خواهد بود که تولید ارزش افزوده پایدار، بهبود کیفیت زندگی و رفاه شهروندان را امکان‌پذیر سازد (داداش‌پور و ده جانی، ۱۳۹۴: ۳۱). از نظر دیکسترا^۲، رقابت‌پذیری منطقه‌ای توانایی عرضه محیطی جذاب و پایدار برای شرکت‌ها و ساکنان برای زندگی و کار است (Dijkstra et al, 2011: 3). به عقیده منتقدان این دیدگاه، مفهوم رقابت‌پذیری منطقه‌ای بین سطوح خرد و کلان رقابت‌پذیری قرار گرفته است (Bellu et al, 2011:3).

از جمله مدل‌های تعیین و ارزیابی رقابت‌پذیری منطقه‌ای می‌توان به مدل الماس پورتر، مدل هرمی لندیل، مدل کلاه رقابت‌پذیری منطقه‌ای، مدل کارولی، مدل سه عامل هاگینز، مدل دوآیر و کیم (مدل یکپارچه) و مدل رقابت‌پذیری پایدار اشاره کرد.

1. Porter
2. Dijkstra

با توجه به اینکه اغلب مدل‌ها موضوع پایداری و ظرفیت‌های محدود محیط‌زیست را مد نظر قرار نمی‌دهند، مدل رقابت‌پذیری پایدار در سال ۲۰۰۸ توسط الکساندر ویتوتس^۱ به منظور کاربست راهبرد توسعه پایدار در رقابت‌پذیری مناطق ارائه شده است. در این مدل سه عامل اساسی تعیین‌کننده رقابت پایدار منطقه‌ای است:

شرایط محیط: که بیشتر عامل درون منطقه‌ای به شمار می‌رود و شامل عوامل مختلفی نظیر شرایط مالی و خدمات مالی موجود در منطقه، مدیریت منطقه و سیاست‌ها و استراتژی‌ها و سیاست‌های توسعه منطقه می‌شود.

ارتباطات بین‌المللی: بیانگر تأثیرات خارج از منطقه بر عوامل درونی منطقه است که مواردی مانند، صادرات و واردات و تبادلات فکری و سرمایه‌گذاری‌های خارجی را شامل می‌شود.

زمینه فعالیت: بیانگر ویژگی‌های پایه‌ای منطقه جهت پذیرش رقابت و تعاملات بین حوزه‌های مختلف منطقه است. به طور واضح‌تر وجود زنجیره‌های خدمات یا تولید در منطقه باعث افزایش رقابت‌پذیری در حوزه یک فعالیت خاص در منطقه خواهد شد.

در خصوص پایداری، دو بخش ارتباطات بین‌المللی و زمینه عملیات باید به گونه‌ای باشند که توانایی‌های محیط در پذیرش فعالیت‌ها در نظر گرفته شود (Vytautas Rutkauskas, 2008).

نمودار (۱): مدل رقابت‌پذیری پایدار

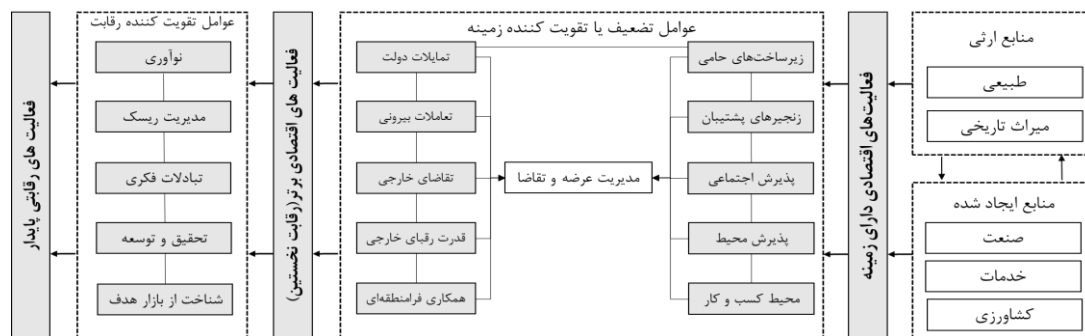
منبع: (VYTAUTAS RUTKAUSKAS, 2008:92)

برای ارتقای رقابت‌پذیری منطقه و پیشینه کردن پتانسیل توسعه اقتصادی ضروری است که بدانیم چه عواملی در مزیت رقابتی کدام صنعت‌ها سهم‌اند؛ تا هم بتوانیم ضعف و قوت آن‌ها را اندازه‌گیری کنیم و هم قادر باشیم رابطه و وابستگی متقابل این عوامل را در پشتیبانی از توسعه فعالیت یا خوشه صنعتی تشخیص دهیم (Stimson, et al., 2008:281). رقابت‌پذیر ساختن منطقه‌های مختلف بخصوص مناطق مادرشهری و سنجش میزان رقابت‌پذیری منطقه‌ای در این نوع مناطق موضوع پیچیده‌ای است، که البته بر مبنای مفاهیم مرتبط با توسعه پایدار و توسعه منطقه‌ای در مناطق کلانشهری، می‌بایست زمینه‌های زیر را برای رقابت‌پذیر ساختن مناطق مادرشهری در نظر گرفت:

• درون‌زایی و بومی‌نگری: دربردارنده مفاهیم توسعه پایدار و توسعه اجتماعات محلی، چه در ایجاد اشتغال و درآمد، چه در تولید محصولات؛

- پایداری اجتماعی و محیطی: دربردارنده مفاهیم مرتبط با رعایت محدودیت‌های محیطی و اجتماعی در توسعه اقتصادی؛
- برون‌نگری: دربردارنده مفاهیم مرتبط با رقابت‌پذیری و کسب درآمد حداکثر از تولیدات و نگاه به بازارهای مصرف و تقاضا؛
- ماندگاری: دربردارنده مفاهیم مرتبط با کسب درآمدهای بلندمدت از فعالیت‌های اقتصادی و تلاش برای نگهداشت اشتغال درآمدها؛

بنا بر اصول تشریح شده می‌توان اصول و مفاهیم مربوط به رقابت‌پذیری پایدار در مناطق مادرشهری را در غالب نمودار زیر خلاصه کرد:

نمودار (۲): چارچوب نظری رقابت‌پذیری پایدار در حوزه‌های مادرشهری

منبع: نویسنده

پیشینه پژوهش

بررسی سوابق نظری پژوهش در حوزه رقابت‌پذیری پایدار در بین اسناد فارسی بیانگر این موضوع است که مفهوم رقابت‌پذیری به عنوان یکی از مفاهیم پرکاربرد در توسعه منطقه‌ای در سال‌های اخیر مورد توجه پژوهش‌گران داخلی بوده است. مسعود پورصفوی و شاهین جعفری (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان "ارزیابی رقابت‌پذیری منطقه‌ای در مناطق شهری عملکردی استان مازندران با استفاده از تحلیل خوشه‌ای" مناطق شهری عملکردی استان مازندران را با استفاده از تحلیل خوشه‌ای می‌سنجند. یافته‌های تحلیل خوشه‌ای نشان می‌دهد که سه شهر بزرگ استان شامل ساری، آمل و بابل در سطح یک قرار داشته و جریانی از سرمایه‌گذاری‌ها را به سوی خود جلب کرده و محیطی کارآفرین را خلق کرده‌اند. در سطح بعدی شهرهای قائمشهر، تنکابن، بابلسر و... قرار گرفته‌اند که مهم‌ترین فرصت رقابتی آن‌ها دسترسی به نیروی کار ماهر و استخدام‌پذیری و عمده‌ترین ضعف آن‌ها در نبود پشتیبانی اقتصادی و جمعیتی این شهرها در ساخت محیطی کارآفرین و جذب سرمایه‌گذاری‌ها است. هاشم داداش‌پور و مهدی ده‌ده جانی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان "شناسایی و اولویت‌بندی عوامل ریشه‌ای تأثیرگذار در ارتقای رقابت‌پذیری منطقه‌ای مورد مطالعاتی: استان کردستان" با شناسایی عوامل تأثیرگذار در رقابت‌پذیری منطقه‌ای در سدد اولویت‌بندی استان کردستان در خصوص وضعیت رقابت‌پذیری برآمده‌اند. این پژوهش در گام نخست، عوامل ارزیابی رقابت‌پذیری منطقه‌ای را متشکل از ۴ عامل اصلی، ۲۶ معیار و ۶۲ زیرمعیار، تدوین کرده و در گام بعدی با کاربرد این عوامل و مدل تحلیلی MSA و نرم افزار اکسل ضمن تحلیل داده‌هایی که از طریق توزیع پرسشنامه در میان ۲۹ نفر از نخبگان ۸ پیشران اصلی منطقه گردآوری شده بود، به شناسایی و اولویت‌بندی عوامل موثر در رقابت‌پذیری استان کردستان پرداخته است. نتایج یافته‌ها نشان می‌دهد که در سطح عامل‌ها، عامل اقتصادی با ۰,۲۴ و عامل نهادی - سیاسی با ۰,۱۸، در سطح دوم معیارهایی چون کارآمدی نظام تولید با ۰,۴۴ و سیاست‌گذاری دولتی با ۰,۴۳ بیشترین تأثیر را در ارتقای رقابت‌پذیری منطقه‌ای استان کردستان دارند. در بخش پیشران‌های اقتصادی منطقه نیز بخش‌های جنگلداری، ساختمان و کشاورزی به ترتیب با ۱,۳۲، ۱,۱۷ و ۱,۰۴ رقابت‌پذیرترین بخش‌های فعالیتی استان محسوب می‌شوند. سحر ندایی طوسی (۱۳۹۳)

در رساله‌ای با عنوان "چارچوب توسعه فضایی به منظور برقراری رقابت‌پذیری مکانی در سطوح بین منطقه‌ای تا کلانشهری- مورد پژوهی استان‌های ۳۰ گانه ایران و کلانشهر تهران" به دنبال پاسخ به دو سوال زیر می‌باشد، نخست چستی رقابت‌پذیری منطقه‌ای، دوم چرایی رقابت‌پذیری بیشتر برخی منطقه‌ها نسبت به مناطق دیگر که پاسخ گویی به آن چگونگی دستیابی منطقه به جایگاه رقابت و چارچوب توسعه رقابت‌پذیر را مشخص می‌سازد. نتایج این پژوهش شامل شناسایی پیشران‌های منطقه‌ای درون سرزمین ایران و بررسی تاثیر این پیشران‌ها بر یکدیگر، پیشنهاد چارچوب کلان توسعه رقابت‌پذیری در مناطق ایران و ارائه چارچوب یکپارچه سیاست‌گذاری توسعه فضایی و رقابت‌پذیری و غلبه بر رهیافت‌های تکسویه نگر در این زمینه بوده است.

بررسی پژوهش‌های تهیه شده به زبان لاتین بیانگر اهمیت مفهوم رقابت‌پذیری در توسعه منطقه‌ای است. در سال‌های اخیر بررسی ابعاد پایداری در این موضوع مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. بریستو^۱ (۲۰۱۰) در کتاب "بازتاب انتقادی به رقابت‌پذیری منطقه‌ای (نظریه، سیاست و عمل)" علاوه بر ارائه تعاریفی در خصوص رقابت‌پذیری، بر نقش این رهیافت در توسعه و تاب‌آوری مناطق تاکید کرده و شاخص‌هایی را در راستای رقابت‌پذیر نمودن مناطق ارائه داده است. این کتاب، نقش اقتصاد سیاسی و فرهنگی و فضای دولتی کشورها در راستای کاربست اصول رقابت‌پذیری منطقه‌ای را اهمیت بخشیده و آن را رهیافتی در جهت پاسخ به نابرابری‌های اجتماعی-اقتصادی منطقه‌ای معرفی نموده است. مهمترین دستاوردهای این کتاب را می‌توان شامل: بررسی مفاهیم مرتبط با منطقه و رقابت‌پذیری منطقه‌ای و شناسایی شاخص‌های رقابت‌پذیری منطقه‌ای و تاثیر آن‌ها بر توسعه و تاب‌آوری مناطق معرفی کرد. الکساندراس ویتاوتاس (۲۰۰۸) در مقاله‌ای با عنوان "پایداری در رقابت‌پذیری منطقه‌ای با در نظر گرفتن خطرات"^۲ جنبه‌های روش شناختی و کاربردی راهبردهای رقابت‌پذیری توسعه پایدار کشور (منطقه) و ابزارهای کاربست آن را بررسی کرده است. در این پژوهش معیار رقابت‌پذیری منطقه‌ای به عنوان شاخصی سه بعدی مفروض است که به زمینه فعالیت، روابط اقتصادی بین المللی، منابع مالی، قانونی، اکولوژیکی، طبیعی و موقعیت جغرافیایی رقابت‌پذیری محیط‌زیستی وابسته است. نتایج این پژوهش شامل ارائه تعریفی چند بعدی از رقابت‌پذیری، بررسی مفاهیم مرتبط با رقابت‌پذیری پایدار، ارائه استراتژی‌های رقابت‌پذیری پایدار در مناطق، شناسایی ویژگی‌های رقابت‌پذیری و قابلیت‌های آن در توسعه مناطق، توجه به جنبه‌های بحرانی در مدیریت و ارزیابی رقابت‌پذیری و توجه به مدیریت بحران به عنوان عامل موثر در ارتقای پایداری رقابت‌پذیری بوده است. رابرت و استیمسون (۲۰۰۶) در مقاله‌ای با عنوان "توسعه اقتصاد منطقه‌ای" با روش تحلیلی چندبخشی به ارزیابی اجزای رقابت‌پذیری منطقه‌ای در هوشی مینه ویتنام پرداختند. هدف نهایی آن‌ها سنجش رقابت‌پذیری منطقه‌ای و استخراج راهبردهای توسعه بوده که از طریق شناسایی اولویت‌بندی عوامل ریشه‌ای تأثیرگذار در فرآیند توسعه و ارتقای مزیت رقابتی منطقه و هدایت سرمایه‌های مادی و انسانی به سوی آنها بررسی کرده‌اند. آنها با مطالعه بخش زیرساخت‌های راهبردی به این نتیجه رسیده‌اند که زیرساخت راهبردی کسب و کار و بازرگانی به عنوان اولویت اول سرمایه‌گذاری در بین زیرساخت‌ها و صنایع مواد غذایی اولویت اول سرمایه‌گذاری در بین خوشه‌های صنعتی تأثیر تعیین‌کننده‌ای در رقابت‌پذیری منطقه‌ای در هوشی مینه دارند.

در پژوهش حاضر ضمن معرفی و تعریف مفهوم رقابت‌پذیری منطقه‌ای و مدل‌های رقابت‌پذیری منطقه‌ای، فعالیت‌های زمینه‌ای و فعالیت‌های پایدار دارای برتری رقابتی جهت کاربست در منطقه تعیین شدند. بیشتر پژوهش‌های بررسی شده به دنبال تعیین فعالیت‌های رقابت‌پذیر دارای برتری بوده‌اند و کمتر به بررسی وضعیت پایداری فعالیت‌های رقابت‌پذیر پرداخته شده است. در این زمینه بیشتر به بیان مبانی نظری و ارائه شاخص‌های پایداری رقابت پرداخته شده است. نقطه قوت پژوهش حاضر بهره‌گیری از شاخص‌های تحلیل پایداری رقابت جهت تعیین فعالیت‌های اقتصادی پایدار است.

1. Bristow

2. On the sustainability of regional competitiveness development considering risk by Aleksandras Vytautas Rutkauskas

جدول (۱): خلاصه پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه رقابت‌پذیری منطقه‌ای

پژوهشگر	سال	عنوان پژوهش	یافته‌ها
مسعود پورصفوی و شاهین جعفری	۱۳۹۵	ارزیابی رقابت‌پذیری منطقه‌ای در مناطق شهری عملکردی استان مازندران با استفاده از تحلیل خوشه‌ای	- سه شهر بزرگ استان شامل ساری، آمل و بابل به عنوان سطح یک، جاذب جریانی از سرمایه‌گذاری‌ها به سوی خود و خلق محیطی کارآفرین - شهرهای قائمشهر، تنکابن، بابلسر و... در سطح بعدی؛ دارای فرصت رقابتی دسترسی به نیروی کار ماهر و استخدام‌پذیری؛ عمده‌ترین ضعف آن‌ها نبود پشتیبانی اقتصادی و جمعیتی این شهرها در ساخت محیطی کارآفرین و جذب سرمایه‌گذاری‌ها
هاشم داداش‌پور و مهدی ده‌ده جانی	۱۳۹۴	شناسایی و اولویت‌بندی عوامل ریشه‌ای تاثیرگذار در ارتقای رقابت‌پذیری منطقه‌ای مورد مطالعاتی: استان کردستان	- عامل اقتصادی با ۰,۲۴ و عامل نهادی-سیاسی با ۰,۱۸ دارای بیشترین تاثیر در ارتقای رقابت‌پذیری منطقه‌ای استان کردستان - بخش‌های جنگلداری، ساختمان و کشاورزی به ترتیب با ۱,۳۲، ۱,۱۷ و ۱,۰۴ به عنوان رقابت‌پذیرترین بخش‌های فعالیت استان
سحر ندایی طوسی	۱۳۹۳	چارچوب توسعه فضایی به منظور برقراری رقابت‌پذیری مکانی در سطوح بین منطقه‌ای تا کلانشهری-موردپژوهی استان‌های ۳۰ گانه ایران و کلانشهر تهران	- شناسایی پیشران‌های منطقه‌ای درون سرزمین ایران و بررسی تاثیر این پیشران‌ها بر یکدیگر - پیشنهاد چارچوب کلان توسعه رقابت‌پذیری در مناطق ایران و ارائه چارچوب یکپارچه سیاست‌گذاری توسعه فضایی و رقابت‌پذیری و غلبه بر رهیافت‌های تکسویه‌نگر در این زمینه
بريستو	۲۰۱۰	بازتاب انتقادی به رقابت‌پذیری منطقه‌ای (نظریه، سیاست و عمل)	- اهمیت نقش اقتصاد سیاسی و فرهنگی و فضای دولتی کشورها در راستای کاربست اصول رقابت‌پذیری منطقه‌ای در پاسخ به نابرابری‌های اجتماعی-اقتصادی منطقه‌ای - بررسی مفاهیم مرتبط با منطقه و رقابت‌پذیری منطقه‌ای و شناسایی شاخص‌های رقابت‌پذیری منطقه‌ای و تاثیر آن‌ها بر توسعه و تاب‌آوری مناطق
الکساندراس ویتاوتاس	۲۰۰۸	پایداری در رقابت‌پذیری منطقه‌ای با در نظر گرفتن خطرات	- تعریفی چند بعدی از رقابت‌پذیری و بررسی مفاهیم مرتبط با رقابت‌پذیری پایدار - ارائه استراتژی‌های رقابت‌پذیری پایدار در مناطق - شناسایی ویژگی‌های رقابت‌پذیری و قابلیت‌های آن در توسعه مناطق - ارزیابی رقابت‌پذیری و توجه به مدیریت بحران به عنوان عامل موثر در ارتقای پایداری رقابت‌پذیری
رابرت و استیمسون	۲۰۰۶	توسعه اقتصاد منطقه‌ای	- تأثیر تعیین‌کننده زیرساخت راهبردی کسب و کار و بازرگانی به عنوان اولویت اول سرمایه‌گذاری در بین زیرساخت‌ها و صنایع مواد غذایی اولویت اول سرمایه‌گذاری در بین خوشه‌های صنعتی در رقابت‌پذیری منطقه‌ای در هوشی مینه

مواد و روش پژوهش

روش پژوهش بر اساس هدف کاربردی است و ماهیت پژوهش توصیفی-تحلیلی است. نخست با استفاده از شیوه‌های اسنادی و مطالعات کتابخانه‌ای، مطالعات مختلف در حوزه رقابت‌پذیری منطقه‌ای مورد بررسی قرار گرفته و مدل‌ها و روش‌های مختلف شناسایی شده‌اند. سپس با تکیه بر روش‌های اسنادی و تحلیل محتوا نماگرهای مناسب جهت سنجش وضعیت توسعه‌یافتگی و رقابت‌پذیری منطقه مادرشهری اراک استخراج شده و در نهایت فعالیت‌های رقابت‌پذیر پایدار جهت کاربست در منطقه تعیین شده‌اند. به عبارتی در پژوهش حاضر جهت تحلیل و شناسایی فعالیت‌های رقابت‌پذیر پایدار در مجموعه شهری اراک، فرایند و روش‌های به کار بسته شده در دو مرحله اصلی انجام شده است که در ادامه توضیح داده شده است.

جدول (۲): روش‌ها و ابزارهای به کار برده شده در فرایند پژوهش

گام	روش	داده	خروجی
گام اول: تعیین فعالیت‌های دارای زمینه	روش بهره مکانی (LQ)	اشتغال به تفکیک گروه‌های فعالیتی در سال ۱۳۹۰	تعیین فعالیت‌های دارای زمینه در منطقه
	روش تغییر سهم (SSA)	اشتغال به تفکیک گروه‌های فعالیتی در سال ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰	
	تحلیل صادرات و واردات از/به گمرکات منطقه	میزان صادرات از گمرکات منطقه به تفکیک نوع کالا و کشور مبدا و مقصد	
گام دوم: تعیین فعالیت‌های رقابت پذیر پایدار (پایداری و رقابت اولیه) از فعالیت‌های دارای زمینه	شاخص سازی بر مبنای مدل نظری	داده‌های پایش کیفیت محیط کسب و کار- داده‌های تحصیلات و اشتغال در گروه‌های فعالیتی و سایر داده‌های ارائه شده در - لایه اطلاعاتی تناسب اراضی از برنامه آمایش استان- سالنامه وزارت کار، تعاون و رفاه اجتماعی- داده‌های اشتغال و تحصیلات سال ۱۳۹۰	تعیین فعالیت‌های پایدار که دارای برتری رقابتی هستند از بین فعالیت‌هایی که در مرحله قبل تعیین شد.
	تکنیک تلفیق TOPSIS	نماگرهای تعیین شده برای هر فعالیت	امتیاز به فعالیت‌ها بر اساس پایداری و برتری رقابت

۱) تحلیل فعالیت‌های دارای زمینه

به منظور تحلیل فعالیت‌های دارای زمینه در سطح منطقه از دو روش اصلی (تحلیل بهره مکانی LQ و تحلیل تغییر سهم SSA) در تحلیل ساختار اشتغال منطقه استفاده شده است، همچنین از داده‌های مربوط به صادرات از گمرکات منطقه و داده‌های مربوط به جابه‌جایی کالا در سطح منطقه استفاده شده است.

الف- ضریب مکانی یکی از روش‌های تحلیل منطقه‌ای و بررسی چگونگی ارتباط آن با دیگر مناطق است و ساختار کلی مدل به شرح زیر است:

$$L.Q = \frac{\frac{TN_i}{CN_i}}{\frac{TN_a}{CN_a}}$$

L.Q: ضریب مکانی؛ TN_i: تعداد نیروی کار موجود در بخش i در محل (منطقه)؛ TN_a: تعداد کل نیروی کار موجود در محل (منطقه)؛ CN_i: تعداد نیروی کار موجود در بخش i در بخش مرجع (استان)؛ CN_a: تعداد کل نیروی کار موجود در بخش مرجع (استان). اگر L.Q < ۱ باشد، منطقه صادرکننده آن کالا و خدمات است و آن بخش جزء فعالیت‌های پایه‌ای است. اگر L.Q > ۱ باشد، منطقه واردکننده است و آن بخش جزء فعالیت‌های غیرپایه‌ای است. اگر L.Q = ۱ باشد، منطقه خودکفا است (زیاری، کرامت‌الله، ۱۳۹۰: ۱۱۹).

ب- تحلیل تغییر سهم متشکل از سه جز اصلی است که عبارتند از: سهم رشد استان (RGS)^۳، عامل سهم ترکیب فعالیت (IMS)^۴ و سهم منطقه‌ای (RS)^۵. سهم رشد استانی تعداد شغل ایجادشده در منطقه را به واسطه روندهای اقتصاد استان اندازه می‌گیرد. عامل سهم ترکیب فعالیت تعیین می‌کند که آیا فعالیتⁱ در منطقهⁱ از فعالیت مشابه خود در سطح استان سریع‌تر رشد می‌کند یا خیر؟

1. Location Quotient
2. Shift-Share
3. Regional Growth Share
4. Industrial Mix Share
5. Regional Share

سهم منطقه‌ای ایجاد اشتغال جدید در منطقه را به واسطه مزیت‌های رقابتی نشان می‌دهد. بر اساس مدل مفهومی ارائه شده در مطالعات طرح تهیه اسناد توسعه اشتغال و سرمایه‌گذاری، با استفاده از نتایج روش Shift & Share می‌توان فعالیت‌های اقتصادی دارای مزیت رقابتی را در منطقه به شرح زیر شناسایی نمود. این عامل از طریق حاصل ضرب اشتغال فعالیت i در منطقه r در سال ابتدای دوره در تفاضل متوسط نرخ رشد فعالیت i در سطح منطقه از سطح استان را محاسبه می‌کند.

$$RS = E_{ir}^0 \times \left[\left(\frac{E_{ir}^1}{E_{ir}^0} \right) - \left(\frac{E_{itn}^1}{E_{itn}^0} \right) \right]$$

E_{ir}^0 ، اشتغال فعالیت i در منطقه r در سال ابتدای دوره؛ E_{ir}^1 ، اشتغال فعالیت i در سطح منطقه در سال ابتدای دوره؛ E_{itn}^0 ، اشتغال فعالیت i در سطح منطقه در سال انتهایی دوره؛ E_{itn}^1 ، اشتغال فعالیت i در سطح استان در سال ابتدای دوره؛ و E_{itn}^1 ، اشتغال فعالیت i در سطح استان در سال انتهایی دوره است. هرگاه سهم منطقه‌ای یک بخش اقتصادی یا یک رشته فعالیت اقتصادی از سهم ترکیب فعالیت آن بخش اقتصادی (رشته فعالیت اقتصادی) بیشتر باشد و هر دو رقم مثبت باشند، منطقه دارای مزیت رقابتی است. هرگاه سهم منطقه‌ای یک فعالیت اقتصادی مثبت و سهم ترکیب فعالیت آن منفی باشد، این صنعت دارای پتانسیل مزیت رقابتی است. هرگاه درصد تغییر اشتغال هر بخش اقتصادی در سطح منطقه از درصد تغییر اشتغال آن بخش در سطح استان بزرگ‌تر باشد، بخش مذکور پیش‌تاز و در صورتی که عکس آن باشد، عقب مانده است (شریف‌زادگان، ۱۳۹۲).

۲) تحلیل و شناسایی فعالیت‌های رقابت‌پذیر پایدار

تحلیل و شناسایی فعالیت‌های دارای رقابت (برتری) نخستین در منطقه: به منظور شناسایی فعالیت‌های دارای برتری نخستین در سطح منطقه از روش شاخص‌سازی استفاده شده است. به این منظور بر مبنای مولفه‌های تعیین شده در مدل نظری از داده‌های مختلف به منظور شاخص‌سازی و محاسبه نماگرها استفاده شده است. به منظور محاسبه نماگرهای کیفی از داده‌های خام مربوط به گزارش پایش محیط کسب و کار در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ استفاده شده است، داده‌های این گزارش بر مبنای پرسشنامه‌های تکمیل شده توسط صاحبان کسب و کار در فعالیت‌های مختلف حاصل شده که در جدول ۳ مشخص است. پاسخ پرسش‌های مربوطه در طیفی بین ۱ تا ۱۰ تکمیل می‌شود و اعداد کمتر و نزدیک به ۱ بیانگر وضعیت بد نماگر از نظر پرسش‌شوندگان است. به منظور محاسبه شاخص در هر فعالیت از میانگین پاسخ‌ها استفاده شده است. پس از محاسبه این نماگرها از تکنیک تلفیق نماگر تاپسیس^۱ استفاده شده است. در این فن با استفاده از روش‌های وزن‌دهی (مانند آنتروپی شانون و تحلیل مؤلفه‌های اصلی، تحلیل عاملی و...)، وزنی به هر یک از شاخص‌ها اختصاص داده شد. در این پژوهش سعی شد ابتدا با استفاده از روش تاپسیس و با فرض اهمیت و وزن یکسان شاخص‌ها، فعالیت‌ها رتبه‌بندی شود (مهندسین مشاور نقش جهان-پارس، ۱۳۹۵: ۱۳۷).

تحلیل و شناسایی فعالیت‌های دارای رقابت پایدار در منطقه: در این گام نیز مانند گام پیش از روش شاخص‌سازی استفاده شده است و پس از تعیین نماگرهای مربوطه برای هر مولفه از مدل نظری، نماگرها با فن تاپسیس با یکدیگر تلفیق شده‌اند (جدول ۴).

1. Technique for order preference by similarity to ideal solution(TOPSIS)

جدول (۳): نماگرهای سنجش رقابت نخستین در سطح فعالیت‌ها

منبع	نماگر	مؤلفه
اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران (۱۳۹۶)	دسترسی به زیرساخت‌های حمل و نقل (جاده‌ای، ریلی، هوایی)	زیرساخت‌های حامی
	دسترسی به ارتباطات (تلفن همراه و اینترنت)	
	دسترسی به برق	
	دسترسی به سوخت (گاز و گازوئیل و ...)	
	سیاست‌ها، مقررات و رویه‌های اجرایی ناظر بر هر فعالیت	
	دسترسی به فناوری مورد نیاز	
	محدودیت‌های اداری (ادارات و دستگاه‌های اجرایی مرتبط) توسعه هر فعالیت	
اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران (۱۳۹۶)	نظام توزیع در مرحله رساندن محصول به بازار	زنجیره‌های پشتیبان
	ضعف ارتباطات پسینی و پیشینی در حوزه هر فعالیت	
مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)	بهره مکانی محصلان و دانش‌آموختگان نسبت به کشور ۱۳۹۰	پذیرش اجتماعی
	بهره مکانی شاغلین در فعالیت به نسبت کشور سال ۱۳۹۰	
اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران (۱۳۹۶)	دسترسی به نیروی کار ماهر از نظر صاحبان کسب و کار	
لايه‌های اطلاعاتی تناسب اراضی برنامه آمایش استان (۱۳۹۶)	سهام اراضی متناسب منطقه از کل اراضی منطقه به نسبت سهم اراضی متناسب استان از کل مساحت استان	پذیرش محیطی
	نیاز مستقیم و غیرمستقیم آبی در بخش‌های اقتصادی (مترمکعب)	
داده ستانده منابع آب (۱۳۸۱)		
اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران (۱۳۹۶)	بی‌ثباتی و غیرقابل پیش‌بینی بودن قیمت‌ها (مواد اولیه و محصولات)	محیط کسب و کار
	رویه‌های سخت‌گیرانه در ادارات کار و بیمه برای مدیریت نیروی انسانی	
	قیمت‌گذاری و دخالت‌های غیرمنطقی نهادهای حاکمیتی در بازار	
	کارگریز عمومی و استقبال نیروی کار از تعطیلی روزهای کاری	
	عرضه کالاهای قاچاق و رقابت غیرمنصفانه محصولات خارجی و داخلی در بازار ایران	مدیریت عرضه و تقاضا
	کمبود تقاضای مؤثر در بازار	
	بی‌تعهدی طرف‌های قرارداد (دولتی یا خصوصی) به ایفای تعهدات و وعده‌هایشان	تمایلات دولت
بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۴)	دشواری تأمین مالی از بانک‌ها	
	سهام مصوب بخش‌های اقتصادی از تسهیلات بانکی در سال ۱۳۹۰	تعاملات بیرونی
	سهام ارزش افزوده از کل ارزش افزوده ۱۳۹۳	
اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران (۱۳۹۶)	درصد تغییر شاخص بهای کالاهای صادراتی طی سال ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۴	تقاضای خارجی
	رقابت غیرمنصفانه شرکت‌ها و مؤسسات دولتی یا شبه‌دولتی در بازار وجود انحصار، امتیاز یا هر نوع رانت به یک یا تعدادی از رقبای بازار	قدرت سایر رقبا
اداره کل اقتصاد و دارایی استان (۱۳۹۵)	تعداد فرصت‌های سرمایه‌گذاری خارجی از کل فرصت‌های سرمایه‌گذاری خارجی	تمایل همکاری فرامنطقه‌ای

جدول (۴): نماگرهای تحلیل پایداری رقابت در سطح فعالیت‌ها

منبع	نماگر	مؤلفه
اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران (۱۳۹۶)	دسترسی به فناوری مورد نیاز	نوآوری
	شفافیت و روشن بودن اطلاعات مورد نیاز برای فعالیت	مدیریت ریسک
	امید و امکان پیگیری قضایی حقوق از دست رفته	
آمارنامه وزارت کار، تعاون و رفاه اجتماعی (۱۳۹۵)	نسبت تعداد شاغلین به تعداد اتحادیه‌های صنفی و تعاونی‌ها	تبادلات فکری
مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)	سهم شاغلین دارای تحصیلات عالی از کل شاغلین ۱۳۹۰	تحقیق و توسعه
	شاغل به ازای هر نفر محقق ۱۳۸۹	
اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران (۱۳۹۶)	استقبال همکاران و مشتریان از ابتکار در ارائه خدمات و محصولات	شناخت بازار هدف

یافته‌های پژوهش

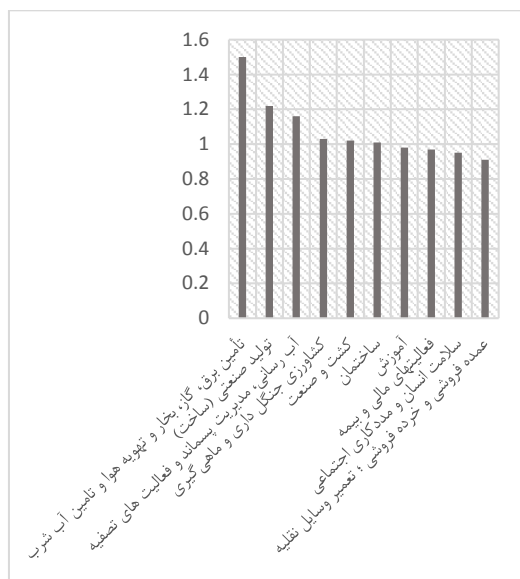
مجموعه شهری اراک با مساحت ۱۳۲۱۰ کیلومتر مربع شامل ۶ شهرستان (اراک، آشتیان، خنداب، فراهان، خمین و شازند) است که در سال ۱۳۹۵ بیش از ۹۱۳ هزار نفر جمعیت داشته است. از نظر نرخ رشد جمعیت شهری، مجموعه شهری اراک با نرخ رشد جمعیت شهری ۱،۴۱ درصد طی دوره ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ نسبت به کشور و استان نرخ رشد کمتری داشته است. از نظر جایگاه اقتصادی، استان مرکزی در سال ۱۳۹۴ بیش از ۲ درصد از تولید ناخالص داخلی کشور را به خود اختصاص داده است؛ این در حالی است که سهم شاغلین این استان از کشور برابر با ۱،۸۴ بوده است. همچنین این استان از نظر سرانه تولید ناخالص داخلی نسبت به میانگین کشور در وضعیت مناسبی قرار دارد، به طوری که سرانه تولید ناخالص داخلی استان برابر با ۱۸۹ میلیون ریال به ازای هر نفر است. به لحاظ بهره‌وری شاغلین نیز استان و منطقه از جایگاه مناسبتری نسبت به کشور برخوردار هستند. همچنین نرخ بیکاری طی دوره ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ در استان منطقه حدود ۲ درصد کاهش یافته ولی از نظر این شاخص وضعیت منطقه از استان نامناسبتر و از کشور مناسبتر است.

۱) تعیین فعالیت‌های دارای زمینه در منطقه

تحلیل وضعیت منطقه بر اساس داده مربوط به اشتغال در بخش‌های مختلف فعالیتی در سال ۱۳۹۰ از نظر بهره‌مکانی (LQ) بیانگر آن است که مجموعه شهری اراک در فعالیت‌های زیر دارای بهره‌مکانی بالا نسبت به کشور است:

- تامین برق، گاز، بخار و تهویه هوا به میزان ۱،۵ به نسبت کشور؛
- تولید صنعتی (ساخت) به میزان ۱،۲۲ به نسبت کشور؛
- آب رسانی؛ مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه به میزان ۱،۱۶ به نسبت کشور؛
- کشاورزی، جنگلداری و ماهیگیری به میزان ۱،۰۳ به نسبت کشور؛
- کشت و صنعت به میزان ۱،۰۲ به نسبت کشور؛
- ساختمان به میزان ۱،۰۱ به نسبت کشور؛
- آموزش به میزان ۰،۹۸ به نسبت کشور؛
- فعالیت‌های مالی و بیمه به میزان ۰،۹۷ به نسبت کشور؛
- فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی به میزان ۰،۹۵ به نسبت کشور؛
- عمده‌فروشی و خرده‌فروشی؛ تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت به میزان ۰،۹۱ به نسبت کشور؛

نمودار (۳): فعالیت‌های دارای بهره مکانی بالاتر نسبت به کشور

بر اساس نتایج روش Shift & Share نیز فعالیت‌های دارای مزیت رقابتی و پتانسیل مزیت رقابتی در منطقه به شرح زیر است:

- فعالیت‌های کشاورزی شکار جنگل‌داری و ماهی‌گیری، استخراج معدن، تامین برق آب‌گاز، هتل رستوران، حمل و نقل انبارداری و ارتباطات، واسطه‌گری‌های مالی، بهداشت و مددکاری اجتماعی در دوره ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ در مجموعه شهری اراک دارای مزیت رقابتی بوده‌اند.

- فعالیت‌های صنعت، ساختمان، عمده‌فروشی، خرده‌فروشی، اداره امور عمومی دفاع و تامین اجتماعی اجباری و سایر فعالیت‌های خدمات عمومی اجتماعی و شخصی در دوره ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ دارای پتانسیل مزیت رقابتی بوده‌اند.

بررسی نوع محصولات صادراتی از مجموعه شهری اراک نشانگر اهمیت صادرات ترکیبات نفتی و شیمیایی و کالاهای معدنی است به نحوی که بیش از ۷۵ درصد تناژ بار صادراتی از مجموعه شهری اراک مربوط به این دو گروه کالایی است که میزان صادرات ترکیبات نفتی و شیمیایی از منطقه مورد مطالعه نسبت به کل صادرات منطقه برابر با ۵۷ درصد است و پس از آن صادرات کالاهای معدنی با سهم حدود ۲۰ درصد در رده دوم قرار دارد.

در نتیجه، مهم‌ترین فعالیت‌های دارای زمینه در منطقه بر اساس تحلیل بهره مکانی، تحلیل تغییر سهم، صادرات به سایر استان‌ها، طرح‌های بالادست و ظرفیت طبیعی منطقه در پذیرش فعالیت به شرح است:

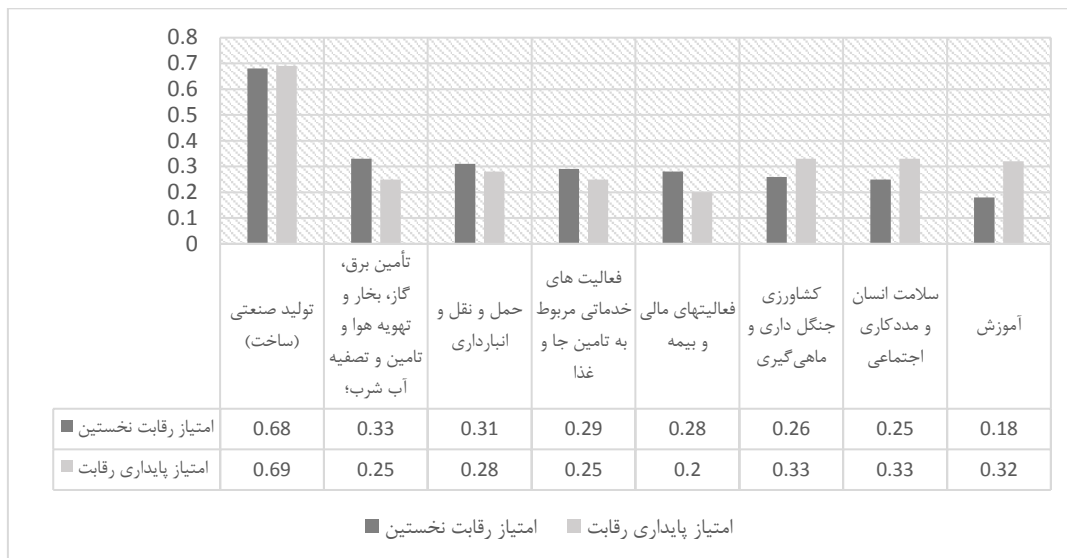
- در بخش کشاورزی: فعالیت‌های مرتبط با کشاورزی، باغداری و دامداری و پرورش آبزیان؛
- در بخش صنعت: تولید صنعتی (محصولات شیمیایی و فلزی و ماشین‌آلات صنعتی)؛ تامین برق، گاز، بخار و تهویه هوا و تامین و تصفیه آب شرب؛
- در بخش خدمات: حمل‌ونقل و انبارداری؛ فعالیت‌های خدماتی مربوط به تامین جا و غذا؛ فعالیت‌های مالی و بیمه؛ آموزش؛ فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی؛

۲) تحلیل رقابت‌پذیری پایدار در فعالیت‌های دارای زمینه

بر اساس دو معیار فعالیت‌های اقتصادی دارای رقابت نخستین و تحلیل پایداری رقابت در فعالیت‌های اقتصادی برتر با استفاده از روش تاپسیس می‌توان گفت که فعالیت تولید صنعتی (ساخت) امتیاز بالاتری نسبت به حد میانه داشته است. همچنین تامین برق، گاز، بخار و تهویه هوا و تامین و تصفیه آب شرب، حمل و نقل و انبارداری با توجه به امتیاز بالایی که در تحلیل رقابت نخستین

کسب کرده است، می‌تواند به عنوان یکی از فعالیت‌های مورد توجه در منطقه شناسایی شود. البته لازم به ذکر است که می‌بایست در توسعه فعالیت‌های کشاورزی، دامداری، جنگلداری و پرورش ماهی راهبردهای مرتبط با پایداری رقابت بیش از پیش مورد توجه قرار گیرد.

نمودار (۴): فعالیت‌های رقابت‌پذیر پایدار شناسایی شده در منطقه مادرشهری اراک

نتیجه‌گیری

در عصر امروز با توجه به رشد سریع شهرنشینی و فرایند جهانی‌شدن، مفهوم رقابت‌پذیری بیش از پیش گسترش یافته است. در تمامی کشورها این مفهوم در تمامی سطوح بین‌المللی، ملی، منطقه‌ای و محلی به کار می‌رود. راهبردهای مرتبط با موضوع رقابت‌پذیری بیشتر در حوزه روابط سرمایه‌داری تعریف می‌شوند و کمتر به مفهوم توسعه پایدار در آن‌ها توجه می‌شود. با توجه به ارتباط پیچیده بین سیستم‌های محیط زیستی، اجتماعی و اقتصادی، عدم توجه به سایر بخش‌ها و توجه صرف به حوزه اقتصادی، زمینه افزایش آسیب‌های محیطی و اجتماعی در سیستم‌های شهری و منطقه‌ای به وجود می‌آید. بررسی وضعیت رقابت‌پذیری در کشور ایران و مناطق مختلف آن نیز بیانگر این مهم است که توسعه اقتصادی ایران مانند بسیاری از کشورهای جهان موفقیت‌های اقتصادی محدودی داشته است، به طوری که آسیب‌های اجتماعی و محیطی ناشی از توسعه خواهی اقتصادی از هم اکنون نمایان شده است و در حال حاضر کشور با معضلات توسعه ناموفق اقتصادی مواجه است. استان مرکزی با سهم تولید ناخالص داخلی حدود ۶ درصد (بدون اتکا به منابع نفت و گاز)، جزء استان‌های پیشرو در زمینه توسعه اقتصادی صنعتی کشور است. همچنین شهر اراک به عنوان مرکز استان سهم عمده‌ای در توسعه اقتصادی این استان دارد، به نحوی که این شهر به عنوان یکی از مهمترین شهرهای صنعتی کشور مطرح است و تعداد ۱۶ شهر کوچک و بزرگ را در شعاع ۶۰ کیلومتری خود جای داده است و بیشترین سهم توسعه اقتصادی در استان مرکزی مربوط به همین منطقه است. اما منطقه مذکور و شهر اراک همواره با مسائل و معضلات مختلف محیطی و اجتماعی مواجه بوده است، به نحوی که نماگرهای مربوط به وضعیت اجتماعی و محیطی این منطقه تا حد قابل توجهی پایین است و ساکنین شهر اراک و منطقه پیرامونی با مسائل و معضلات اجتماعی فراوانی درگیر هستند. در این راستا باید مدیران و برنامه ریزان در جهت توسعه پایدار کشور و مناطق و کاهش فشارهای رشد اقتصادی ناشی از رقابت‌پذیری و افزایش انسجام اجتماعی و پایداری محیطی سیاست‌گذاری کنند.

همان‌طور که در پژوهش حاضر بررسی شد، مهم‌ترین فعالیت‌های دارای زمینه در منطقه بر اساس تحلیل بهره‌مکانی، تحلیل تغییر سهم، صادرات به سایر استان‌ها و ظرفیت طبیعی منطقه عبارت‌اند از:

- در بخش کشاورزی: فعالیت‌های مرتبط با کشاورزی، باغداری و دامداری و پرورش آبزیان؛
  - در بخش صنعت: تولید صنعتی (محصولات شیمیایی و فلزی و ماشین آلات صنعتی)؛
  - تأمین برق، گاز، بخار و تهویه هوا و تأمین و تصفیه آب شرب؛
  - در بخش خدمات: حمل‌ونقل و انبارداری؛ فعالیت‌های خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا؛ فعالیت‌های مالی و بیمه؛ آموزش؛ فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی؛
- همانطور که در پژوهش حاضر مشاهده شد، بیشتر پژوهش‌های بررسی شده به دنبال تعیین فعالیت‌های رقابت‌پذیر دارای برتری بوده‌اند و کمتر به بررسی وضعیت پایداری فعالیت‌های رقابت‌پذیر پرداخته شده است. در این زمینه بیشتر به بیان مبانی نظری و ارائه شاخص‌های پایداری رقابت پرداخته شده است. پژوهش حاضر از شاخص‌های تحلیل پایداری رقابت بهره جسته و فعالیت‌های اقتصادی پایدار را تعیین کرده است.
- بر اساس تحلیل رقابت‌پذیری پایدار از فعالیت‌های دارای زمینه در حوزه شهری اراک، بر اساس دو معیار فعالیت‌های اقتصادی دارای رقابت نخستین و پایداری رقابت در فعالیت‌های اقتصادی برتر، فعالیت‌های چهارگانه رقابت‌پذیر پایدار عبارت‌اند از:
- فعالیت تولید صنعتی (ساخت) امتیاز بالاتری نسبت به حد میانه داشته است.
  - تأمین برق، گاز، بخار و تهویه هوا و تأمین و تصفیه آب شرب،
  - حمل و نقل و انبارداری با توجه به امتیاز بالایی که در تحلیل رقابت نخستین کسب کرده است، می‌تواند به عنوان یکی از فعالیت‌های مورد توجه در منطقه شناسایی شود.
  - در توسعه فعالیت‌های کشاورزی، دامداری، جنگلداری و پرورش ماهی نیز راهبردهای مرتبط با پایداری رقابت باید بیش از پیش مورد توجه قرار گیرد.

منابع

- اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران (۱۳۹۶)؛ داده‌های خام گزارش پایش کیفیت محیط کسب و کار استان خراسان جنوبی؛ دفتر آمار؛ فصل بهار و تابستان.
- آمارنامه وزارت، کار، تعاون و رفاه اجتماعی (۱۳۹۵)؛ مرکز آمار و اطلاعات راهبردی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۴)؛ خلاصه تحولات اقتصادی کشور.
- برنامه آمایش استان خراسان جنوبی؛ (۱۳۹۶) لایه‌های اطلاعاتی تناسب اراضی برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی، صنعتی و معدنی؛ دانشگاه بیرجند.
- پورصفوی، مسعود و شاهین جعفری (۱۳۹۶). ارزیابی رقابت‌پذیری منطقه‌ای در مناطق شهری عملکردی استان مازندران با استفاده از تحلیل خوشه‌ای. مجله پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۹، شماره ۴.
- داداش پور، هاشم و مهدی ده ده جانی (۱۳۹۴)؛ شناسایی و اولویت‌بندی عوامل ریشه‌ای تأثیرگذار در ارتقای رقابت‌پذیری منطقه‌ای، مورد مطالعاتی استان کردستان؛ فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال پنجم، شماره ۱۹.
- داداش پور، هاشم و فرانک احمدی (۱۳۸۹)؛ رقابت‌پذیری منطقه‌ای به مثابه رویکردی نوین در توسعه منطقه‌ای؛ راهبرد توسعه؛ شماره ۲۲.
- زیاری، کرامت الله (۱۳۹۰)؛ اصول و روش‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای؛ نشر دانشگاه تهران.
- سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران، اداره کل اقتصاد و دارایی استان (۱۳۹۵)؛ گزارش سرمایه‌گذاری‌های خارجی در ایران، تهران.
- شریف‌زادگان، محمدحسین و بهزاد ملک پور اصل (۱۳۹۲)؛ مبانی نظری و تجارب به کارگیری ماتریس تحلیلی سوات (SWOT) در برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه منطقه‌ای؛ چاپ اول؛ مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.

مدنی پور، علی. (۱۳۹۰)؛ طراحی شهری خرد؛ انتشارات دانشگاه تهران.
مرکز آمار ایران؛ (۱۳۸۱)؛ جداول داده-ستانده ملی ۱۳۸۱؛ سایت مرکز آمار ایران(amar.org,ir).
مرکز آمار ایران؛ (۱۳۹۵)؛ سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵؛ سایت مرکز آمار ایران(amar.org,ir).
مهندسين مشاور پارسوماش پایدار و مهندسين مشاور طرح و معماری (۱۳۹۶)؛ طرح مجموعه شهری اراک؛ اداره کل راه و شهرسازی استان مرکزی.
مهندسين مشاور نقش جهان-پارس (۱۳۹۵)؛ طراحی الگو و راهبردهای کاهش عدم تعادل‌های استانی (جلد سوم، بخش نخست، تحلیل عدم تعادل‌های استانی)؛ سازمان برنامه و بودجه کشور.
ندایی طوسی، سحر(۱۳۹۳)؛ چارچوب توسعه فضایی به منظور برقراری رقابت‌پذیری مکانی در سطوح بین منطقه‌ای تا کلان شهری؛ رساله دکتری با راهنمایی دکتر محمدحسین شریف‌زادگان؛ دانشگاه شهید بهشتی.

Annoni, P., Dijkstra, L. (2019). Regional Competitiveness Index, EU regional and urban development.

Annoni, P., Dijkstra, L. (2017). Measuring and monitoring regional competitiveness in the European Union. In Huggins, R. and Thompson P. (Eds.): Handbook of Regions and Competitiveness Contemporary Theories and Perspectives on Economic Development, Edward Elgar Publishing.

Bellu, L., Cistulli, V., Marta, S., & Timpano, F. (2011). Assessing regional competitiveness: analysis of stock indicators and flows variables.

Bristow, Gillian. (2010). Resilient regions: Replacing Regional Competitiveness. Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, Volume 3, 153-167.

Camagani, R. (2002), On the Concept of Territorial Competitiveness: Sound of Misleading? Journal of Urban Studies, Vol. 39.

Dijkstra, L., Annoni, P., & Kozovska, K. (2011). A New Regional Competitiveness Index: Theory, Methods and Findings. European Commission.

Dinis, Anabela. (2004), Territorial Marketing: A Useful Tool for Copetitiveness of Rural and Peripheral Areas, 44th European Congress of Porto, 25-29.

Huggins, Robert; Izushi, Hiro; Thompson, Piers. (2013). Regional Competitiveness: Theories and Methodologies for Empirical Analysis, The Business and Economics Research Journal , Volume 6, 155-172.

Huovari, J. et al (2000), Regional Competitiveness in Finland, ERSA 40th European Congress, 29th August – 1st September.

Lengyel, I. (2004), the Pyramid Model: Enhancing Regional Competitiveness in Hungary, Acta Oeconomica, Vol. 54.

Lengyel, I. (2007): Economic growth and competitiveness of Hungarian regions. 2nd Central European Conference in Regional Science (CERS). pp 587-608.

Porter, M. E. (1990). The Competitive Advantage of Nations. Harvard Business Review, 68(2), 73-93.

Roberts, B. and Stimson. (1998), Multi-sectoral Qualitative Analysis: a Tool for Assessing the Competitiveness of Regions and Formulating Strategies for Economic Development, Springer, The Annals of Regional Science 32, 469-496.

Stimson, R. J and Roberts, B. (2008), Multi-Sectoral Qualitative Analysis: A Tool for Assessing the Competitiveness of Regions and Formulating Strategies for Economic Development, the Annals of Regional Science, 32.

Stimson, R. J., Stough, R. R., & Roberts, B. H. (2006): Regional Economic Development: Analysis and Planning Strategy. Canberra: Springer.

Vytautas Rutkauskas, Aleksandras.(2008), On The Sustainability Of Regional Competitiveness Development Considering Risk; Technological And Economic Development Of Economy Baltic Journal On Sustainability, 89-99.

عوامل موثر بر طراحی و توسعه شبکه معابر از منظر مدیریت روستایی (محدوده مورد مطالعه: سکونتگاههای روستایی شهرستان شاهین شهر و میمه)

سید رامین غفاری، دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۹۹/۵/۳۰ تاریخ پذیرش: ۹۹/۷/۲

چکیده

شبکه معابر تاثیر بسزایی در توسعه کالبدی-فضایی سکونتگاهها دارند، به شرطی که از آنها بهینه و مطلوب استفاده شود. نبود طرح جامع و منسجم برای طراحی معابر سکونتگاههای روستایی شهرستان شاهین شهر و میمه، زمینه را برای در هم تنیدگی ساختارهای روستایی، عدم نظم در ساماندهی شریانهای درون ساختی و عدم تناسب معابر با کاربریهای هم طراز آن زمینه را برای مشکلات مختلف در روستاها ایجاد کرده است که نیازمند شناخت عوامل و استانداردهای موثر و راهکار عملیاتی برای ایجاد معابر مناسب می باشد. هدف از مطالعه حاضر تعیین مهمترین عوامل موثر در طراحی شبکه معابر روستاها و اولویت بندی آنها از منظر مدیران روستایی شهرستان شاهین شهر و میمه بوده است. پژوهش حاضر از نظر نوع تحقیق، توصیفی-تحلیلی بوده و روش گردآوری اطلاعات به روش پیمایشی و پرسشنامه ای بوده است. جامعه نمونه ۸۶ نفر بوده که شامل (۳۰) نفر مسئولین مرتبط با مسائل روستایی در سطح شهرستان (متخصصان و اساتید دانشگاهی)، دهیاران (۱۴ نفر) و شوراهای اسلامی روستاها (۴۲ نفر) بوده است. تجزیه و تحلیل داده ها با استفاده از روش آمار استنباطی همچون آزمون T تک نمونه ای توسط نرم افزار SPSS22 انجام شده است.

نتایج برگرفته از تجزیه و تحلیل آماری بیانگر این مطلب است که بکارگیری هریک از معیارهای پنجگانه در طراحی شبکه معابر روستاهای مورد مطالعه مطلوب بوده است ولی شدت مطلوبیت برخی از عوامل بیشتر از بقیه بوده است. براساس نتایج تجزیه و تحلیل آزمون T تک نمونه ای «عرض شبکه معابر» با مقدار T (۳/۱۲۳) و «سطح و پوشش شبکه معابر» با مقدار T (۲/۸۷۴) بیشترین تاثیر را در طراحی شبکه معابر روستاهای مورد مطالعه از دیدگاه مسئولین روستایی داشته اند و همچنین «الگوی ساخت معابر» با مقدار T (۱/۷۸۵) و «معماری و سیمای شبکه معابر» با مقدار T (۰/۶۵۴) در آخرین رتبه قرار داشته اند در واقع وضعیت بکارگیری آنها نسبت به سایرین نامطلوب تر بوده است.

کلمات کلیدی: شبکه معابر روستایی، استانداردهای طراحی و توسعه، شبکه معابر، آزمون T تک نمونه ای، شهرستان شاهین شهر و میمه.

بیان مساله

توسعه پایدار روستایی و شبکه‌ی معابر از جمله دستاوردهای اخیر انسانی در زمینه توسعه محسوب می‌گردد که در دهه ۹۰ و در پی نا کارآمدی دیگر رویکردهای رایج در ادوار گذشته و به منظور بر آوردن نیازهای نسل کنونی ضمن پرهیز از به مخاطره انداختن تامین نیازهای نسل آتی بوده است (غفاری ۱۳۹۰: ۱۲۵). توجه به شبکه معابر روستایی و سطح بندی آن به صورت سلسله مراتبی در نظام جاده‌ای ملی در کشور هند و در منطقه ناگاور، بین سالهای ۱۹۴۳ - ۱۹۶۱ انجام شد (Sarkar, 2007: 3). امروزه کشور چین به عنوان رهبر جهانی گسترش و نوسازی راه و شبکه معابر روستایی شناخته می‌شود (Faiz, 2012: 3). اما براساس آمار انجمن بین المللی توسعه، حدود ۴۰ درصد از جمعیت یک میلیارد نفری روستایی در جهان، شبکه معابر قابل اطمینان و مناسب ندارند و سرمایه گذاری برای جاده‌ها و شبکه معابر روستایی جزء وظیفه دولت و سازمانهای مرتبط با بودجه دولتی است (بانک جهانی، ۲۰۰۷).

در ایران نیز سکونتگاههای روستایی هنوز نتوانسته‌اند به سطح مشخصی از توسعه دست یابند و همچنان این عرصه‌ها در ابعاد متفاوت زیست محیطی، اجتماعی - اقتصادی و فضایی دچار مسائل و نارسایی‌های عدیده‌ای هستند (سعیدی، ۱۳۸۴). توجه به مقوله کالبد در برنامه‌ریزی‌های توسعه اهمیت ویژه‌ای دارد از این رو، در سطح عرصه‌های روستایی هرگونه دگرگونی و مداخله مناسب در کالبد روستا، از یکسو بر بهبود کیفی و از سوی دیگر، بر سایر جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی و محیطی تأثیر می‌گذارد (عزیزپور و حسینی حاصل؛ ۱۳۸۷: ۱۵). شبکه‌ی معابر و بررسی عملکرد آنها در توسعه روستایی یکی از موضوعات مهم در حوزه مدیریت روستایی است (خسروی، ۱۳۵۷: ۱۰۲). یکی از مهمترین طرحهایی که بعد از انقلاب اسلامی انجام شد، طرح هادی روستایی بوده، این طرح، به عنوان یک طرح فیزیکی کالبدی در سکونتگاههای روستایی است (عنابسانی و اکبری، ۱۳۹۱: ۹۴). در واقع، طرحهای کالبدی ملی در سه سطح ملی، منطقه‌ای و ناحیه‌ای انجام می‌شوند و طرح هادی در پایینترین سطح طرح کالبدی قرار دارد و به عنوان بخشی از طرح کالبدی ناحیه‌ای است (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۵: ۱۶۱) که بنیاد مسکن انقلاب اسلامی با هدف بهبود بافت کالبدی روستا در سکونتگاه‌های روستایی اجرا می‌کند (قربانی، ۱۳۹۱: ۲۲). در این میان، یکی از پروژه‌های مهم در اجرای طرحهای هادی، تعریض یا احداث معابر نیز در روستاها بوده است (عنابستانی و اکبری، ۱۳۹۱: ۱۰۰).

ساختار شبکه معابر روستایی به لحاظ نامنظم بودن و محدودیت حرکت، مشکلاتی را برای روستاییان به وجود می‌آورد. از این رو، طرح هادی روستایی در پی نظم بخشیدن به اینگونه شبکه‌ها و برطرف کردن محدودیتهای فیزیکی آنها و رفع موانع آمدوشد ساکنان روستاها تهیه و اجرا می‌شود؛ اما اغلب در زمان اجرای این طرحها، مشکلات اقتصادی و اجتماعی متنوعی؛ مانند یکسان انگاری شبکه معابر شهری و روستایی و استفاده از تجربیات الگوهای شهری، بی توجهی به زمینه‌های شکل گیری و ماهیت عملکردی آنها، کمبود توجه به شرایط توپوگرافی منطقه و نیازهای مردم، کمبود همکاری مردم و نهادهای محلی و غیره، از اجرای صحیح چنین پروژه‌هایی جلوگیری می‌شود. احداث و بهسازی معابر درون روستایی یکی از اولویتهای اساسی است که روستا ضمن اینکه شکل روستایی خود را حفظ کند، روستایی بتوانند از وسایل نقلیه سبک و سنگین استفاده بکنند (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۵: ۳). با توجه به اینکه شبکه معابر روستایی، بیش از یک وظیفه و نقش بر عهده دارند، لازم است در طراحی و سطح بندی شبکه معابر، تمام عملکردها و نقش‌هایی را که بر عهده می‌گیرند، در نظر گرفت و با توجه به این نقشها و وظایف، نسبت به طراحی آن اقدام کرد (وزارت مسکن و شهرسازی، ۱۳۷۴: ۶). بنابراین در طراحی شبکه معابر، علاوه بر نقش و کارکرد آن، باید بر استفاده بهتر از شبکه موجود تأکید کرد (زرتونی، ۱۳۷۴: ۲۸).

در واقع فرایند طراحی شبکه معابر با هدف تسهیل جریان حمل و نقل و ترافیک در انطباق با نیازهای پیش‌بینی شده در آینده بوده است. در نقاط روستایی شهرستان شاهین شهر و میمه، عدم برنامه‌ریزی متناسب و شناخت ناکافی از عوامل و عناصر موثر در توسعه

و طراحی شبکه معابر باعث شده که بافت روستایی و ساختار روستا دچار بحران و تزلزل باشد. نبود طرح جامع و منسجم برای طراحی شبکه معابر روستایی، زمینه را برای در هم تنیدگی ساختارهای روستایی، عدم نظم در ساماندهی شریانهای درون ساختی و عدم تناسب معابر با کاربری‌های هم طراز آن زمینه را برای مشکلات مختلف در روستاها فراهم کرده است.

اهداف پژوهش

تعیین عوامل موثر در طراحی و توسعه شبکه معابر روستاهای شهرستان شاهین شهر و میمه از دیدگاه مدیران روستایی. شناسایی مهمترین شاخص‌های تاثیرگذار در طراحی و توسعه شبکه معابر سکونتگاههای روستایی شهرستان شاهین شهر و میمه از دیدگاه مدیران روستایی.

پرسش پژوهش

عوامل موثر در طراحی و توسعه شبکه معابر روستاهای شهرستان شاهین شهر و میمه از دیدگاه مدیران روستایی کدامند؟ مهمترین شاخص‌های موثر در طراحی شبکه معابر سکونتگاههای روستایی شهرستان شاهین شهر و میمه چه مواردی بوده است؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

تعاریف مفاهیم

شبکه معابر (راه و خیابان)

تعریف راه و خیابان در آیین نامه راه‌های روستایی چنین آمده است: "مجموعه‌ای است که برای عبور وسایل نقلیه موتوری، دوچرخه و پیاده ساخته می‌شود، به راه در داخل آبادانی‌ها، خیابان نیز اطلاق می‌شود، مگر در مورد راه‌هایی که عملکرد برون روستای دارند، ولی از داخل این راه‌ها می‌گذرند (راه‌های شریانی درجه ۱) که اطلاق خیابان به آنها معمول نیست" (چاپچی مطلق، ۱۳۸۷: ۵۷).

شبکه معابر روستایی

شبکه معابر روستایی به عنوان شریان ارتباطی و یکی از مهمترین اجزای بافت سکونتگاه‌های روستایی، معمولاً خصوصیات الگوی سنتی دارد و الگوی شبکه معابر روستایی متأثر از دخالت عوامل محیطی به ویژه شکل ناهمواری زمین روستا و تمایلات اجتماعی و اقتصادی جامعه روستایی شکل می‌گیرد (شرکت مهندسين مشاورمآب، ۱۳۹۱: ۱۴).

نرم و استانداردهای موثر در طراحی و توسعه شبکه معابر روستایی

عرض معابر: وضعیت عرض معابر اصلی، وضعیت عرض معابر فرعی، وضعیت عرض معابر دسترسی / کوچه، وضعیت عرض پیاده روها متناسب با موقعیت شبکه‌ی معابر (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۶: ۱۲۰).

الگوی ساخت شبکه معابر: وجود الگوی مطلوب توسعه شبکه معابر، انطباق الگوی شبکه معابر با نیازهای کالبدی روستا، انطباق الگوی شبکه معابر با نیازهای اجتماعی - اقتصادی روستا، تبعیت الگوی ساخت شبکه معابر با بافت کالبدی سنتی روستا، رعایت سلسله مراتب شبکه معابر، سهولت دسترسی ساکنان به خدمات از طریق شبکه معابر (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۶: ۱۲۰).

معماری و سیمای معابر: مطلوب بودن روشنایی شبکه معابر، استاندارد بودن جدول‌سازی، مناسب بودن وضعیت فضای سبز در اطراف شبکه معابر، مناسب بودن مبلمان معابر روستایی، تفکیک پیاده رو و سواره رو، استفاده بهینه و مناسب از پل، ارتباط درجه اهمیت شبکه معابر با کاربری‌های اطراف، نصب بهینه و استاندارد علائم و تابلوها، وضعیت ایمنی شبکه معابر، وجود محل پارک خودروها، رعایت اصول زیبایی شناسی در طراحی شبکه معابر، رعایت حریم‌ها، رعایت مسائل زیست محیطی، انطباق طراحی با معماری، بافت کالبدی و شرایط جغرافیایی روستا، تبعیت کانال‌های دفع فاضلاب از امتداد معابر، وضعیت بهداشت معابر و جمع‌آوری زباله‌ها، کیفیت به سازی و کانال کشی در مسیر رودها (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۶: ۱۲۰).

شیب شبکه معابر: مطلوب بودن وضعیت عرضی شیب شبکه معابر، تاسیسات مربوط به جمع آوری و هدایت آب‌های سطحی، مطلوب بودن میزان شیب معابر برای دفع آب‌های سطحی، مطلوب بودن میزان شیب معابر برای تردد وسایل نقلیه و عابران، مناسب بودن شیب برای هدایت آب‌های سطحی به خارج روستا (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۶: ۱۲۰).

سطح و پوشش شبکه معابر: بومی بودن مصالح، کیفیت و مرغوبیت مصالح زیرسازی شبکه معابر، کیفیت و مرغوبیت مصالح رو سازی شبکه معابر، کیفیت مصالح از نظر میزان زیبایی، میزان استحکام و مقاومت مصالح، یکنواختی و هموار بودن سطح معابر، انطباق نوع و کیفیت مصالح با معماری و بافت کالبدی روستا، انطباق شکل و رنگ و جنس مصالح با ساختار فرهنگی و اجتماعی روستا (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۶: ۱۲۰).

مهمترین اصول روش UDSD در طراحی شبکه معابر روستایی عبارت‌اند از:

ایجاد فضای مناسب بین پیاده رو و لبه کاربریهای خدماتی؛ مانند فروشگاه، باغ و غیره برای ارائه محصول و خدمات به روستاییان. ایجاد ارتباط دسترسی مناسب بین پیاده رو و خیابان؛ برای تردد وسایل نقلیه غیرموتوری مانند دوچرخه و ادوات کشاورزی. ایجاد حس خوب و متعادل در پیاده رو؛ برای عبور و مرور در خیابانهای با عرض بیش از ۳۳ متر، باید عرض پیاده رو ۱۰ متر باشد و در خیابان بین ۱۰ تا ۳۳ متر، باید عرض پیاده رو ۳۰ درصد عرض خیابان باشد و همچنین، در خیابان با عرض کمتر از ۱۰ متر، عرض پیاده رو باید ۳ متر باشد (Suits & Hilton, 2006:5).

مبانی نظری

رویگرد حاکم بر تحقیق نظریه هم پیوندی بوده که در این نظریه در روش ترکیب بندی، فضا مفهومی ارتباطی دارد، همپیوندی یک فضای سکونتگاهی، میزان یکپارچگی آن را با کل سکونتگاه نشان می‌دهد.

نظریه حرکت طبیعی و اهمیت تحلیل ساختار فضایی شبکه معابر: در این نظریه، به تأثیر پیکره‌بندی فضایی در شکل‌گیری الگوهای رفتاری و اجتماعی، مانند الگوی حرکت تأکید می‌شود. این نظریه بر این باور است که پیکره‌بندی فضایی و نحوه ارتباط بین فضاهای بافت کالبدی، الگوی حرکت در سکونتگاه را شکل می‌دهد و رشد ساختاری فضایی را باعث می‌شود و با درک این ارتباط می‌توان الگوی حرکت را در سطح سکونتگاه به صورت کمی شناسایی کرده و از آن برای آزادسازی بافت‌های جدا افتاده استفاده کرد (Hillier, 2007).

نظریه چیدمان فضا: این نظریه معتقد است که مبنای مشاهده ساختار فضایی سکونتگاه براساس دید انسان و حرکت عابر پیاده در سطح شبکه معابر است و نمی‌توان با دید یک پرده و از بالا به سکونتگاه نگاه کرد. مزیت مشخص این نظریه نسبت به نظریه‌های دیگر در آن است که برای درک بهتر ساختار فضایی سکونتگاه و نحوه ترکیب بندی فضا ابزاری را در اختیار پژوهشگران قرار می‌دهد (عباس زادگان، بیدرام، مختارزاده، ۱۳۹۱: ۱۶۷). روش چیدمان فضا ارتباط کلیه فضاهای شهری را با یکدیگر تجزیه و تحلیل می‌کند و نتایج را به صورت پارامترهای ریاضی و ترسیمی ارائه می‌دهد. بسیاری از پژوهشگران که از این شیوه بهره جسته‌اند، به این نتیجه رسیده‌اند که روش چیدمان فضا در پیش‌بینی حرکت عابر پیاده و سواره و همچنین، سطح استفاده از فضا بسیار موفق است (عباس زادگان، ۱۳۸۱: ۶۶).

دیدگاه تفکیک عملکردی مسیرها (مدل خطی): این دیدگاه بر جداسازی عابر، پیاده رو و سواره رو در شبکه معابر تأکید می‌کند. این دیدگاه از اندیشه نوگرایان و نظریه لوکوبوزیه تبعیت می‌کند. او در کتاب منشور آن در سال 1933 تأکید می‌کند که عابر پیاده باید بتواند برای خود راههایی را برگزیند که از مسیر خودروها متمایز باشد (Lo Corbusieh, 1976). امتیاز مهم این مدل در: ۱. افزایش کارایی مسیرها از طریق تفکیک حرکتهای اختصاص هر یک از آنها به یک مسیر ۲. اجتناب از برخوردها بوده است (محمدزاده، ۱۳۷۴: ۱۲۶).

نظریه هم پیوندی: طبق این نظریه، در روش ترکیب بندی، فضا مفهومی ارتباطی دارد نه مفهوم فاصله‌ای و متریک (عباس زادگان، بیدرام، مختارزاده، ۱۳۹۱: ۱۶۷). در این دیدگاه، ارزش میزان هم پیوندی هر خط (فضا)، میانگین تعداد خطوط (یا فضاها) واسطه‌ای است که بتوان از آن به تمام فضاها سکونتگاه رسید. به این ترتیب، در تحلیل ترتیب فضایی، مفهوم عمق بیشتر از مفهوم فاصله مصداق پیدا می‌کند. در واقع، همپیوندی یک فضای سکونتگاهی، میزان یکپارچگی آن را با کل سکونتگاه نشان می‌دهد (Turner, 2007). در این میان، نقشه همپیوندی، ابزاری تحلیلی و عینی برای ارزیابی یک طرح به لحاظ چگونگی جای گیری توسعه جدید در ساختار موجود هر ناحیه است (Turner, 2005).

پیشینه تحقیق

بهرامی پاوه (۱۳۹۹)؛ در مطالعه‌ای با عنوان "ارزیابی میزان انطباق استانداردهای تعریض و اصلاح معابر با نیازهای روستائیان (روستاهای شهرستان پاوه)" به بررسی میزان انطباق استانداردهای تعریض و اصلاح معابر با نیازهای روستائیان در نواحی کوهستانی شهرستان پاوه پرداخته و نتایج نشان دهنده این است که ۶۶ درصد از پاسخ گویان، نوسازی شبکه معابر را منطبق با نیازمندی‌های روستا تشخیص داده‌اند.

جلالیان و همکاران (۱۳۹۶)؛ در مقاله "اثرات اجرای طرح هادی بر توسعه کالبدی سکونتگاههای روستایی (بخش تمرین در شهرستان اردبیل)" دریافتند اجرای طرح هادی بر توسعه کالبدی سکونتگاههای روستایی محدوده مطالعاتی تأثیر قابل توجهی داشته و در این زمینه موفق عمل کرده است.

اعظمی و همکاران (۱۳۹۵)؛ به ارزیابی میزان تحقق پذیری کاربری اراضی در اجرای طرح هادی روستایی مطالعه موردی: شهرستان زنجان) نتایج نشان داده که برای اجرای بهینه طرح هادی و تحقق اهداف آن باید به مقوله کاربری اراضی روستا و اعمال سیستم نظارتی مناسب برای تحقق کاربریهای مختلف توجه جدی مبذول گردد.

مهدیون و همکاران (۱۳۹۵)؛ در مطالعه ای با عنوان "تحلیل وضعیت شبکه معابر سکونت گاههای روستایی بعد از اجرای طرح هادی (روستاهای شهرستان زنجان)"، به بررسی میزان تأثیر طرح هادی روستایی در کیفیت نظم بخشیدن به شبکه معابر پرداخته‌اند و راه کارهای عملی برای بهبود وضعیت را افزایش نظارت محلی و سازمانی، تایید کارشناسی کیفیت مصالح، نظارت بر مقررات بعد از اجرا و توجه به معماری و زیبا شناسی و ایمنی در طراحی شبکه معابر را ضروری دانسته‌اند.

شرفی و مهدی دخت (۱۳۹۴)؛ در مقاله ی تأثیر شبکه‌های حمل و نقل روستایی بر توسعه مناطق روستایی، شبکه راه‌ها را یکی از مهم ترین شریان های ارتباطی در بین سکونتگاه‌های روستایی و تبادلات بین شهروروستا دانسته است.

others & Sewella (۲۰۱۹)؛ در مقاله ای "مطالعه تطبیقی ادراکات جامعه در مورد نقش جاده‌ها به عنوان یک استراتژی کاهش فقر در مناطق روستایی" به بررسی تأثیر جاده‌های روستایی بر شرایط اقتصادی اجتماعی پرداختند و توسعه راهها را به عنوان یک استراتژی کاهش فقر معرفی کرده و یافته‌ها نشان‌دهنده وجود رابطه زیادی بین زیرساختهای جاده‌ای مناسب و دسترسی بهتر به خدمات اساسی دارد.

اینجام و همکاران (۲۰۱۸)؛ در پژوهشی به بررسی توسعه زیرساخت در روستاهای مالزی پرداختند. نتایج نشان داده که برای رسیدن به توسعه پایدار و رفاه اقتصادی - اجتماعی روستاها نیازمند توسعه زیرساخت مانند توسعه راههای ارتباطی روستاهاست.

یو وخیو (۲۰۱۶)؛ در مطالعه‌ای "راههای ارتباطی خاص محصولات کشاورزی در چین" نشان می‌دهد که دسترسی به راه ارتباطی مناسب، زمینه تولید محصولات کشاورزی را بالا برده و موجب بهبود وضع اقتصادی و کاهش فقر می‌گردد.

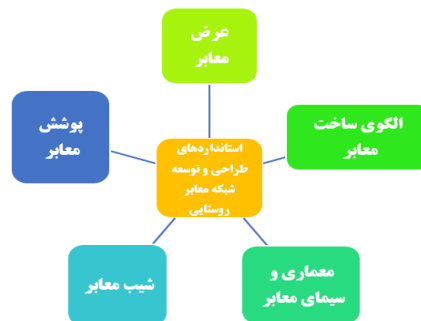
نجمان و رایلنده (۲۰۱۵)؛ در پژوهشی با عنوان «راهها و تنوع فعالیت‌ها در منازل روستایی، مطالعه موردی کامرون» به این نتیجه رسیدند که ایجاد راههای روستایی باعث کاهش انزوای ارتباطی این مناطق و افزایش تنوع در فعالیت‌های اقتصادی خانوارهای روستایی و دسترسی بهتر به بازارهای محلی شده است.

اوریدگر^۱ (۲۰۱۲)؛ در مقاله‌ای در زمینه نقش بازارچه‌های روستایی در ایجاد و نظم‌دهی معابر بیان می‌دارد که بازارچه‌های روستایی نقش اساسی و مهم و تعیین کننده را در نقش دهی و نظم دهی به معابر روستایی داشته و دارند و بهره‌گیری از آنها در روند طراحی روستایی بسیار مهم می‌باشد.

روش انجام پژوهش

نوع تحقیق «پژوهشی کاربردی» و روش بررسی آن توصیفی تحلیلی و پیمایشی است. محدوده مورد مطالعه روستاهای کل شهرستان شاهین شهر و میمه بوده است. نرم‌ها و استانداردهای موثر بر توسعه و طراحی شبکه معابر روستایی با مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی به دست آمده است. جامعه آماری مورد مطالعه مدیران و کارشناسان (دهیاران، شوراهای روستایی و مسئولین مرتبط با مسائل روستایی) بوده که شامل ۳۰ نفر مسئولین مرتبط با مسائل روستایی در سطح شهرستان (متخصصان و اساتید دانشگاهی)، دهیاران (۱۴ نفر) و شوراهای اسلامی روستاها (۴۲ نفر) بوده است. حجم نمونه به روش نمونه‌گیری غیراحتمالی (انتخابی) با توجه به محدود بودن جامعه آماری بدست آمده که شامل کلیه جامعه آماری یعنی (۸۶ نفر) بوده است. تجزیه و تحلیل با استفاده از نرم افزار spss و روش آزمون T و جمع آوری داده‌ها از طریق ابزار پرسشنامه‌ای انجام شده است همچنین برای بررسی فرض نرمال بودن استانداردهای مطالعه از آزمون کولموگوراف-اسمیرنف یک نمونه‌ای (برای بررسی استانداردها به صورت تک تک) استفاده شده است. در این پژوهش از نرم افزار GIS نیز برای تهیه نقشه‌ها استفاده شده است.

شکل شماره (۱) استانداردهای موثر در طراحی و توسعه شبکه معابر در پژوهش حاضر را نشان می‌دهد:

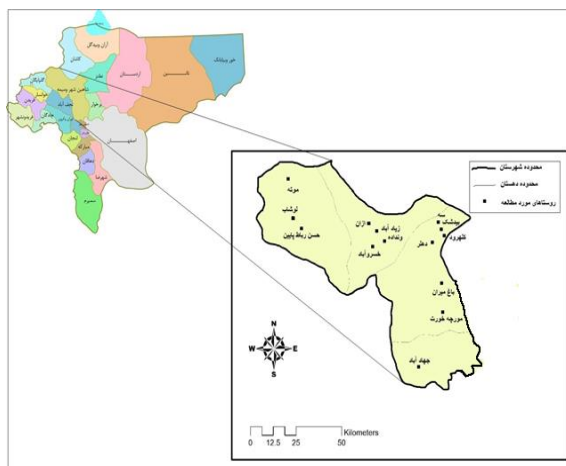

شکل (۱): استانداردهای موثر در طراحی و توسعه شبکه معابر.

معرفی قلمرو پژوهش

شهرستان شاهین شهر با نام کامل (شهرستان شاهین شهر و میمه) با ۵۴۰۹/۶۶ کیلومتر مربع، دومین شهرستان در استان اصفهان واقع گردیده است. جمعیت این شهرستان در سال ۱۳۹۰ برابر ۱۹۶۵۸۴ نفر در سال ۱۳۹۵ برابر ۲۰۴۶۳۲ بوده است و دارای نرخ رشد ۵/۱ درصد بوده است تراکم جمعیتی آن نیز ۱۴۲ نفر بر کیلومتر مربع می‌باشد. شهرستان شاهین شهر و میمه در ۱۷ کیلومتری شمال شهر اصفهان و در حد فاصل دو اتوبان معلم و آزادگان واقع شده است.

این شهرستان دارای ۲ بخش، ۶ شهر، ۱۹ روستا و ۱۲ دهیاری می‌باشد (اداره کار و رفاه اجتماعی اصفهان، ۱۳۹۰). باتوجه به تصویر شماره (۲)، شهرستان شاهین شهر و میمه از شمال به شهرستان کاشان و استان مرکزی، از شرق به شهرستانهای کاشان، نطنز و برخوار، از جنوب به اصفهان و خمینی شهر و از غرب به نجف آباد و گلپایگان هم مرز می‌باشد. این شهرستان با ۳۲/۵۴ عرض شمالی و ۵۱/۳۷ طول شرقی واقع شده است.

شکل (۲): موقعیت شهرستان شاهین شهر و میمه در استان.
منبع: (نگارنده، ۱۳۹۸).

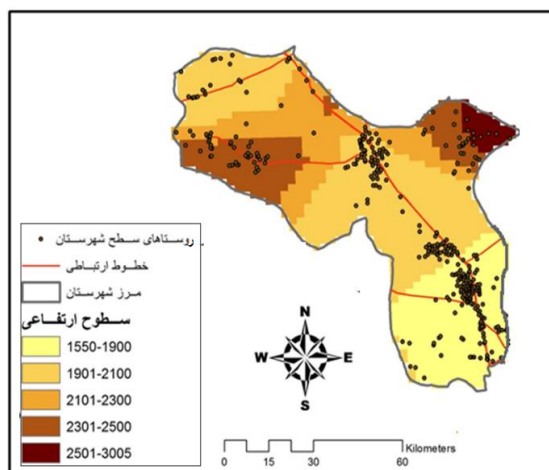
جدول شماره (۱) روستاهای مورد مطالعه و جمعیت آنها را نشان می‌دهد.

جدول (۱): جمعیت روستاهای شهرستان شاهین شهر و میمه.

نام روستا	جمعیت	نام روستا	جمعیت
جهادآباد	۱۶۶۰	کله رود	۲۹۰
دهلر	۳۴۰	موته	۸۲۷
سُه	۳۳۵	ونداده	۱۱۵۳
بیدشک	۵۶	خسروآباد	۲۸۴
رباط آقا کمال	۲	حسن رباط	۱۶۸۲
باغمیران	۵۷	مراوند	۱۶
چغاده	۱۰	مورچه خورت	۱۳۵۵
لوشاب	۱۰۷		

ماخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵.

با توجه به شکل (۳) روستاهای شهرستان شاهین شهر و میمه به صورت پراکنده و غیر متوازن توزیع شده‌اند به گونه‌ای که تمرکز ۶۵ درصدی سکونتگاه‌های روستایی در حواشی شهر شاهین شهر و پیرامون شهر اصفهان گسترش یافته‌اند. وجود منابع آب زیرزمینی، تولید محصولات کشاورزی و دامداری مناسب موجب تجمع نقاط روستایی در این محدوده شده است. همچنین اغلب نقاط روستایی در کنار مسیر ارتباطی قرار دارند. بنابراین بخش میمه دربردارنده ۲۵ درصد از سکونتگاه‌های روستایی و بخش مرکزی دارای ۷۵ درصد از سکونتگاه‌های روستایی شهرستان شاهین شهر و میمه بوده‌اند.

شکل (۳): پراکنش سکونتگاه‌های روستایی شهرستان شاهین شهر و میمه. منبع: (نگارنده، ۱۳۹۸).

یافته‌های پژوهش

بررسی توصیفی استانداردهای پژوهش

جدول (۲) نشان‌دهنده نتایج بررسی میانگین و انحراف معیار استانداردهای پژوهش بوده، بطوریکه استاندارد عرض معابر با میانگین ۳,۶ و پوشش شبکه معابر با میانگین ۳,۵ به ترتیب در رتبه‌های اول و دوم می‌باشند. همچنین سیمای معابر با میانگین ۳,۱ کمترین رتبه را دارا بوده است.

جدول (۲): آمار توصیفی استانداردهای طراحی شبکه معابر

استاندارد	بسیار مناسب	مناسب	متوسط	نامناسب	بسیار نامناسب	میانگین	انحراف از معیار
عرض معابر	13	38	17	12	6	۳/۶	۰/۷۳۵
الگوی معابر	14	36	19	11	7	۳/۲	۰/۶۵۷
سیمای معابر	15	22	35	12	1	۳/۱	۰/۵۴۴
شیب معابر	4	22	38	14	8	۳/۴	۰/۷۸۱
پوشش معابر	46	108	168	50	12	۳/۵	۰/۷۴۵

ماخذ: یافته پژوهش نگارنده.

آمار استنباطی

بررسی فرض نرمال بودن داده‌ها

برای بررسی فرض نرمال بودن استانداردهای مطالعه از آزمون کولموگوراف-اسمیرنوف استفاده شده است؛ نتایج نشان می‌دهد که فرض نرمال بودن برای تمام استانداردها را نمی‌توان رد کرد ($P > 0/05$). نتایج این آزمون در جدول (۳) آورده شده است.

جدول (۳): نتایج آزمون کولموگوروف-اسمیرنوف برای بررسی پذیره نرمال بودن.

استاندارد	حجم نمونه	آماره آزمون	سطح معناداری	نرمال-غیر نرمال بودن	نتیجه
عرض معابر	۸۶	۰/۵۴۲	۰/۲۰۱	نرمال	تایید
الگوی معابر	۸۶	۰/۳۶۵	۰/۲۱۱	نرمال	تایید
سیمای معابر	۸۶	۰/۵۸۶	۰/۵۶۳	نرمال	تایید
شیب معابر	۸۶	۰/۸۶۳	۰/۶۳۵	نرمال	تایید
پوشش معابر	۸۶	۰/۷۵۴	۰/۳۶۲	نرمال	تایید

ماخذ: یافته پژوهش نگارنده.

با توجه به نتایج بالا کلیه استانداردها دارای فرض نرمال بوده است.

ارزیابی متناسب بودن استانداردها و گویه‌های آنها با استفاده از آزمون T-test

عرض شبکه معابر روستایی

نتایج آزمون تک نمونه‌ای T در جدول شماره (۴) نشان‌دهنده وضعیت نامناسب گویه‌های «وضعیت عرض معابر فرعی و عرض معابر دسترسی / کوچه» که بیشتر از ۰,۰۵ است، اما در بقیه گویه‌ها مناسب می‌باشد. گویه «وضعیت عرض معابر اصلی» با آماره ۳/۱۰۲ و انحراف معیار پایین ($S=۰/۷۲۱$) در رتبه اول قرار دارد که نشان‌دهنده مطلوبیت کافی وضعیت شبکه معابر اصلی در تمام سکونتگاه‌های روستایی نمونه دارد و شرایط در تمامی روستاها تقریباً یکسان است. همچنین گویه «تعریض و اصلاح معابر منطبق با نیازهای روستا» با آماره $T=۱/۵۴۱$ و بیشترین مقدار انحراف معیار ($S=۰/۹۸۷$) در رتبه آخر قرار دارد و وضعیت این گویه نسبت به سایر گویه‌ها نامطلوب‌تر است.

جدول (۴): میانگین وضعیت استاندارد عرض شبکه معابر.

گویه‌ها	میانگین	انحراف معیار	T	df	sig
عرض معابر اصلی	۳/۶	۰/۷۲۱	۳/۱۰۲	۸۵	۰/۰۲۰
عرض معابر فرعی	۳/۲	۰/۶۴۵	۱/۶۵۴	۸۵	۰/۴۵۲
عرض معابر دسترسی / کوچه	۳/۱	۰/۵۲۴	۰,۲۳۱	۸۵	۰/۲۰۱
عرض پیاده رو	۳/۴	۰/۷۶۹	۲/۴۲۵	۸۵	۰/۰۳۲
تناسب عرض معابر با عملکرد آن	۳/۵	۰/۷۲۱	۲/۶۹۸	۸۵	۰/۰۱۴
تعریض معابر	۳/۶	۰/۹۸۷	۱/۵۴۱	۸۵	۰/۰۱۳

ماخذ: یافته پژوهش نگارنده.

الگوی ساخت معابر

نتایج آزمون تک نمونه‌ای T در جدول (۵) نشان‌دهنده وضعیت نامناسب گویه‌های «تبعیت الگوی ساخت شبکه معابر با بافت کالبدی سنتی روستا» و «رعایت سلسله مراتب شبکه معابر» که $P>0.05$ بوده است، اما در بقیه گویه‌ها میزان معناداری کمتر از ۰,۰۵ و مناسب می‌باشد. در این زمینه گویه «انطباق الگوی شبکه معابر با نیازهای اجتماعی - اقتصادی» با آماره ۴/۵۷۴ و انحراف معیار پایین ($S=۰/۴۸۱$) در رتبه اول قرار دارد. بنابراین وضعیت انطباق الگوی شبکه معابر با نیازهای اجتماعی - اقتصادی در تمام سکونتگاه‌های روستایی نمونه، مطلوبیت کافی دارد و شرایط در تمامی روستاها تقریباً یکسان است. همچنین گویه «سهولت دسترسی ساکنان به خدمات از طریق شبکه معابر» با آماره $T=۳/۲۷۸$ و انحراف معیار ($S=۰/۶۶۵$) در رتبه آخر قرار دارد و وضعیت این گویه نسبت به سایر گویه‌ها نامطلوب‌تر است.

جدول (۵): میانگین وضعیت الگوی ساخت معابر.

گویه‌ها	میانگین	انحراف معیار	T	df	sig
الگوی مطلوب توسعه شبکه معابر	۳/۸	۰/۴۹۱	۴/۴۱۲	۸۵	۰/۰۰۳
انطباق الگوی معابر با نیازهای کالبدی	۳/۷	۰/۵۱۰	۳/۶۲۳	۸۵	۰/۰۰۴
انطباق الگوی معابر با نیازهای اجتماعی - اقتصادی	۳/۶	۰/۴۸۱	۴,۵۷۴	۸۵	۰/۰۰۰
تبعیت الگوی ساخت معابر با بافت کالبدی سنتی	۳/۳	۰/۶۸۷	۱/۷۸۹	۸۵	۰/۱۲۳
رعایت سلسله مراتب شبکه معابر	۳/۴	۰/۷۰۱	۲/۲۱۴	۸۵	۰/۰۶۱
سهولت دسترسی به خدمات	۳/۶	۰/۶۶۵	۳/۲۷۸	۸۵	۰/۰۱۴

ماخذ: یافته پژوهش نگارنده.

معماری و سیمای شبکه معابر

نتایج آزمون تک نمونه‌ای T در جدول شماره (۶) نشان‌دهنده وضعیت نامناسب گویه‌های «مطلوب بودن روشنایی شبکه معابر»، «مناسب بودن مبلمان معابر روستایی»، «استفاده بهینه و مناسب از پل»، «نصب بهینه و استاندارد علائم و تابلوها»، «وضعیت ایمنی شبکه معابر»، «وجود محل پارک خودروها»، «رعایت حریم‌ها»، «رعایت مسائل زیست محیطی» و «وضعیت بهداشت معابر و جمع آوری زباله‌ها» که $P > 0.05$ بوده است، اما در بقیه گویه‌ها مناسب می‌باشد. در این زمینه گویه «تبعیت کانالهای دفع فاضلاب از امتداد معابر» با آماره ۴/۶۸۷ و انحراف معیار پایین ($S = 0.724$) در رتبه اول قرار دارد. این نشان می‌دهد که وضعیت تبعیت کانالهای دفع فاضلاب از امتداد معابر در تمام سکونتگاه‌های روستایی نمونه، مطلوبیت کافی دارد و شرایط در تمامی روستاهای تقریباً یکسان است. همچنین گویه «نصب بهینه و استاندارد علائم و تابلوها» با آماره T ۰/۰۰۲ و انحراف معیار ($S = 0.999$) در رتبه آخر قرار دارد و وضعیت این گویه نسبت به سایر گویه‌ها نامطلوب‌تر است.

جدول (۶): میانگین وضعیت استاندارد سیمای شبکه معابر.

گویه‌ها	میانگین	انحراف معیار	T	df	sig
مطلوبیت روشنایی	۳	۰/۵۵۸	۰/۵۶۴	۸۵	۰/۴۹۸
استاندارد بودن جدول سازی	۳/۹	۱/۰۴۴	۲/۹۸۷	۸۵	۰/۰۱۳
تناسب فضای سبز اطراف معابر	۳/۴	۰/۵۱۷	۲/۹۸۶	۸۵	۰/۰۱۲
تناسب مبلمان	۳/۳	۰/۶۹۲	۱/۷۶۸	۸۵	۰/۱۲۳
تفکیک پیاده رو و سواره رو	۳/۸	۰/۹۹۱	۲/۷۸۹	۸۵	۰/۰۱۶
استفاده بهینه از پل	۳/۳	۰/۸۲۲	۱/۴۷۸	۸۵	۰/۱۴۵
ارتباط معابر با سایر کاربریها	۳/۶	۰/۶۵۱	۳/۲۲۱	۸۵	۰/۰۱۱
نصب استاندارد علائم	۳	۰/۹۹۹	۰/۰۰۲	۸۵	۰/۳۶۵
وضعیت ایمنی شبکه معابر	۳	۰/۵۴۹	۰/۴۸۹	۸۵	۰/۴۹۹
وجود محل پارک خودروها	۳	۰/۷۱۱	۰/۴۱۴	۸۵	۰/۵۹۷
رعایت اصول زیبایی شناسی	۳/۶	۰/۶۵۹	۳/۲۱۰	۸۵	۰/۰۱۳
رعایت حریم‌ها	۳/۲	۰/۴۶۱	۱/۸۷۶	۸۵	۰/۰۸۷
رعایت مسائل زیست محیطی	۳/۲	۰/۶۴۵	۱/۴۰۲	۸۵	۰/۲۱۰
انطباق طراحی با بافت روستا	۳/۴	۰/۵۱۰	۲/۹۸۷	۸۵	۰/۰۱۴
تبعیت کانالهای دفع فاضلاب از امتداد معابر	۴	۰/۷۲۴	۴/۶۸۷	۸۵	۰/۰۰۳
وضعیت بهداشت معابر	۳/۴	۰/۵۲۲	۲/۹۸۷	۸۵	۰/۰۵۴
کیفیت کانال کشی در مسیر رودها	۳/۳	۰/۶۹۸	۱/۷۸۹	۸۵	۰/۰۱۳۵

ماخذ: یافته پژوهش نگارنده.

شیب شبکه معابر

نتایج آزمون تک نمونه‌ای T در جدول شماره (۷) نشان‌دهنده وضعیت مناسب تمامی گویه‌ها که کمتر از ۰,۰۵ بوده است. در این زمینه گویه «مطلوب بودن میزان شیب معابر برای دفع آبهای سطحی» با آماره ۴/۷۰۱ و انحراف معیار پایین ($S = 0.741$) در رتبه اول قرار دارد. این نشان می‌دهد که وضعیت مطلوب بودن میزان شیب معابر برای دفع آبهای سطحی در تمام سکونتگاه‌های روستایی نمونه، مطلوبیت کافی دارد و شرایط در تمامی روستاهای تقریباً یکسان است. همچنین گویه «مطلوب بودن وضعیت عرضی شیب شبکه معابر» با آماره T ۰/۷۴۲ و انحراف معیار ($S = 0.741$) در رتبه آخر قرار دارد.

جدول (۷): میانگین وضعیت استاندارد شیب شبکه معابر

گویه‌ها	میانگین	انحراف معیار	T	df	sig
مطلوبیت شیب معابر	۳/۸	۰/۷۴۱	۰/۷۴۲	۸۵	۰/۰۰۳
تأسیسات جمع آوری و هدایت آبهای سطحی	۴	۰/۷۸۵	۳/۸۲۵	۸۵	۰/۰۰۲
مطلوبیت دفع آبهای سطحی	۴	۰/۷۴۱	۴/۷۰۱	۸۵	۰/۰۰۰
مطلوبیت شیب معابر برای تردد	۳/۹	۰/۸۰۱	۳/۸۶۲	۸۵	۰/۰۰۳
مناسب بودن جهت شیب	۳/۹	۰/۸۰۲	۳/۸۶۵	۸۵	۰/۰۰۳
انطباق شیب معابر با مورفولوژی کالبدی	۳/۷	۰/۶۲۵	۳/۹۹۹	۸۵	۰/۰۰۲

ماخذ: یافته پژوهش نگارنده.

سطح و پوشش شبکه معابر

نتایج آزمون تک نمونه‌ای T در جدول شماره (۸) نشان‌دهنده وضعیت مناسب تمامی گویه‌ها که کمتر از ۰,۰۵ بوده است. در این زمینه گویه «کیفیت و مرغوبیت مصالح زیرسازی شبکه معابر» با آماره ۶/۰۱۲ و انحراف معیار پایین (S=۰/۶۶۹) در رتبه اول قرار دارد. این نشان می‌دهد که کیفیت و مرغوبیت مصالح زیرسازی شبکه معابر در تمام سکونتگاه‌های روستایی نمونه، مطلوبیت کافی دارد و شرایط در تمامی روستاهای تقریباً یکسان است. همچنین گویه «کیفیت مصالح از نظر میزان زیبایی» با آماره T ۲/۳۳۰ و انحراف معیار (S=۰/۹۳۲) در رتبه آخر قرار دارد.

جدول (۸): میانگین وضعیت استاندارد پوشش شبکه معابر

گویه‌ها	میانگین	انحراف معیار	T	df	sig
بومی بودن مصالح	۳/۷	۰/۵۶۵	۵/۰۰۶	۸۵	۰/۰۰۰
کیفیت مصالح زیرسازی معابر	۴/۲	۰/۶۶۹	۶/۰۱۲	۸۵	۰/۰۰۰
کیفیت مصالح روسازی معابر	۳/۶	۰/۹۸۱	۲/۷۲۴	۸۵	۰/۰۱۸
درجه زیبایی کیفیت مصالح	۳/۵	۰/۹۳۲	۲/۳۳۰	۸۵	۰/۰۳۸
میزان استحکام و مقاومت مصالح	۴	۰/۹۰۶	۴/۱۰۸	۸۵	۰/۰۰۱
انطباق مصالح با ساختار فرهنگی	۳/۹	۰/۸۰۴	۳/۸۶۵	۸۵	۰/۰۰۲
انطباق نوع و کیفیت مصالح با بافت روستا	۳/۵	۰/۸۱۴	۲/۶۷۱	۸۵	۰/۰۱۹
همواربودن سطح معابر	۳/۶	۰/۷۶۸	۳/۱۹۸	۸۵	۰/۰۰۹

ماخذ: یافته پژوهش نگارنده.

بررسی وضعیت کلی استانداردها

براساس نتایج جدول شماره (۹) آزمون T تک نمونه‌ای، وضعیت کلی استانداردها در روستاهای مورد مطالعه مطلوب بوده که این امر با توجه به میزان معناداری کمتر از ۰,۰۵ می‌باشد. از طرفی با توجه به میزان مقدار T، استاندارد «عرض شبکه معابر» با مقدار T ۳/۱۲۳ و انحراف معیار ۰/۷۳۵ در رتبه نخست و استاندارد «معماری و سیمای شبکه معابر» با مقدار T ۰/۶۵۴ و انحراف معیار ۰/۵۴۴ در رتبه آخر قرار گرفته است و وضعیت آن نسبت به سایر استانداردها نامطلوب‌تر بوده است.

جدول (۹): نتیجه آزمون T تک نمونه‌ای همه استانداردها.

استانداردها	میانگین	انحراف معیار	T	df	sig
عرض معابر	۳/۶	۰/۷۳۵	۳/۱۲۳	۸۵	۰/۰۰۰
الگوی ساخت معابر	۳/۲	۰/۶۵۷	۱/۷۸۵	۸۵	۰/۰۳۵
سیمای معابر	۳/۱	۰/۵۴۴	۰,۶۵۴	۸۵	۰/۰۴۴
شیب معابر	۳/۴	۰/۷۸۱	۲/۹۸۷	۸۵	۰/۰۲۲
پوشش معابر	۳/۵	۰/۷۴۵	۲/۸۷۴	۸۵	۰/۰۰۴

ماخذ: یافته پژوهش نگارنده.

جمع بندی و نتیجه گیری

در مطالعه حاضر به شناسایی و استخراج نرم‌ها و معیارهای موثر در طراحی و توسعه شبکه معابر سکونتگاههای روستایی شهرستان شاهین شهر و میمه پرداخته شده است و با مطالعه کتابخانه‌ای و اسنادی، استانداردهای پنجگانه شامل «عرض شبکه معابر روستایی»، «الگوی ساخت شبکه معابر»، «شیب شبکه معابر»، «سطح و پوشش شبکه معابر»، «معماری و سیمای شبکه معابر» بدست آمده و برای دستیابی به اهداف پژوهش، پارامترهای پنجگانه به همراه (۴۳ گویه) در قالب پرسشنامه مطرح گردیده و بین مدیران روستایی توزیع شده است.

براساس یافته‌های حاصل از تجزیه و تحلیل آزمون آماری T، وضعیت کلی استانداردها در روستاهای مورد مطالعه مطلوب بوده که این امر با توجه به میزان معناداری بیشتر از ۰,۰۵ بوده است. از طرفی استاندارد عرض معابر با مقدار T، ۳/۱۲۳ و انحراف معیار ۰/۷۳۵ در رتبه نخست و استاندارد معماری و سیمای معابر با مقدار T (۰,۶۵۴) و انحراف معیار ۰/۵۴۴ در رتبه آخر قرار گرفته است و وضعیت آن نسبت به سایر استانداردها نامطلوب تر بوده است.

با توجه به امتیاز و نمره کمتر شاخص الگوی ساخت معابر و شاخص معماری و سیمای معابر می‌توان پیشنهادهای زیر را ارائه نمود: تاکید بر حفظ بافت سنتی روستا و افزایش حس تعلق در طراحی شبکه معابر.

مشارکت دادن هرچه بیشتر مسئولین و مردم محلی در زمینه تعیین نوع مصالح مورد استفاده در ساخت شبکه معابر. بهره‌گیری از متخصصین محلی و برنامه ریزان روستایی بومی در فرایند توسعه و طراحی شبکه معابر روستایی. افزایش نظارت محلی و سازمانی در مرحله تهیه و اجرای طرح هادی و بررسی و انطباق آن با ضوابط و استانداردها. تأیید کیفیت مصالح قبل از استفاده از طریق کارشناسان مربوطه.

بهره‌گیری از مدیریت و برنامه ریزی پایین به بالا در کنار برنامه ریزی متمرکز در سطوح بالاتر.

منابع

- اداره کل تعاون (۱۳۹۰): اداره کار و رفاه اجتماعی استان اصفهان.
- بهرامی پاوه، رحمت الله (۱۳۹۹): ارزیابی میزان انطباق استانداردهای تعریض و اصلاح معابر با نیازهای روستائیان (مورد مطالعه: روستاهای شهرستان پاوه)؛ فصلنامه پژوهشهای روستایی، سال یازدهم شماره ۱ (بهار ۱۳۹۹) ۱۹۰-۲۰۵.
- چاپچی مطلق، مرتضی (۱۳۸۶): ارائه مدلی جهت محاسبه کاهش زمان تأخیر ناشی از اجرای دور برگردان در شبکه معابر شهری، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته عمران گرایش برنامه ریزی حمل و نقل، به راهنمایی دکتر منصور خاکی، تهران، دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات.
- خسروی، خسرو (۱۳۵۷): جامعه دهقانی در ایران، تهران، نشر پیام.
- سعیدی، عباس (۱۳۸۴): مبانی جغرافیای روستایی، چاپ ششم، سمت.
- شرفی، سعیده؛ مهدی دخت، مریم (۱۳۹۴): «تأثیر توسعه شبکه‌های حمل و نقل روستایی بر توسعه مناطق روستایی مطالعه موردی: دهستان گیلاوند بخش مرکزی شهرستان خرم آباد»، مجموعه مقالات چهاردهمین کنفرانس بین المللی مهندسی حمل و نقل و ترافیک.
- عباستانی، علی اکبر؛ اکبری، محمد حسن (۱۳۹۱): «ارزیابی طرح‌های هادی و نقش آن در توسعه کالبدی روستا از دیدگاه روستائیان (مطالعه‌ی موردی: شهرستان جهرم)»، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۴، شماره ۴، زمستان.
- عزیزپور، فرهاد؛ حسینی حاصل، صدیقه (۱۳۸۷): «مروری بر روند تحولات کالبدی روستاهای کشور (با تاکید بر طرح هادی روستایی)»، مجله مسکن و انقلاب.
- غفاری، سید رامین (۱۳۹۰): برنامه ریزی و طراحی کالبدی سکونتگاه‌های روستایی، انتشارات جهاد دانشگاهی واحد اصفهان.

مهدیون، جعفر؛ بابایی فینی، ام‌السلمه؛ حضرتی، مجید و ربیعی فر، ولی‌الله (۱۳۹۵)؛ "تحلیل وضعیت شبکه معابر سکونت گاه‌های روستایی بعد از اجرای طرح هادی (مورد مطالعه: روستاهای شهرستان زنجان)؛" مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۵(۳)؛ صص ۱۰۷-۱۲۵.
مرکز آمار ایران (۱۳۹۵).
وزارت مسکن و شهرسازی (۱۳۷۴).

Abbaszadegan, M. (1381/2002): Space arrangement method in the process of urban design. *Urban Management Journal*, 134(4), 64-75. [In Persian]

Abbaszadegan, M., Bidram, R., & Mokhtarzadeh, S. (1391/2012): Structural perspective to reform to solve the problem of the permeability of the network in the old textures and spatial isolation of these communities (Case study: The distressed areas city of Mashhad). *Journal of Urban Management*, 130(7), 163-178. [In Persian]

Azami, M., Tohidloo, Sh., Hazrati, M. (2016). Assessing the feasibility of land use in the implementation of the Rural Master Plan (Case study: Zanjan city), *Journal of Space Geographical Journal*, No. 6, No. 22, pp. 209-224.

Consulting Engineering Company MAAB. (1391/2012): Identify general criteria rural formation in Iran. Tehran: Islamic Revolution Housing Foundation Publications. [In Persian]

Cherry, M. K. (2006): Promoting physical activity in communities: Approaches for successful evaluation of programs and policies. *Journal of Evaluation & Program Planning*, 29, 280-292.

Faiz, A. (2012): The promise of rural roads: Review of the role of low-volume roads in rural connectivity, poverty reduction, crisis management, and livability. *Transportation Research E-Circular*, (E-C167).

Gorbani, A. (1391/2012): Familiarity with rural guide plan. Tehran: Publications of Dehyariha and Municipalities. [In Persian]

Hillier, B., Penn, A., Hanson, J., Grajewski, T., & Xu, J. (1993): Natural movement: Or configuration and attraction in urban pedestrian movement. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 20, 29-66.

Incham, M., Rajwani, Z. & Zakiyah, J.U. (2018). The Impact of Infrastructure Development on Rural Communities. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences* Vol.8, No.1pp:648-658.

Islamic Revolution Housing Foundation. (1385/2006): Design guide of the streets network the rural inside. Tehran: Sarah Publications. [In Persian]

Islamic Revolution Housing Foundation. (1386/2007): Studies guide of the rural streets network. Tehran: Sharif Publication. [In Persian]

Jalalian, H., Khodaei, S., & Amini Ghavaghlou, E. (2017). Effects of Hadi project implementation on physical development of rural settlements (Case study: Samarin section in Ardabil city), *Journal of Rural Research*, Year 6, No. 17.

Lo Corbusieh. (1355/1976): The Athens charter with anintrod (M. M. Falamaki, Trans.). Tehran: Space Publications. [In Persian]

Mohammadzadeh, R. (1374/1995): Perspectives available at development of street network walk. *Journal of Geographical Research*, 6(2), 121-138. [In Persian].

Najman, B. & Raballand, G. (2015). Roads and Diversification of Activities in Rural Areas: A Cameroon Case Study, development policy review, Volum 33, Issue 3. pp 271, 391.

Oriedger, Leo. (2012): *The Urban Factor*, sociology of Canadian cities oxford university press.

Papoli-e-Yazdi, D. H., & Abrahimi, M. A. (1385/2006): Theory of rural development. Tehran: SAMT Publications. [In Persian].

S.J.SewellaS.A.DesaiB.MutsaaaR.T.Lotteringa, A comparative study of community perceptions regarding the role of roads as a poverty alleviation strategy in rural areas ,*Journal of Rural Studies*, Volume 71, October 2019, Pages 73-84.

Suits, D. L., & Hilton, E. (2006) :International perspectives on urban street design proceedings of the context-sensitive design workshop. Washington, DC: Transportation Research Board Press.

Sarkar, A. K. (2007): Impact of PMGSY Roads on the Traffic Safety of School-Going Children in Rural Areas. In The Regional Forum Group (RFG), Rajasthan and Birla Institute of Technology and Science, Pilani (India).

Turner, A. (2005): Could a road-Centre line be an axial line in disguise? Proceedings of the 5th International Symposium on Space Syntax, 1(4), 145-159.

Turner, A. (2007): From axial to road Centre lines: A new representation for space syntax and a new model of route choice for transport network analysis. Environment and Planning B: Planning and Design, 34(3), 539-555.

Yu, Q., Xiaobo, Z. (2016). The Road to Specialization in Agricultural Production: Evidence from Rural China, World Development, Volume 77, January 2016, Pages 1-16.

World Bank. (2007): IDA at work: rural roads: linking people to markets and services. Washington, D.C: World Bank Press.

Zaryuni, M. R. (1374/1995): Traffic impacts assessment, tools for control detailed plans changes. Abadi Journal, 4(17), 14-21. [In Persian].

پیامدهای اجتماعی سیلاب خوزستان با تاکید بر رفاه اجتماعی

اعظم عبدالهی بروجنی، دانشجوی دکترای مسایل اجتماعی ایران، گروه جامعه شناسی، واحد دهقان، دانشگاه آزاد اسلامی، دهقان، ایران

اصغر محمدی*، استادیار، گروه جامعه شناسی واحد دهقان، دانشگاه آزاد اسلامی، دهقان، ایران

مهرداد نوابخش، استاد، گروه جامعه شناسی، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۹۹/۶/۱۹ تاریخ پذیرش: ۹۹/۷/۱۵

چکیده

در کشورهای توسعه یافته یکی از هدف‌های مهم سیاستگذاران اقتصادی ارتقای سطح رفاه اجتماعی در جامعه است. در کشورهای در حال توسعه نیز فقط رشد اقتصادی هدف تلقی نمی‌شود، بلکه این کشورها همگام با کشورهای توسعه یافته افزایش رفاه اجتماعی را هم یکی از هدف‌های اصلی و از معیارهای توسعه یافتگی در نظر می‌گیرند. پژوهش حاضر با هدف بررسی پیامدهای اجتماعی سیلاب با تاکید بر رفاه اجتماعی انجام شد. جامعه آماری این تحقیق جمعیت سیل زدگان ۱۵ سال به بالاتر شهرهای شوش، حمیدیه، کارون، بستان، شادگان، رفیع، سوسنگرد، بخشی از اهواز و روستاهای اطراف اهواز) به تعداد ۴۹۶۰۷ نفر می‌باشد برای انتخاب حجم نمونه در بین افراد جامعه آماری از فرمول عمومی کوکران استفاده گردید. بدین ترتیب بر طبق فرمول کوکران تعداد ۶۰۰ نفر به عنوان حجم نمونه به دست آمد. یافته‌های پژوهش نشانگر این بودند که بین متغیر مستقل وقوع سیلاب با متغیرهای وابسته احساس محرومیت، احساس امنیت، عدالت اجتماعی و حمایت اجتماعی رابطه معنی داری وجود دارد.

کلمات کلیدی: سیلاب، رفاه اجتماعی، حمایت اجتماعی

مقدمه

آب یکی از عناصر چهارگانه سازنده جهان بوده و نقش بسیار مهم در حیات طبیعی، جانوری و بویژه انسانی دارد. امروزه آب در بخش‌های صنعتی، شرب و ... نقش اساسی دارد. این آب با تمام آثار مثبت آن اگر مدیریت نشود می‌تواند آثار مخرب متعدد اقتصادی، عمرانی، صنعتی، کشاورزی، محیط زیست و بویژه اجتماعی و رفاهی داشته باشد. سیلاب اگرچه یک واقعه طبیعی است اما با کمی تامل و مطالعات علمی و جامعه‌شناختی می‌توان تشخیص داد که می‌توان آثار و پیامدهای اجتماعی و خانوادگی، فرهنگی، شخصیتی و روانی و داشته باشد. در اینجا است که می‌توان متوجه شد که چگونه یک رویداد طبیعی آثار تاریخی و فرهنگی متعدد به همراه دارد. و بعضاً آثار اجتماعی و فرهنگی ممکن است مدت‌ها و سال‌ها باقی بماند.

طبق تعریف فرهنگ آبشناسی یونسکو، سیل عبارتست از افزایش معمولاً کوتاه مدت در سطح تراز آب یک رودخانه تا اوجی که سطح تراز آب از آن اوج با آهنگی آهسته‌تر عقب می‌نشیند. (اصغری مقدم، ۱۳۸۴: ۱۳۵).

در خصوص تعداد خانوارهای در معرض سیل شهرستان‌های شوش با ۴۷۳۲ خانوار، اهواز و کارون با ۴۵۴۸ و شادگان با ۲۵۹۰ خانوار به ترتیب دارای بیشترین خانوار در معرض سیل بوده‌اند و همچنین دزفول با ۱۲۵ خانوار کمترین آمار خانوار در معرض سیل را به خود اختصاص داده است. در خصوص تعداد خانوارهای آسیب دیده از سیل، شهرستان‌های شوش با ۳/۸۰۰ و اهواز و کارون با ۲/۵۶۶ و حمیدیه با ۱/۹۰۱ خانوار بیشترین خانوار آسیب دیده از سیل و همچنین دزفول با ۱۲۵ خانوار کمترین آمار خانوارهای در معرض سیل را دارا بوده‌اند. در خصوص جمعیت آسیب دیده از سیل، شهرستان‌های شوش با ۱۴/۱۳۶ نفر، اهواز و کارون با ۹/۶۲۳ نفر و شوشتر با ۷/۰۶۱ به ترتیب بیشترین آمار جمعیت آسیب دیده و همچنین شهرستان دزفول با ۴۳۶ نفر کمترین جمعیت آسیب دیده از سیل را به خود اختصاص داده است (واحد آمار و اطلاعات استانداری خوزستان، ۱۳۹۸).

به استناد آمار موجود از مجموع ۳۱۸ روستای در معرض سیل در سطح ۹ شهرستان استان، تعداد ۲۳۹ روستا معادل ۷۵/۱ درصد تخلیه و تعداد ۱۴۱ روستا معادل ۴۴/۳ درصد دچار آبگرفتگی شده‌اند. از مجموع ۶۰/۹۷۷ واحد مسکونی واقع در معرض سیل به تعداد ۱۰/۲۹۰ واحد مسکونی معادل ۱۶/۹ درصد آسیب وارد شده است. با احتساب ۱۰/۲۹۰ واحد مسکونی آسیب دیده از سیل در نواحی روستایی و در نظر گرفتن میانگین ۱/۲۸ درصد تراکم خانوار در واحد مسکونی، برآورد می‌گردد در سیل اخیر به ۱۳/۱۷۱ خانوار معادل ۶۰ درصد از خانوارهای در معرض سیل، آسیب جدی وارد شده است. با احتساب ۱۳/۳۴۹ خانوار آسیب دیده از سیل و با در نظر گرفتن رقم ۳/۶۶ متوسط بعد خانوار استان تعداد ۴۹/۶۰۷ نفر جمعیت در سیل اخیر آسیب وارد گردیده است (واحد آمار و اطلاعات استانداری خوزستان، ۱۳۹۸).

رفاه اجتماعی از جمله متغیرهایی هست که سیلاب بر آن تاثیر دارد. در کشورهای توسعه یافته یکی از هدف‌های مهم سیاستگذاران اقتصادی ارتقای سطح رفاه اجتماعی در جامعه است. در کشورهای در حال توسعه نیز فقط رشد اقتصادی هدف تلقی نمی‌شود، بلکه این کشورها همگام با کشورهای توسعه یافته افزایش رفاه اجتماعی را هم یکی از هدف‌های اصلی و از معیارهای توسعه یافتگی در نظر می‌گیرند.

سازمان ملل متحد واژه رفاه اجتماعی را این گونه تعریف کرده است: «رفاه اجتماعی دامنه وسیعی از فعالیت‌ها و برنامه‌هایی را که تحت نظارت دولت برای بهزیستی افراد و جامعه انجام می‌شود، در بر می‌گیرد» (هزارجریبی و صفری شالی، ۱۳۹۱: ۲۳). در هر حال، یک تعریف جامع از رفاه اجتماعی شاید هم شامل مؤلفه‌های عینی بهزیستی نظیر رفاه مادی و بهداشتی باشد و هم مواردی نظیر فرصت‌ها و استقلال را در برگیرد (بلیک مور، ۲۰۱۳). دو جنبه مهم رفاه اجتماعی شامل عینی و ذهنی می‌شود: رفاه عینی عبارت است از: قدرت خرید و توانایی در کسب تسهیلات و امکانات زندگی. در این جا، به منظور کمی و محاسبه پذیر شدن، رفاه را مترادف با بهره‌مندی یا مطلوبیت در نظر می‌گیرند. رفاه ذهنی به احساسات، ادراک‌ها، شناخت‌ها، و تجارب همان فردی مربوط

می‌شود که موضوع رفاه قرار گرفته است. یعنی رفاه ذهنی به آن شخص یا خویشتن او وابسته است (فیتزپتریک، ۲۰۰۵). رفاه اجتماعی به عوامل و حوزه‌های مختلفی نظیر سلامت، آموزش، مسکن و غیره تقسیم می‌شود (Zarzosa and Somarriba, 2012). بررسی‌های موجود نشان می‌دهد که سیلاب هر ساله اتفاق می‌افتد. با توجه به اینکه سیلاب با وجود اینکه یک مساله غیراجتماعی است، ابعاد و آثار آن بعنوان یک مساله اجتماعی قابل بررسی می‌باشد و اثراتی که بر خوزستان داشته در حالی که یک حادثه طبیعی است و در بدو امر بیشتر آثار اقتصادی و محیطی جلوه می‌کند مانند تخریب منازل و . . . اما بتدریج آثار اجتماعی و فرهنگی‌اش برملا می‌شود، بعنوان مثال کسی که امید به زندگی‌اش را از دست داده یا دغدغه روانی پیدا کرده زود ترمیم نمی‌شود. لذا در این تحقیق تلاش خواهد شد تا به این سوال اساسی پاسخ داده شود که سیلاب چه آثار و پیامدهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و شخصیتی بر رفاه اجتماعی شهروندان استان خوزستان داشته است؟

با توجه به مطالب مطرح شده هدف اصلی این مطالعه، پیامدهای اجتماعی سیلاب با تاکید بر رفاه اجتماعی است و علاوه بر هدف اصلی اهداف فرعی این تحقیق عبارت بودند از:

- شناخت تاثیر وقوع سیلاب بر بعد احساس محرومیت اقتصادی افراد سیل زده
- شناخت تاثیر وقوع سیلاب بر بعد احساس محرومیت اجتماعی افراد سیل زده
- شناخت تاثیر وقوع سیلاب بر بعد احساس امنیت مالی رفاه اجتماعی افراد سیل زده
- شناخت تاثیر وقوع سیلاب بر بعد احساس امنیت ارتباطی رفاه اجتماعی افراد سیل زده
- شناخت تاثیر وقوع سیلاب بر بعد عدالت رویه‌ای عدالت اجتماعی افراد سیل زده
- شناخت تاثیر وقوع سیلاب بر بعد عدالت توزیعی عدالت اجتماعی افراد سیل زده
- شناخت تاثیر وقوع سیلاب بر بعد حمایت اجتماعی کارکردی افراد سیل زده
- شناخت تاثیر وقوع سیلاب بر بعد حمایت اجتماعی ساختاری افراد سیل زده

در زمینه چارچوب نظری تحقیق با توجه به اینکه متغیرهای این تحقیق را با یک نظریه نمی‌توان مطالعه کرد، بنابراین در این قسمت ترکیبی از نظریه‌های موجود استفاده شد.

فرضیه فرعی اول: وقوع سیلاب بر بعد احساس محرومیت اقتصادی افراد سیل زده تاثیر می‌گذارد.

فرضیه فرعی دوم: وقوع سیلاب بر بعد احساس محرومیت اجتماعی افراد سیل زده تاثیر می‌گذارد.

نظریه پرداز: گیدنز

شرح نظریه: محرومیت نسبی عبارت است از تفاوت درک شده بین انتظارات ارزشی افراد (وسایل و شرایط زندگی که افراد معتقدند به راستی حق آن‌هاست) و توانایی ارزشی آن‌ها (وسایل و شرایطی که افراد فکر می‌کنند استعداد به دست آوردن و نگهداری آن را دارند). بدین ترتیب محرومیت نسبی می‌تواند سه نوع متفاوت داشته باشد: الف- محرومیت نزولی: که در آن انتظارات افراد ثابت اما توانایی‌های آنان به طور مداوم کاهش می‌یابد. ب- محرومیت ناشی از بلند پروازی: یعنی در حالی که توانایی‌های افراد ثابت است انتظاراتشان افزایش پیدا می‌کند. ج- محرومیت صعودی: که پس از یک دوره رشد همزمان انتظارات و توانایی‌ها، توانایی‌ها از رشد صعودی باز ایستاده یا کاهش شدید می‌یابد و انتظارات هم چنان حالت صعودی دارد. هر چه محرومیت نسبی ایجاد شده بر اساس تفاوت میان انتظارات و توانایی‌ها شدیدتر باشد، آن گاه نارضایتی شدیدتر و احتمال و شدت خشونت هم بیشتر خواهد بود (شریفی، ۱۳۹۱: ۱۴). آنتونی گیدنز در اثر معروف خود، جامعه شناسی محرومیت نسبی را چنین تعریف می‌کند: اختلاف بین سطحی از زندگی که فرد در آن به سر می‌برد و آن چه فکر می‌کند باید در عمل از آن برخوردار

باشد. به عبارت دیگر اختلاف بین سطح زندگی موجود فرد با سطح زندگی مطلوب او که معمولاً با سطح زندگی موجود فردی دیگر مقایسه می‌کنند (قدیمی و قاسمی، ۱۳۹۱: ۴۳).

پیشینه: ذهبی؛ کاظمی؛ کرد و حیدری (۱۳۹۶) تحقیقی با عنوان بررسی پیامدهای سیل بر سلامت انجام داده‌اند. نتایج حاصل از این مطالعه نشان می‌دهد که وقوع سیل در ایران از فراوانی بالایی برخوردار می‌باشد ساختارها و زیر ساخت‌های کشور آسیب‌های فراوانی دیده است و پیامدهای بهداشتی فوری شناخته شده فراوانی را بر سلامت بر جا گذاشته است اما شناخت آثار و پیامدهای میان مدت و طولانی مدت آن به صورت نسبتاً ضعیفی باقی مانده است و تا کنون ساختار مناسبی برای پایش این اثرات ایجاد نگردیده است که صورت عدم توجه و اقدام به موقع ممکن است در آینده مصایب بیشتری را بدنبال داشته باشد.

فرضیه فرعی سوم: وقوع سیلاب بر بعد احساس امنیت مالی رفاه اجتماعی افراد سیل زده تاثیر می‌گذارد.

فرضیه فرعی چهارم: وقوع سیلاب بر بعد احساس امنیت ارتباطی رفاه اجتماعی افراد سیل زده تاثیر می‌گذارد.

نظریه پرداز: گیدنز

شرح نظریه: از نظر آنتونی گیدنز، امنیت را می‌توان موقعیتی خواند که در آن با یک رشته خطرهای خاص مقابله شده و یا به حداقل رسانده شده باشند. تجربه امنیت به تعادل، اعتماد و مخاطره بستگی دارد. امنیت چه به معنای بالفعل و چه به معنای تجربی آن، ممکن است به انبوه‌ها یا مجموعه‌هایی از آدم‌ها تا حد امنیت جهانی و یا به افراد ارتباط داشته باشند (گیدنز، ۱۳۷۷: ۴۴). به این ترتیب گیدنز مصونیت در برابر خطر را "امنیت" می‌داند. در نظر وی، خطر و امنیت دو روی یک سکه را تشکیل می‌دهند، به گونه‌ای که وقتی روی امنیت در دست است، خطر حداقل است و به عکس زمانی که با خطر دست و پنجه نرم می‌کنیم، امنیت مغشوش و پنهان است. سپس او به طرح امنیت وجودی به عنوان یکی از صورتهای مهم امنیت پرداخته است و از ضرورت امنیت وجودی برای مقاومت در مقابل هجوم گسترده و بی سابقه مخاطرات نهادهای مدرنیت سخن می‌گوید. امنیت وجودی از نظر گیدنز، عبارت است از: ایمن بودن یعنی در اختیار داشتن پاسخ‌هایی در سطح ناخودآگاه و خودآگاهی عملی برای بعضی پرسش‌های وجودی بنیادین که همه آدمیان طی عمر خود به نحوی مطرح کرده‌اند (نویدینیا، ۱۳۸۸: ۳۳). به عبارت دیگر، این اصطلاح به اطمینانی برمی‌گردد که بیشتر آدم‌ها به تداوم تشخیص هویت خود و دوام محیط‌های اجتماعی و مادی کنش در اطراف خود دارند. بنابراین گیدنز دو وجه از زندگی را در راستای دو وجه از امنیت طرح می‌کند. امنیت در وجه عینی به شیوه زندگی نظر دارد، یعنی امکان زندگی برای تمامی افراد به گونه‌ای که در جوامع مدرن تعریف می‌شود، فراهم گردد و افراد جامعه از سطح قابل قبولی برای گذران زندگی و انتخاب شیوه زندگی بهره‌مند باشند. اما امنیت در وجه ذهنی به خشنودی و رضایت فرد از خویش نظر دارد که با نحوه انتخاب راه و روش زندگی وی محقق می‌شود. گیدنز با مفهوم احساس امنیت وجودی که به نظر وی زمانی به وجود می‌آید که فرد می‌داند چگونه به کار خود ادامه دهد، بدون آنکه وقفه و مزاحمتی برای او بوجود آید. به عقیده وی در دنیای جدید تشخیص و هویت فردی افراد از یک سو تحت انقیاد نظام‌های مجرد اعتقاد بنیادی که لازمه احساس امنیت وجودی است تضعیف شده و از سوی دیگر با پیدایش مفهوم خطرپذیری اطمینان خاطر نسبت به وضعیت زندگی با اختلال مواجه شده است. به نظر گیدنز بشر در دنیای مدرن با سوالات وجودی مواجه شده است که به راحتی قابل پاسخ دهی نیستند و این مسأله بحث احساس امنیت وجودی را بر افراد تحمیل کرده است (بیات، ۱۳۸۸: ۱۳۵).

پیشینه:

ابراهیمی نژاد و دامن کشان (۱۳۹۴) تحقیقی با عنوان بررسی رابطه بین مؤلفه‌های واکنش مردم در مقابل بحران سیل با رویکرد نظم و امنیت اجتماعی (مطالعه موردی؛ حوادث سیل شهر بندرعباس) انجام داده‌اند. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که بین واکنش‌های مردم و امنیت اجتماعی هم بستگی معادل ۰/۵۸۵ وجود دارد. همچنین یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که رابطه مثبت و

معناداری بین واکنش‌های مردمی با امنیت اجتماعی وجود دارد. از میان هر سه بعد مؤلفه‌های واکنش مردم، انعطاف‌پذیری رابطه مثبت و معناداری با امنیت اجتماعی دارد. استرس و مهاجرت رابطه منفی (و غیرمعناداری) با نظم و امنیت اجتماعی دارد؛ یعنی با افزایش استرس و مهاجرت، نظم و امنیت اجتماعی پایین می‌آید و با افزایش انعطاف‌پذیری مردم، نظم و امنیت اجتماعی بالا می‌رود. فرضیه فرعی پنجم: وقوع سیلاب بر بعد عدالت رویه‌ای عدالت اجتماعی افراد سیل زده تاثیر می‌گذارد. فرضیه فرعی ششم: وقوع سیلاب بر بعد عدالت توزیعی عدالت اجتماعی افراد سیل زده تاثیر می‌گذارد. نظریه پرداز: کمپیل

شرح نظریه: کمپیل معتقد است که عدالت، یکی از اصطلاحات مبنایی سیاست و اخلاق است که با اهمیتی عالم‌گیر در همه نظریه‌های سیاسی و اجتماعی، نقش محوری دارد. اعتبار جهانی آن به توسعه مجموعه متنوعی از تحلیل‌ها و طرح‌های کاربردی انجامیده که دست‌یابی به تعریف واضح و دقیق درباره آن را دشوارتر ساخته است؛ از این رو، عدم توافق بسیاری درباره معنای عدالت و مصادیق اعمال عادلانه و ناعادلانه به وجود آمده است. هم فلاسفه و هم دانشمندان اجتماعی، توجه زیادی به بحث عدالت نموده‌اند. علاقه افراد به عدالت، از یک نیاز طبیعی اساسی منتج می‌شود: افراد، نیازهای فردی متفاوتی دارند که از طریق تعامل با دیگران به بهترین نحو، ارضا می‌شود. این نیازها طیفی از نیازهای اقتصادی از قبیل پول و امکانات مادی تا نیازهای اجتماعی-احساسی نسبتاً انتزاعی از قبیل توجه و احترام شخصی را در بر می‌گیرد. عدالت به افراد استانداردهایی ارائه می‌دهد تا قضاوت نمایند که آیا این نیازها در محیط‌های اجتماعی که اغلب پیچیده هستند، برآورده می‌گردد (استیون^۱، ۱۹۹۱: ۱۸۹). چنانچه از مباحث مربوط به عدالت در تاریخ اندیشه سیاسی بر می‌آید، مهم‌ترین مسئله در بحث عدالت، قابل دفاع ساختن روابط نابرابر در جامعه است. نابرابری در ثروت، قدرت و شأن اجتماعی، به رغم شباهت در استعدادها، اکثر افراد، واقعیت انکارناپذیر همه جوامع بوده است. گذشته از آن، هیچ رابطه معنی‌داری، میان نابرابری در ثروت و قدرت و نابرابری در استعدادهای طبیعی وجود نداشته است. بنابراین دفاع از این نابرابری‌ها یا نفی آنها موضوع اصلی بحث عدالت است. به عبارت دیگر، عدالت در فلسفه سیاسی، مسأله‌ای است که در سطح نهادهای اجتماعی مطرح شده است. از بعد حقوقی، عدالت در تصمیم‌گیریهای عادلانه جستجو می‌شود: تصمیمی عادلانه است که بر طبق قانون باشد. اما از حیث فلسفه سیاسی، بلافاصله مسأله عادلانه بودن خود قانون پیش می‌آید. استربا^۲ مفاهیم عدالت از دیدگاه آنها را طبقه‌بندی کرده است. بر اساس این طبقه‌بندی، آرمان سیاسی نهایی مفهوم لیبرالی عدالت، آزادی است و همه حقوق و تکالیف، نهایتاً بر مبنای آن توجیه می‌شوند؛ در حالی که در مفهوم سوسیالیستی عدالت، برابری به مثابه آرمان سیاسی نهایی و مبنای توجیه حقوق و تکالیف، مدنظر قرار می‌گیرد؛ و در مفهوم لیبرال دموکراتیک، عدالت، آمیزهای از آزادی و برابری، آرمان سیاسی نهایی و مبنای توجیه حقوق و تکالیف، تلقی می‌شود؛ اجتماع گرایان، نفع عمومی را به مثابه آرمان سیاسی نهایی خود در نظر می‌گیرند و ادعا می‌کنند که چنین آرمانی به حمایت از شکوفایی فضایل انسانی می‌انجامد؛ فمینیست‌ها نیز مفهومی از عدالت را تائید می‌کنند که حقوق و تکالیف را بر مبنای آرمان دو جنسیتی و مبتنی بر برابری زن و مرد، توجیه نماید؛ در حالیکه مفهوم فرانوگرایی عدالت، با تأکید بر ضرورت رد همه فرا روایت‌ها و نظریه‌های کلان، توجیه حقوق و تکالیف را محلی و محدود دانسته، بر آن است که این توجیه نباید جهان شمول باشد (پورعزت، ۱۳۸۰: ۸۷).

پیشینه تحقیق:

حبیبی و علیزاده (۱۳۹۰) تحقیقی با عنوان بررسی و تحلیل وضعیت عدالت اجتماعی در ساختار فضایی شهر سنندج انجام داده است. نتایج پژوهش حاصله، بیانگر آنست که از نظر توزیع شاخص‌ها، فقط شاخص‌های تراکم خانوار، ضریب فعالیت، درصد باسوادی در وضعیت متعادل و سرانه مسکونی در وضعیت نسبتاً متعادل قرار دارند.

1. Steven
2. Sterba

همچنین ساکنان با سطح اقتصادی-اجتماعی بالاتر، از کاربری‌های خدمات شهری بهتری برخوردارند و الگوی توزیع کاربری‌های خدماتی شهری به نفع گروه‌های مرفه‌تر جامعه عمل نموده‌است. بنابراین با وجود عدم تعادل در توزیع فضایی شاخص‌ها در بین نواحی و همچنین وجود همبستگی مستقیم و معنادار بین سطح اقتصادی-اجتماعی ساکنان نواحی با میزان برخورداری از کاربری‌های شهری و شاخص‌های کالبدی و نیز قرارگیری نواحی مرکزی شهری به عنوان قلب تپنده شهر که مورد توجه و استفاده عموم شهروندان شهر است، در سطوح بسیار پایین توسعه کالبدی، عدالت اجتماعی (معیارهای عدالت اجتماعی) در ساختار فضایی شهر سنج، به چشم نمی‌خورد.

فرضیه فرعی هفتم: وقوع سیلاب بر بعد حمایت اجتماعی کارکردی افراد سیل زده تأثیر می‌گذارد.

فرضیه فرعی هشتم: وقوع سیلاب بر بعد حمایت اجتماعی ساختاری افراد سیل زده تأثیر می‌گذارد.

نظریه پرداز: پارسونز

شرح نظریه: در میان جامعه‌شناسان معاصر، پارسونز توجه بیشتری به انسجام اجتماعی مبذول داشته است. تالکوت پارسونز، اجتماع را به عنوان یکی از خرده نظام اصلی لازم برای حفظ نظم در هر جامعه‌ای می‌داند. اجتماع حوزه تعاملات اجتماعی در جهت رشد و شکوفایی احساسات، عواطف و تولید تعهد، وفاداری و مسئولیت‌پذیری لازم برای به هم وصل کردن افراد و گروه‌هاست. پیدایش دوستی، اعتماد، همبستگی و انسجام اجتماعی از کارکردهای خاص خرد، نظام اجتماع است. کم و کیف کارکرد اجتماع به نوع اجتماع (محلی، ملی، بین‌المللی) و ویژگی‌های سایر خرده نظام‌های فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و نوع تعامل آن‌ها بستگی دارد. با توجه به مطالب مطرح شده، اگر رهیافت شبکه را در ارتباط با اندیشه پارسونز قرار دهیم، دو نوع انسجام کلی و محلی از هم متمایز می‌شوند، به دنبال آن این قضیه مطرح می‌شود که انسجام کلی و انسجام محلی نسبت معکوس با یکدیگر دارند. حال می‌توان مفهوم اجتماع عام پارسونز را به صورت یک شبکه اتصال اجتماعی^۱ عنوان کرد. که در آن روابط اظهارکنشگران می‌توانند به طور مستقیم یا با فواصل مسیر دور (به طور غیرمستقیم) دسترس‌پذیر باشند. در این پیوندهای خاص گرا - انتشاری (یعنی پیوندهای اظهار قوی) بانی تشکیل گروه‌های محلی مثل خانواده، گروه‌های قومی، انجمن‌ها، دوستی، همسایگی و غیره هستند که نوعی وفاداری را از کنشگر طلب می‌کنند. در عوض، پیوندهای اظهار ضعیف که در بستر روابط و پیوندهای ابزاری (عام گرا - ویژه) بین گروهی به وجود می‌آیند، کمتر خاص گرا - انتشاری و بیشتر عام گرا - ویژه، هستند. این روابط آشنایی (پیوندهای اظهار ضعیف) به مثابه پل‌های ارتباطی ناقل اطلاعات در سرتاسر شبکه اجتماعی، و به نوبه خود موجب تقویت انسجام کلی و دسترس‌پذیری در شبکه اجتماعی هستند. در عین حال، پیوندهای ضعیف همزمان موجب تضعیف انسجام محلی می‌شوند (چلبی، ۱۳۹۴). در روابط اظهار قوی، کنشگران (فردی، جمعی) درگیر در رابطه، رفاه حال همدیگر را در نظر می‌گیرند. در این نوع رابطه، نفع فردی تا حدودی از طریق، پاداش جانشین تأمین می‌شود. پاداش جانشین^۲ به عنوان یک پاداش روانی و ذهنی، ارتباط مستقیم با میزان دوستی و معاشرت‌پذیری طرفین درگیر در رابطه دارد. یعنی هر قدر کنشگر «الف» کنشگر «ب» را دوست داشته باشد، به همان میزان نسبتی از نفع دریافتی کنشگر «ب» به عنوان پاداش جانشین برای کنشگر «الف» تلقی می‌گردد. تعلق عاطفی و معاشرت‌پذیری اساس این نوع رابطه را تشکیل می‌دهند. مکانیسم غالب برای فعال‌سازی این نوع رابطه و تداوم آن در وهله اول فعال کردن تعهد و در مرحله بعد معجاب‌سازی است. روابط خویشاوندی، دوست‌تر، همسایگی، آرمانی و انجمنی از مصادیق تجربی این نوع رابطه است (چلبی، ۱۳۹۴).

1. Communal network of connectivity

2. Vicarious reward

پیشینه: کلیمنز و همکاران (۱۹۹۹) تحقیقی با عنوان خطر خشونت خانگی پس از تاثیر سیل: اثر حمایت اجتماعی، سن و سابقه خشونت در خانواده انجام داده اند. نتایج این بررسی مقطعی از ۱۴۰ بزرگسال بزرگ کردند فورکس نشان داد که خشونت خانگی در بین پاسخ دهندگان پس از سیل به طور قابل توجهی بیشتر بود. تأثیر سیل منجر به افزایش سطح اضطراب، افسردگی و خصومت شد. اینکه این علائم عاطفی متعاقباً منجر به افزایش خشونت خانگی شود، بستگی به سطح حمایت اجتماعی، سن فرد پاسخ دهنده و اینکه آیا وی سابقه خشونت خانگی قبل از سیل داشت یا خیر، بستگی دارد. کسانی که از حمایت اجتماعی کمتری برخوردار هستند، افراد مسن و کسانی که سابقه خشونت قبلی را داشتند بیشترین آسیب را دیدند. نتایج حاکی از پیامدهای کار با افراد سالخورده، برنامه‌های پیشگیری از خشونت خانگی و برنامه‌های پیشگیری از خشونت خانگی و اجتماعات آسیب دیده از سیل است.

روش تحقیق

پژوهش حاضر از نوع همبستگی و به صورت پیمایشی انجام شد. ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه محقق ساخته بود. این پرسشنامه حاوی سوالات باز و بسته و دوجوابی، سه جوابی، چند جوابی و .... و سوالات باز شامل سوالات پیشنهادی است. با توجه به اینکه کل جمعیت استان خوزستان (۹ شهرستان) ۴۷۱۰۵۰۶ نفر می‌باشند، جامعه آماری این تحقیق سرپرستان خانواده‌های سیل زدگان ۱۵ سال به بالاتر شهرهای شوش، حمیدیه، کارون، بستان، شادگان، رفیع، سوسنگرد، بخشی از اهواز و روستاهای اطراف اهواز) به تعداد ۴۹۶۰۷ نفر می‌باشد (واحد آمار و اطلاعات فرمانداری شهر اهواز، ۱۳۹۸). واحد تحلیل در این تحقیق، فرد می‌باشد. حجم نمونه در این تحقیق شامل ۶۰۰ نفر می‌باشد که با استفاده از فرمول کوکران و به شرح زیر تعیین گردید.

$$n = \frac{\frac{(1.96)^2(0/6*0/4)}{0/04^2}}{1 + \frac{1}{49607} \left(\frac{(1.96)^2(0/6*0/4)}{0/04^2} - 1 \right)}$$

$$N=49/607 \text{ (تعداد کل جامعه آماری)}$$

$$d=0/04 \text{ (خطای احتمالی مجاز)}$$

$$t=1/96 \text{ (ضریب اطمینان که در تحقیقات اجتماعی معمولاً در نظر گرفته می‌شود)}$$

$$P=0/6 \text{ (احتمال وجود صفت)}$$

$$q=0/4 \text{ (احتمال عدم وجود صفت).}$$

برای به دست آوردن احتمال وجود صفت (آسیب رساندن سیل) و عدم وجود صفت (آسیب نرساندن سیل) از طریق پرسشنامه اولیه از ۱۰۰ نفر از پاسخگویان سوالی (آیا وقوع سیلاب به شما و خانواده و نزدیکان، آسیب مالی و جانی رسانید؟ پرسیده شد و نتایج بیانگر مقدار P و Q بود.

روش نمونه گیری ۱- مرحله‌های هر شهرستان با روستاهایش یک خوشه ۲- انتخاب هر خوشه ۲- سپس سهمیه‌ای بر اساس جمعیت هر شهرستان با روستاهایش، ۳- نمونه گیری در دسترس

در این تحقیق از اعتبار صوری و سازه‌ای استفاده شد. در این باره، پرسشنامه تهیه شده به استاد راهنما، مشاور و کارشناس آمار داده شد و وفاق آن‌ها در مورد شاخص‌ها، دلیل روشنی بر اعتبار پرسشنامه طراحی شده است. برای بررسی آلفای کرونباخ پرسشنامه تحقیق حاضر نمونه‌ای شامل سی پرسشنامه در بین پاسخگویان که بصورت کاملاً تصادفی انتخاب شدند پخش گردید که نتایج به شرح زیر می‌باشد.

جدول (۱): آلفای کروناخ

متغیرها	مقدار آلفا	آلفای کل
شدت وقوع سیلاب	۰/۷۲۱	۰/۸۳۲
محرومیت اقتصادی	۰/۷۲۸	۰/۷۲۹
محرومیت اجتماعی	۰/۷۶۳	۰/۷۱۴
امنیت مالی	۰/۷۳۲	۰/۷۶۳
امنیت ارتباطی	۰/۷۲۴	۰/۷۴۷
عدالت رویه ای	۰/۷۹۳	۰/۷۸۲
عدالت توزیعی	۰/۸۲۴	۰/۷۳۵
حمایت کارکردی	۰/۸۵۴	۰/۷۶۵
حمایت ساختاری	۰/۸۵۱	۰/۸۸۷

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی

مطابق با نتایج به دست آمده از جنس پاسخگویان ۴۲/۷ درصد از کل پاسخگویان مرد و دارای کمترین درصد بوده‌اند. همچنین ۵۷/۳ درصد از پاسخگویان زن و دارای بیشترین درصد می‌باشند. ۶۵/۲ درصد از کل پاسخگویان متاهل و دارای بیشترین فراوانی بوده‌اند. همچنین ۳۴/۸ درصد از پاسخگویان نیز مجرد و دارای کمترین فراوانی می‌باشند. کمترین سن برابر با کمتر از ۳۰ سال و بیشترین سن ۶۱ سال و بالاتر بوده است. بیشتر پاسخگویان نیز در مقطع سنی ۴۱ الی ۵۰ سالگی قرار دارند. ۳۶/۵ درصد از کل پاسخگویان محل سکونتشان را روستا عنوان کرده‌اند و دارای بیشترین درصد بوده‌اند. همچنین ۷/۸ درصد از پاسخگویان محل سکونتشان را مرکز شهر عنوان کرده‌اند و دارای کمترین درصد می‌باشند.

تفکیک نمونه بر حسب میانگین متغیرهای مستقل و وابسته

جدول (۲): آماره‌های توصیفی

میانگین به دست آمده	میانگین نظری	ماکسیمم	مینیمم	تعداد سوالات	حالات طیف
۲۷/۹۸	۵*۹=۴۵	۴۵	۹	۹	۵
۹/۴۸	۵*۳=۱۵	۱۵	۳	۳	۵
۵/۶۸	۵*۲=۱۰	۱۰	۲	۲	۵
۱۶/۷۸	۵*۶=۳۰	۳۰	۶	۶	۵
۹/۹۶	۵*۳=۱۵	۱۵	۳	۳	۵
۱۹/۱۲	۵*۵=۲۵	۲۵	۵	۵	۵
۱۵/۱۲	۵*۴=۲۰	۲۰	۴	۴	۵
۲۵/۰۶	۵*۸=۴۰	۴۰	۸	۸	۵
۴۱/۷۴	۵*۱۸=۹۰	۹۰	۱۸	۱۸	۵

با توجه به جدول (۲) می‌توان گفت از نظر پاسخگویان، وقوع سیلاب در بازه ۹-۴۵ دارای میانگین ۲۷/۹۸ می‌باشد. متغیر محرومیت اقتصادی در بازه ۵-۱۵، دارای میانگین ۹/۴۸ می‌باشد. متغیر محرومیت اجتماعی در بازه ۵-۱۰، دارای میانگین ۵/۶۸ می‌باشد و ...

یافته‌های استنباطی

وقوع سیلاب بر بعد احساس محرومیت اقتصادی افراد سیل زده تاثیر می‌گذارد.

جدول (۳): خلاصه مدل تاثیر وقوع سیلاب بر بعد احساس محرومیت اقتصادی

خطای برآورد	ضریب تعیین تعدیل شده	ضریب تعیین	ضریب همبستگی
۱/۸۶	۰/۴۳۵	۰/۴۳۶	۰/۶۶۰

جدول (۴): آنالیز واریانس (Anova) تاثیر وقوع سیلاب بر بعد احساس محرومیت اقتصادی

سطح معنی داری	مقدار واریانس	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	مدل
۰/۰۰۱	۴۶۲/۱۱۲	۱۶۱۴/۵۴	۱	۱۶۱۴/۵۴	رگرسیون
		۳/۴۹۴	۵۹۸	۲۰۸۹/۳۱	باقی مانده
			۵۹۹	۳۷۰۳/۸۶	کل

جدول (۵): ضریب رگرسیون تاثیر وقوع سیلاب بر بعد احساس محرومیت اقتصادی

سطح معنی داری	تی تست	ضریب استاندارد		ضرایب غیرمتعارف	
		بنای استاندارد	خطای برآورد	بتا	مقدار ثابت
۰/۰۰۱	۷/۷۴۴	-	۰/۳۳۱	۲/۵۶۳	مقدار ثابت
۰/۰۰۱	۲۱/۴۹۷	۰/۶۶۰	۰/۰۱۲	۰/۲۴۷	وقوع سیلاب

برای آزمون فرضیه وقوع سیلاب بر بعد احساس محرومیت اقتصادی افراد سیل زده تاثیر می‌گذارد، از آزمون رگرسیون استفاده شد. با توجه به نتایج جدول به ازای یک واحد تغییر در متغیر مستقل وقوع سیلاب، متغیر وابسته بعد احساس محرومیت اقتصادی به میزان ۰/۶۶۰ افزایش می‌یابد.

وقوع سیلاب بر بعد احساس محرومیت اجتماعی افراد سیل زده تاثیر می‌گذارد.

جدول (۶): خلاصه مدل تاثیر وقوع سیلاب بر بعد احساس محرومیت اجتماعی

خطای برآورد	ضریب تعیین تعدیل شده	ضریب تعیین	ضریب همبستگی
۱/۶۶	۰/۳۰۴	۰/۳۰۶	۰/۵۵۳

جدول (۷): آنالیز واریانس (Anova) تاثیر وقوع سیلاب بر بعد احساس محرومیت اجتماعی

سطح معنی داری	مقدار واریانس	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	مدل
۰/۰۰۱	۲۶۳/۰۹۴	۷۳۱/۰۵	۱	۷۳۱/۰۵	رگرسیون
		۲/۷۷۹	۵۹۸	۱۶۶۱/۶۶	باقی مانده
			۵۹۹	۲۳۹۲/۷۱	کل

جدول (۸): ضریب رگرسیون تاثیر وقوع سیلاب بر بعد احساس محرومیت اجتماعی

سطح معنی داری	تی تست	ضریب استاندارد		ضرایب غیرمتعارف	
		بنای استاندارد	خطای برآورد	بتا	مقدار ثابت
۰/۰۰۱	۳/۴۹۱	-	۰/۲۹۵	۱/۰۳۰	مقدار ثابت
۰/۰۰۱	۱۶/۲۲۰	۰/۵۵۳	۰/۰۱۰	۰/۱۶۶	وقوع سیلاب

برای آزمون فرضیه وقوع سیلاب بر بعد احساس محرومیت اجتماعی افراد سیل زده تاثیر می گذارد، از آزمون رگرسیون استفاده شد. با توجه به نتایج جدول به ازای یک واحد تغییر در متغیر مستقل وقوع سیلاب، متغیر وابسته بعد احساس محرومیت اجتماعی به میزان ۰/۵۵۳ افزایش می یابد.

وقوع سیلاب بر بعد احساس امنیت مالی رفاه اجتماعی افراد سیل زده تاثیر می گذارد.

جدول (۹): خلاصه مدل تاثیر وقوع سیلاب بر بعد احساس امنیت مالی رفاه اجتماعی

خطای برآورد	ضریب تعیین شده	ضریب تعیین	ضریب همبستگی
۳/۱۲	۰/۲۹۷	۰/۲۹۸	-/۵۴۶

جدول (۱۰): آنالیز واریانس (Anova) تاثیر وقوع سیلاب بر بعد احساس امنیت مالی رفاه اجتماعی

سطح معنی داری	مقدار واریانس	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	مدل
۰/۰۰۱	۲۵۴/۰۱۷	۲۴۸۷/۴۲	۱	۲۴۸۷/۴۲	رگرسیون
		۹/۷۹۲	۵۹۸	۵۸۵۵/۸۳	باقی مانده
			۵۹۹	۸۳۴۳/۲۶	کل

جدول (۱۱): ضریب رگرسیون تاثیر وقوع سیلاب بر بعد احساس امنیت مالی رفاه اجتماعی

سطح معنی داری	تی تست	ضریب استاندارد		ضرایب غیرمتعارف		مدل
		بتای استاندارد	خطای برآورد	بتا		
۰/۰۰۱	-۱۴/۷۸۷	-	۰/۵۵۴	۸/۱۹۳	مقدار ثابت	
۰/۰۰۱	-۱۵/۹۳۸	-/۵۴۶	۰/۰۱۹	-/۳۰۷	وقوع سیلاب	

برای آزمون فرضیه وقوع سیلاب بر بعد احساس امنیت مالی افراد سیل زده تاثیر می گذارد، از آزمون رگرسیون استفاده شد. با توجه به نتایج جدول به ازای یک واحد تغییر در متغیر مستقل وقوع سیلاب، متغیر وابسته بعد احساس امنیت مالی به میزان -/۵۴۶ کاهش می یابد.

وقوع سیلاب بر بعد احساس امنیت ارتباطی رفاه اجتماعی افراد سیل زده تاثیر می گذارد.

جدول (۱۲): خلاصه مدل تاثیر وقوع سیلاب بر بعد احساس امنیت ارتباطی رفاه اجتماعی

خطای برآورد	ضریب تعیین شده	ضریب تعیین	ضریب همبستگی
۲/۳۸	۰/۰۲۷	۰/۰۲۹	-/۱۷۰

جدول (۱۳): آنالیز واریانس (Anova) تاثیر وقوع سیلاب بر بعد احساس امنیت ارتباطی رفاه اجتماعی

سطح معنی داری	مقدار واریانس	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	مدل
۰/۰۰۱	۱۷/۷۳۱	۱۰۰/۹۱۳	۱	۱۰۰/۹۱۳	رگرسیون
		۵/۶۹۱	۵۹۸	۳۴۰۳/۳۵۲	باقی مانده
			۵۹۹	۳۵۰۴/۲۶۵	کل

جدول (۱۴): ضریب رگرسیون تاثیر وقوع سیلاب بر بعد احساس امنیت ارتباطی رفاه اجتماعی

سطح معنی داری	تی تست	ضریب استاندارد		ضرایب غیرمتعارف		مدل
		بتای استاندارد	خطای برآورد	بتا		
۰/۰۰۱	-۱۹/۴۹۵	-	۰/۴۲۲	۸/۲۳۴	مقدار ثابت	
۰/۰۰۱	-۴/۲۱۱	۰/۱۷۰	۰/۰۱۵	-/۰۶۲	وقوع سیلاب	

برای آزمون فرضیه وقوع سیلاب بر بعد احساس امنیت ارتباطی افراد سیل زده تاثیر می گذارد، از آزمون رگرسیون استفاده شد. با توجه به نتایج جدول به ازای یک واحد تغییر در متغیر مستقل وقوع سیلاب، متغیر وابسته بعد احساس امنیت ارتباطی به میزان ۱۷۰٪- کاهش می یابد.

وقوع سیلاب بر بعد عدالت رویه ای عدالت اجتماعی افراد سیل زده تاثیر می گذارد.

جدول (۱۵): خلاصه مدل تاثیر وقوع سیلاب بر بعد عدالت رویه ای عدالت اجتماعی

خطای برآورد	ضریب تعیین شده	ضریب تعیین	ضریب همبستگی
۲/۷۳	۰/۰۲۵	۰/۰۲۶	-۱/۱۶۲

جدول (۱۶): آنالیز واریانس (Anova) تاثیر وقوع سیلاب بر بعد عدالت رویه ای عدالت اجتماعی

سطح معنی داری	مقدار واریانس	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	مدل
۰/۰۰۱	۱۶/۰۶۴	۱۲۰/۱۵۸	۱	۱۲۰/۱۵۸	رگرسیون
		۷/۴۸۰	۵۹۸	۴۴۷۲/۹۶۰	باقی مانده
			۵۹۹	۴۵۹۳/۱۱۸	کل

جدول (۱۷): ضریب رگرسیون تاثیر وقوع سیلاب بر بعد عدالت رویه ای عدالت اجتماعی

سطح معنی داری	تی تست	ضرایب غیر متعارف		ضریب استاندارد	مدل
		خطای برآورد	بتا		
۰/۰۰۱	-۳۵/۶۰۴	-	۰/۴۸۴		مقدار ثابت
۰/۰۰۱	-۴/۰۰۸	-۱/۱۶۲	۰/۰۱۷		وقوع سیلاب

برای آزمون فرضیه وقوع سیلاب بر بعد عدالت رویه ای عدالت اجتماعی افراد سیل زده تاثیر می گذارد، از آزمون رگرسیون استفاده شد. با توجه به نتایج جدول به ازای یک واحد تغییر در متغیر مستقل وقوع سیلاب، متغیر وابسته بعد عدالت رویه ای عدالت اجتماعی به میزان ۱۶۲٪- کاهش می یابد.

وقوع سیلاب بر بعد عدالت توزیعی عدالت اجتماعی افراد سیل زده تاثیر می گذارد.

جدول (۱۸): خلاصه مدل تاثیر وقوع سیلاب بر بعد عدالت توزیعی عدالت اجتماعی

خطای برآورد	ضریب تعیین شده	ضریب تعیین	ضریب همبستگی
۲/۵۶	۰/۰۵۶	۰/۰۵۸	-۲/۴۰

جدول (۱۹): آنالیز واریانس (Anova) تاثیر وقوع سیلاب بر بعد عدالت توزیعی عدالت اجتماعی

سطح معنی داری	مقدار واریانس	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	مدل
۰/۰۰۱	۳۶/۶۴۴	۲۴۱/۱۷	۱	۲۴۱/۱۷	رگرسیون
		۶/۵۸۱	۵۹۸	۳۹۳۵/۷۰	باقی مانده
			۵۹۹	۴۱۷۶/۸۷	کل

جدول (۲۰): ضریب رگرسیون تاثیر وقوع سیلاب بر بعد عدالت توزیعی عدالت اجتماعی

سطح معنی داری	تی تست	ضرایب غیر متعارف		ضریب استاندارد	مدل
		خطای برآورد	بتا		
۰/۰۰۱	-۲۷/۴۰۶	-	۰/۴۵۴		مقدار ثابت
۰/۰۰۱	-۶/۰۵۳	-۲/۴۰	۰/۰۱۶		وقوع سیلاب

برای آزمون فرضیه وقوع سیلاب بر بعد عدالت توزیعی عدالت اجتماعی افراد سیل زده تاثیر می گذارد، از آزمون رگرسیون استفاده شد. با توجه به نتایج جدول به ازای یک واحد تغییر در متغیر مستقل وقوع سیلاب، متغیر وابسته بعد عدالت توزیعی عدالت اجتماعی به میزان ۰/۲۴- کاهش می یابد.

وقوع سیلاب بر بعد حمایت اجتماعی کارکردی افراد سیل زده تاثیر می گذارد.

جدول (۲۱): خلاصه مدل تاثیر وقوع سیلاب بر بعد حمایت اجتماعی کارکردی

خطای برآورد	ضریب تعیین شده	ضریب تعیین	ضریب همبستگی
۳/۷۴	۰/۴۶۳	۰/۴۶۴	۰/۶۸۱

جدول (۲۲): آنالیز واریانس (Anova) تاثیر وقوع سیلاب بر بعد حمایت اجتماعی کارکردی

سطح معنی داری	مقدار واریانس	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	مدل
۰/۰۰۱	۵۱۷/۴۲۷	۷۲۴۷/۹۱	۱	۷۲۴۷/۹۱	رگرسیون
		۱۴/۰۰۸	۵۹۸	۸۳۷۶/۵۵	باقی مانده
			۵۹۹	۱۵۶۲۴/۴۶	کل

جدول (۲۳): ضریب رگرسیون تاثیر وقوع سیلاب بر بعد حمایت اجتماعی کارکردی

مدل	ضرایب غیر متعارف		ضریب استاندارد	تی تست	سطح معنی داری
	خطای برآورد	بتا			
مقدار ثابت	۰/۶۶۳	۱۰/۳۹۸	-	۱۵/۶۹۲	۰/۰۰۱
وقوع سیلاب	۰/۰۲۳	۰/۵۲۴	۰/۶۸۱	۲۲/۷۴۷	۰/۰۰۱

برای آزمون فرضیه وقوع سیلاب بر بعد حمایت اجتماعی کارکردی افراد سیل زده تاثیر می گذارد، از آزمون رگرسیون استفاده شد. با توجه به نتایج جدول به ازای یک واحد تغییر در متغیر مستقل وقوع سیلاب، متغیر وابسته حمایت اجتماعی کارکردی به میزان ۰/۶۸۱ افزایش می یابد.

وقوع سیلاب بر بعد حمایت اجتماعی ساختاری افراد سیل زده تاثیر می گذارد.

جدول (۲۴): خلاصه مدل تاثیر وقوع سیلاب بر بعد حمایت اجتماعی ساختاری

خطای برآورد	ضریب تعیین شده	ضریب تعیین	ضریب همبستگی
۶/۰۴	۰/۰۶۰	۰/۰۶۱	۰/۲۴۸

جدول (۲۵): آنالیز واریانس (Anova) تاثیر وقوع سیلاب بر بعد حمایت اجتماعی ساختاری

سطح معنی داری	مقدار واریانس	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	مدل
۰/۰۰۱	۳۹/۰۳۳	۱۴۲۷/۷۵	۱	۱۴۲۷/۷۵	رگرسیون
		۳۶/۵۷	۵۹۸	۲۱۸۷۳/۷۳	باقی مانده
			۵۹۹	۲۳۳۰۱/۴۹	کل

جدول (۲۶): ضریب رگرسیون تاثیر وقوع سیلاب بر بعد حمایت اجتماعی ساختاری

مدل	ضرایب غیر متعارف		ضریب استاندارد	تی تست	سطح معنی داری
	خطای برآورد	بتا			
مقدار ثابت	۰/۲۴۸	۳۵/۲۳۷	-	۳۲/۹۰۸	۰/۰۰۱
وقوع سیلاب	۰/۰۳۷	۰/۲۳۳	۰/۲۴۸	۶/۲۴۸	۰/۰۰۱

برای آزمون فرضیه وقوع سیلاب بر بعد حمایت اجتماعی ساختاری افراد سیل زده تاثیر می‌گذارد، از آزمون رگرسیون استفاده شد. با توجه به نتایج جدول به ازای یک واحد تغییر در متغیر مستقل رشد معنوی و خودشکوفایی، متغیر وابسته حمایت اجتماعی ساختاری به میزان ۰/۲۴۸ افزایش می‌یابد.

بحث و نتیجه گیری

در این پژوهش به بررسی پیامدهای اجتماعی سیلاب با تاکید بر رفاه اجتماعی پرداخته شد. جامعه آماری این تحقیق سرپرست خانواده‌های سیل زدگان ۱۵ سال به بالاتر شهرهای شوش، حمیدیه، کارون، بستان، شادگان، رفیع، سوسنگرد، بخشی از اهواز و روستاهای اطراف اهواز) به تعداد ۴۹۶۰۷ نفر می‌باشد حجم نمونه در این تحقیق شامل ۶۰۰ نفر بودند. روش نمونه‌گیری در پژوهش حاضر در چند مرحله انجام گرفت.

در این فصل به بحث و بررسی فرضیه‌ها و همسو و ناهمسو بودن نتایج با تحقیقات قبلی پرداخته شد و در پایان تبیین و نتیجه‌گیری فرضیه‌ها، پیشنهادات تحقیق ارائه شد.

فرضیه اصلی: وقوع سیلاب بر رفاه اجتماعی افراد سیل زده تاثیر می‌گذارد.

جهت بررسی این فرضیه ۸ فرضیه فرعی نگاشته شده که نتایج آن به شرح ذیل می‌باشد:

۱- وقوع سیلاب و بعد احساس محرومیت اقتصادی افراد سیل زده تاثیر می‌گذارد.

برای آزمون فرضیه وقوع سیلاب بر بعد احساس محرومیت اقتصادی افراد سیل زده تاثیر می‌گذارد، از آزمون رگرسیون استفاده شد. با توجه به نتایج جدول به ازای یک واحد تغییر در متغیر مستقل وقوع سیلاب، متغیر وابسته بعد احساس محرومیت اقتصادی به میزان ۰/۶۶۰ افزایش می‌یابد. در تبیین این فرضیه می‌توان گفت که وقوع سیلاب باعث شده که سطح درآمد افراد و خانوارها کاهش پیدا کند و افراد از لحاظ دسترسی به غذا، سرپناه، خدمات، آموزش و سلامت احساس محرومیت می‌کنند.

۲- وقوع سیلاب بر بعد احساس محرومیت اجتماعی افراد سیل زده تاثیر می‌گذارد.

برای آزمون فرضیه وقوع سیلاب بر بعد احساس محرومیت اجتماعی افراد سیل زده تاثیر می‌گذارد، از آزمون رگرسیون استفاده شد. با توجه به نتایج جدول به ازای یک واحد تغییر در متغیر مستقل وقوع سیلاب، متغیر وابسته بعد احساس محرومیت اجتماعی به میزان ۰/۵۵۳ افزایش می‌یابد. در تبیین این فرضیه می‌توان گفت که پس از وقوع سیلاب، ارتباط نزدیک سیل زدگان با دوستان، خانواده، خویشاوندان و سایر افراد جامعه مختل شده است.

نظریه‌گیدنز نتایج این فرضیه‌ها را تایید می‌کند. همچنین نتایج تحقیق حاضر با نتایج تحقیق ذهبی؛ کاظمی؛ کرد و حیدری (۱۳۹۶) همسو می‌باشد.

۳- وقوع سیلاب بر بعد احساس امنیت مالی رفاه اجتماعی افراد سیل زده تاثیر می‌گذارد.

برای آزمون فرضیه وقوع سیلاب بر بعد احساس امنیت مالی افراد سیل زده تاثیر می‌گذارد، از آزمون رگرسیون استفاده شد. با توجه به نتایج جدول به ازای یک واحد تغییر در متغیر مستقل وقوع سیلاب، متغیر وابسته بعد احساس امنیت مالی به میزان ۰/۵۴۶- کاهش می‌یابد. در تبیین این فرضیه می‌توان گفت که سیل زدگان از در امان ماندن اموال در منزل و از در امان ماندن اموال و دارایی در محیط عمومی آسودگی خاطر ندارند. از بین اقشار مختلف، قشر کشاورزان خسارات زیادی را متحمل شدند و قشر کارمندان بخاطر اینکه درآمدها وابسته به زمین نبود، کمترین خسارت را تحمل کردند.

۴- وقوع سیلاب بر بعد احساس امنیت ارتباطی رفاه اجتماعی افراد سیل زده تاثیر می‌گذارد.

برای آزمون فرضیه وقوع سیلاب بر بعد احساس امنیت ارتباطی افراد سیل زده تاثیر می گذارد، از آزمون رگرسیون استفاده شد. با توجه به نتایج جدول به ازای یک واحد تغییر در متغیر مستقل وقوع سیلاب، متغیر وابسته بعد احساس امنیت ارتباطی به میزان ۱۷۰٪- کاهش می یابد. در تبیین این فرضیه می توان گفت که میزان تعاملات پاسخگویان با خانواده و نزدیکان و میزان تعاملات پاسخگویان با افراد جامعه کاهش پیدا کرده است.

نظریه گیدنز نتایج این فرضیه ها را تایید می کند. همچنین نتایج تحقیق حاضر با نتایج تحقیق ابراهیمی نژاد و دامن کشان (۱۳۹۴) همسو می باشد.

- وقوع سیلاب بر بعد عدالت رویه ای عدالت اجتماعی افراد سیل زده تاثیر می گذارد.

برای آزمون فرضیه وقوع سیلاب بر بعد عدالت رویه ای عدالت اجتماعی افراد سیل زده تاثیر می گذارد، از آزمون رگرسیون استفاده شد. با توجه به نتایج جدول به ازای یک واحد تغییر در متغیر مستقل وقوع سیلاب، متغیر وابسته بعد عدالت رویه ای عدالت اجتماعی به میزان ۱۶۲٪- کاهش می یابد. در تبیین این فرضیه می توان گفت که پس از وقوع سیلاب در ادارات طبق قوانین مصوب به مردم کمک نشد. جهت کاهش صدمات غیرقابل پیش بینی دیگر برای هر کاری برنامه ای تعریف نشد و هنوز مردم به آن چیزی که استحقاق آن را دارند، نرسیده اند.

۵- وقوع سیلاب بر بعد عدالت توزیعی عدالت اجتماعی افراد سیل زده تاثیر می گذارد.

برای آزمون فرضیه وقوع سیلاب بر بعد عدالت توزیعی عدالت اجتماعی افراد سیل زده تاثیر می گذارد، از آزمون رگرسیون استفاده شد. با توجه به نتایج جدول به ازای یک واحد تغییر در متغیر مستقل وقوع سیلاب، متغیر وابسته بعد عدالت توزیعی عدالت اجتماعی به میزان ۲۴۰٪- کاهش می یابد. در تبیین این فرضیه می توان گفت که مردم سیل زده به حداقل درآمد برای زندگی آبرومند دسترسی ندارند. قوانین وضع شده برای سیل زدگان کمک زیادی به زندگی آنها نکرده است.

نظریه کمپیل نتایج این فرضیه ها را تایید می کند. همچنین نتایج تحقیق حاضر با نتایج تحقیق حبیبی و علیزاده (۱۳۹۰) همسو می باشد.

۶- وقوع سیلاب بر بعد حمایت اجتماعی کارکردی افراد سیل زده تاثیر می گذارد.

برای آزمون فرضیه وقوع سیلاب بر بعد حمایت اجتماعی کارکردی افراد سیل زده تاثیر می گذارد، از آزمون رگرسیون استفاده شد. با توجه به نتایج جدول به ازای یک واحد تغییر در متغیر مستقل وقوع سیلاب، متغیر وابسته حمایت اجتماعی کارکردی به میزان ۶۸۱٪ افزایش می یابد. در تبیین این فرضیه می توان گفت که پس از وقوع سیلاب، ابراز همدردی، توجه، محبت و علاقه سیل زدگان نسبت به هم افزایش پیدا کرده است.

۷- وقوع سیلاب بر بعد حمایت اجتماعی ساختاری افراد سیل زده تاثیر می گذارد.

برای آزمون فرضیه وقوع سیلاب بر بعد حمایت اجتماعی ساختاری افراد سیل زده تاثیر می گذارد، از آزمون رگرسیون استفاده شد. با توجه به نتایج جدول به ازای یک واحد تغییر در متغیر مستقل رشد معنوی و خودشکوفایی، متغیر وابسته حمایت اجتماعی ساختاری به میزان ۲۴۸٪ افزایش می یابد. در تبیین این فرضیه می توان گفت که جنبه های عینی حمایت یعنی پیوند با دوستان، خویشاوندان، همسایگان و آشنایان بیشتر شده است.

نظریه پارسونز نتایج این فرضیه ها را تایید می کند. همچنین نتایج تحقیق حاضر با نتایج تحقیق کلیمنز و همکاران (۱۹۹۹) همسو می باشد.

منابع

- ابراهیمی نژاد، مهدی و دامن کشان، نگار (۱۳۹۴)، بررسی رابطه بین مؤلفه‌های واکنش مردم در مقابل بحران سیل با رویکرد نظم و امنیت اجتماعی (مطالعه موردی؛ حوادث سیل شهر بندرعباس)، اولین کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری، یزد، موسسه معماری و شهرسازی سفیران راه مهرازی
- اصغری مقدم، محمد رضا (۱۳۸۴)، آب و زیستگاه شهری، انتشارات سرا.
- بیات، بهرام. (۱۳۸۸). جامعه‌شناسی احساس امنیت. تهران: موسسه انتشارات امیر کبیر.
- بی نیاز، احسان، محمدرضا مثنوی و مهرداد نظریها (۱۳۹۰)، تعیین سطح پایداری آب کلانشهر تهران، فصلنامه محیط‌شناسی، سال سی و هفتم، شماره ۵۹: ۱۸۴-۱۷۱.
- پورعزت، علی اصغر (۱۳۸۰)، مدیریت دولتی و عدالت اجتماعی. دانش مدیریت. شماره ۵۵.
- چلبی مسعود (۱۳۹۴)، تحلیل اجتماعی در فضای کنش. تهران: نشر نی.
- حیبی، کیومرث و علیزاده، هوشمند (۱۳۹۰)، بررسی و تحلیل وضعیت عدالت اجتماعی در ساختار فضایی شهر سنندج، فصلنامه آرمان شهر، شماره ۷.
- حیبی، کیومرث و علیزاده، هوشمند (۱۳۹۰)، بررسی و تحلیل وضعیت عدالت اجتماعی در ساختار فضایی شهر سنندج، آرمان شهر، شماره ۷.
- ذهبی، مهدی؛ سکینه بیگم کاظمی؛ فرهاد کرد و زهرا حیدری (۱۳۹۶)، بررسی پیامدهای سیل بر سلامت، هشتمین کنگره بین‌المللی سلامت در حوادث و بلاها، بسیج جامعه پزشکی، وزارت بهداشت
- شریفی ادیب (۱۳۹۱)، پایان‌نامه کارشناسی بررسی عوامل اقتصادی-اجتماعی مرتبط با جرم مطالعه موردی: سرپل ذهاب، دانشکده علوم اجتماعی گرایش پژوهشگری، دانشگاه پیام نور اسلام آباد غرب.
- قدیمی، مهدی و حامد قاسمی (۱۳۹۱)، بررسی تاثیر احساس محرومیت نسبی و احساس بیگانگی اجتماعی بر احساس امنیت اجتماعی مورد مطالعه دانشجویان دانشگاه زنجان، فصلنامه دانش انتظامی زنجان، سال اول، شماره ۴.
- کاظمی پور، شهلا (۳۸۳)، مبانی جمعیت‌شناسی، تهران: مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۶)، نظریه‌های جامعه‌شناسی، ترجمه محسن صبوری، تهران: نشر نی.
- نویدنیان، منیژه. (۱۳۸۱). امنیت اجتماعی: روایتی جامع. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- هزارجریبی، جعفر و صفری شالی، رضا (۱۳۹۱)، آناتومی رفاه اجتماعی، تهران: انتشارات جامعه و فرهنگ.
- Blakemore, K., & Warwick-Booth, L. (2013). *Social Policy: An Introduction: An Introduction*. McGraw-Hill Education (UK).
- Clemens, P., Hietala, J. R., Rytter, M. J., Schmidt, R. A., & Reese, D. J. (1999). Risk of domestic violence after flood impact: Effects of social support, age, and history of domestic violence. *Applied Behavioral Science Review*, 7(2), 199-199.
- Fitzpatrick, T. (2005). *New Theories of Welfare*, Palgrave: Houndmills
- Steven Lukes, (1991) *Essays in social theory*, Macmillan, 1978, p 1890.
- Zarzosa E. Somariba A. (2012), *An Assessment of Social welfare in Spain: territorial analysis using a Synthetic welfare Indicator*. Soc Indic Res. DOI: 10.1007/s11205-012-0005-0.

واکاوی میزان رضایتمندی شهروندان مناطق ۶ و ۸ و ۱۴ کلانشهر اصفهان از اجرای ضوابط و مقررات شهرسازی طرح تفصیلی

حمید قدیری مدرس، دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، گروه جغرافیا، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران

مهدی مومنی*، دانشیار مرکز تحقیقات گردشگری، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران

حمید صابری، استادیار مرکز تحقیقات گردشگری، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران

تاریخ دریافت: ۹۹/۵/۱۹ تاریخ پذیرش: ۹۹/۷/۱۹

چکیده:

ضوابط و مقررات شهرسازی یکی از مولفه‌های اصلی شکل دهنده سکونتگاه‌های شهری است. این امر بیانگر این مطلب است که هر چه اجرای این ضوابط در امر ساخت و ساز بیشتر رعایت گردد، بستر و کالبد سکونتگاه‌های شهری کیفیت بیشتری پیدا نموده و به تبع آن رضایتمندی شهروندان افزایش می‌یابد. در کلانشهرها و شهرهای کشور ما ایران، شهرداری مرجع اصلی بکارگیری ضوابط و مقررات شهرسازی می‌باشد. بنابر این میزان الزام شهرداریها به صدور پروانه ساختمانی منطبق با ضوابط شهرسازی، نقش اساسی در شکل‌گیری کالبد و بستر مناسب و مطلوب محلات شهری و ارتقای رضایتمندی شهروندان دارد. در این پژوهش با تقسیم بندی ضوابط شهرسازی به ده مولفه ضوابط ارتفاعات، ضوابط دسترسی و گذر بندی، ضوابط پارکینگ، ضوابط پیش‌زدگی و بالکن، ضوابط کاربری، ضوابط نما و سیما و منظر شهری، ضوابط مناسب سازی معلولین، ضوابط مسیرهای پیاده، ضوابط مشرفیت و فضاهای نورگیری، ضوابط مساحت و سطح اشغال، میزان رضایتمندی شهروندان مناطق ۶ و ۸ و ۱۴ اصفهان از اجرای این ضوابط بوسیله پرسشنامه و به صورت طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای (بسیار کم=۱، کم=۲، متوسط=۳، زیاد=۴، بسیار زیاد=۵) مورد بررسی قرار گرفت. با استفاده از آزمون تی تک نمونه نتایج نشان داد با توجه به حد متوسط پاسخ=۳، سطح معناداری همه متغیرها کمتر از ۰/۰۵ بوده و میزان رضایتمندی شهروندان از اجرای ضوابط و مقررات شهرسازی در مناطق هدف پائین تر از حد نرمال بوده و در سطح مطلوبی قرار ندارد.

کلمات کلیدی: ضوابط و مقررات شهرسازی، رضایتمندی، طرح تفصیلی، شهر اصفهان

بیان مسئله

در میان سازمان‌های مختلف مدیریت شهری، شهرداری یکی از دستگاه‌هایی است که ارتباط مداوم و تنگاتنگی با عموم مردم دارد (پورمختار، ۱۳۸۳: ۲۱۰). شهرداری را می‌توان سازمانی حقوقی، محلی، مستقل در محدوده‌ی شهری دانست که برای رفع نیازهای عمرانی، رفاهی و اجتماعی - فرهنگی و خدماتی مردم شهر که جنبه محلی دارد تشکیل می‌گردد (سعیدینیا، ۱۳۸۳: ۷). کارکرد اصلی شهرداری فراهم ساختن زمینه مناسب و مساعد برای شکوفایی استانداردهای مطلوب شهرنشینی و ترویج فرهنگ شهروندی است (محمدی و همکاران، ۱۳۸۶: ۲). همچنین عملکرد شهرداری به عنوان یکی از نهادها و شاید مهمترین نهاد در ساختار مدیریت شهری، نقشی مهم در کیفیت زندگی شهروندان دارد (زنکنه و همکاران، ۱۳۹۴: ۹). شهرداری یکی از ضرورت‌های نظام اجتماعی است که الزاماً با ساختاری که تنها از طریق مداخله مردم امکانپذیر است نمایان می‌گردد (امانپور و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۶). در واقع توسعه‌ی همه جانبه و پایدار شهر زمانی عملی خواهد شد که شهروندان از عملکرد سازمان شهرداری رضایت داشته باشند (شیخ محمدی و تولیت زواره، ۱۳۸۴: ۱۵). همراه با توسعه فناوری و افزایش مهارت‌های ارتباطی، انتظارات شهروندان از شهرداری‌ها نیز افزایش می‌یابد لذا شهرداری‌ها در تلاش‌اند تا انتظارات شهروندان را برآورده سازند. احساس رضایت شهروندان از محیط شهری و خدماتی که شهرداری ارائه می‌دهد، عامل مهمی در جهت ایجاد انگیزه در مردم برای مشارکت در توسعه شهری و بهبود کیفیت محل سکونت خویش است (باغبانی، ۱۳۹۷: ۲۲). رضایتمندی شهروندان از عملکرد و خدمات شهرداری‌ها، عامل اصلی بهبود مستمر در فرایند کارهایی است که برای افزایش کارایی و بهبود کیفیت مدیریت جامع و خدمات شهری صورت می‌گیرد و توسعه‌ی پایدار و همه جانبه شهر زمانی عملی خواهد بود که شهروندان از عملکرد شهرداری و سازمان‌های آن رضایت داشته باشند (احمدی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۴). شناخت رضایتمندی شهروندان به شکل دوسویه در زندگی شهروندان و روند برنامه‌ریزی و سیاست گذاری مدیران شهرداری تاثیر می‌گذارد و مدیران شهرداری با شناخت دیدگاه‌های مردم نسبت به عملکرد حوزه‌های خود می‌توانند زمینه مشارکت عمومی شهروندان در امر توسعه شهری را فراهم سازند و به هدف غایی شهرداری، یعنی ارائه خدمات مطلوب و رفع نیازهای شهروندان، نایل گردند (کریمیان بستانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۷). احساس رضایت شهروندان از محیط شهری و خدماتی که شهرداری ارائه می‌دهد، عامل مهمی در جهت ایجاد انگیزه در مردم برای "مشارکت در توسعه شهری" و "بهبود کیفیت محل سکونت خویش" است. در حالی که نارضایتی از عملکرد نهادهای عمومی و احساس تبعیض در ارائه خدمات از سوی شهرداری در مناطق مختلف شهر موجب یاس، ناامیدی و عدم مسئولیت پذیری شهروندان می‌شود (هدایت و علمی، ۱۳۹۱: ۲۷). میزان رضایت‌مندی از خدمات شهرداری با توجه به منطقه‌ای که افراد زندگی می‌کنند و گاهی بر حسب جنسیت، تحصیلات، وضعیت تأهل و میزان درآمد، متفاوت است (اکگل، ۲۰۱۲: ۶۲). در عین حال می‌توان به این نکته اشاره کرد که سنجش رضایت مردم از خدمات شهری، یکی از مهمترین عوامل تعیین کننده کیفیت و چگونگی عملکرد ارائه دهندگان خدمات شهری است (رستمی و همکاران، ۱۳۹۴: ۷). ضوابط و مقررات شهرسازی هم از نظر اینکه دارای اصول مناسب جهت اجرا در شهر بوده و هم اینکه تا چه اندازه توسط مراجع صدور پروانه ساختمانی جهت صدور مجوز ساخت و کنترل اجرای آن، مورد توجه و بکارگیری قرار می‌گیرند حائز اهمیت هستند. در اینجا ذکر این نکته ضروری است که بسیاری از برنامه‌ها و راه حل‌های ارائه شده توسط برنامه‌ریزان شهری جهت رفع مشکلات گسترده زندگی شهری و شهرنشینی در کشور ما، به علت هزینه‌های گزاف اقتصادی و محدودیت مالی مدیریت شهری عملاً قابلیت اجرا ندارند؛ لیکن اثبات و انعکاس این موضوع که اجرای مناسب قوانین و مقررات شهرسازی و به تبع آن ایجاد کالبد مطلوب شهری اثر مستقیم در ارتقای میزان رضایتمندی شهروندان دارد، مدیران شهری و شهرداری‌ها را به عنوان مرجع اصلی صدور پروانه ساختمانی ملزم به اجرای ضوابط و مقررات شهرسازی می‌نماید. الزام شهرداری به صدور پروانه ساختمانی منطبق با اصول شهرسازی مستلزم کاربرد هزینه خاصی نمی‌باشد و این امر شانس تحقق اهداف این تحقیق را به صورت چشمگیری افزایش می‌دهد. نبود در آمد پایدار و وجود چشم داشت به در آمد حاصل از عدم رعایت ضوابط

شهرسازی و به تبع آن تنزل کیفیت کالبدی محلات شهری در شهرداری‌های شهرها و کلانشهرهای کشور، یکی از معضلات و چالش‌های مهم فعلی مدیریت شهری در ایران می‌باشد. لذا پژوهش حاضر در صدد است تا به ارزیابی میزان رضایت شهروندان از ضوابط و مقررات شهرسازی بپردازد. هدف اصلی این تحقیق بررسی میزان رضایتمندی شهروندان از اجرای ضوابط و مقررات شهرسازی در مناطق ۶ و ۸ و ۱۴ شهر اصفهان است.

مبانی نظری پژوهش

علیلو و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله‌ای به واکاوی تاثیر ضوابط و مقررات شهرسازی و معماری بر سازمان کالبدی محله پرداخته‌اند. در این تحقیق با بیان اینکه محلات جدید در ایران همواره در حال شکل‌گیری و احداث هستند به سنجش تاثیر ضوابط و مقررات شهرسازی بر سازمان کالبدی شهر جدید سهند پرداخته شده و شاخصهای ضوابط به ترتیب میزان مطلوبیت و تاثیر، درجه‌بندی گردیده است. همچنین از نتایج تحقیق اینگونه برمی‌آید که متخصصان مطلوب‌ترین شاخص را ضوابط و مقررات نامسازی انتخاب کرده و نامطلوب‌ترین شاخص از نظر ایشان نیز ضوابط و مقررات مجموعه سازی می‌باشد.

معتمدی و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی به ارزیابی میزان رضایت شهروندان از عملکرد مدیریت شهری در حوزه خدمات شهری، مطالعه موردی: شهر فاروج پرداخته‌اند. نتایج پژوهش حاکی از آن بود که میانگین میزان رضایتمندی در شهر فاروج برابر با ۳/۵۳ بوده که می‌توان گفت میزان رضایتمندی شهروندان از این خدمات در سطح بیشتر از متوسط قرار دارد.

مراد نژاد و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی به سنجش رضایتمندی شهروندان از خدمات شهری شهرداری بابلسر پرداخته‌اند. در این پژوهش الگوی کانو برای سنجش میزان رضایت شهروندان به کار رفته است. بر اساس یافته‌های پژوهش شهروندان به ترتیب از الزامات انگیزشی، عملکردی و اساسی شهرداری رضایت بیشتری نسبت به سایر آیتم‌ها دارند.

بستانسی و اردم^۱ (۲۰۲۰) در پژوهشی به بررسی رضایتمندی شهروندان از خدمات شهرداری پرداخته‌اند. جهت تحلیل یافته‌ها و نتیجه‌گیری در این پژوهش از مدل فازی استفاده شده است.

عبدالوهاب و عدایی (۲۰۲۰) در پژوهشی به نقش مدل کانو در تعیین رضایت مشتری از کیفیت خدمات ارائه شده در شهرداری شهر دورا پرداختند. نوری‌اکی کانو مدلی را جهت سنجش رضایت مشتریان ارائه نموده که نیازمندیهای مشتریان یا به عبارت دیگر خصوصیت‌های کیفی محصولها را به سه دسته تقسیم نموده است، که محققین جهت سنجش میزان رضایت ساکنین از خدمات شهرداری دورا و بیان نتایج این روش را به کار برده‌اند.

لاکوویچ (۲۰۲۰) در پژوهشی به نقش مدیریت بحران عملکرد شهرداری بر رضایتمندی شهروندان از خدمات شهری پرداخته است. داده‌ها در این پژوهش بوسیله مدل سازی معادلات ساختاری مورد تحلیل و نتیجه‌گیری قرار گرفته‌اند.

با مطالعه و دقت نظر در موارد پیشینه ذکر گردیده مشخص می‌گردد موضوع سنجش رضایتمندی شهروندان از اجرای ضوابط و مقررات شهرسازی در راستای افزایش کیفیت سکونتگاههای شهری و نقش شهرداریها در این امر به لحاظ موضوعی و روش تحقیق دارای بداعت و نوآوری پژوهشی می‌باشد. همچنین لازم به ذکر است تا کنون تحقیق منسجمی در خصوص بررسی جایگاه اجرای ضوابط و مقررات شهرسازی در ارتقای میزان رضایتمندی شهروندان در مناطق ۶ و ۸ و ۱۴ شهر اصفهان انجام نشده است.

ارزیابی عملکرد:

ارزیابی عملکرد، فرایندی است که بر اساس آن اقداماتی به منظور بررسی و سنجش عملکرد سازمانها (عمومی و خصوصی) و افراد (مدیران و کارکنان) صورت می‌گیرد و هدف نهایی آن بهبود و ارتقای عملکرد در قالب مفاهیمی چون کارایی، اثربخشی، پاسخگویی و رضایت عمومی است (برک پور، ۱۳۸۳: ۶۸).

ارزیابی عملکرد شهرداری به معنی ارزیابی چگونگی انجام خدمات به عموم، توسط شهرداری‌ها می‌باشد. معیارهای عملکرد، اغلب شامل مقدار، کیفیت، اثربخشی و نتایج انجام خدمات است (مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران، ۱۳۸۷: ۴۰).

ضوابط و مقررات شهرسازی^۱

منظور از ضوابط و مقررات شهرسازی و معماری مجموعه قواعدی است که در زمینه تعیین انواع کاربری در حوزه‌های مسکونی، تجاری، خدماتی و معابر شهری، تعیین انواع سرانه‌ها و نیازهای شهری، پیش‌بینی تراکم‌های جمعیتی و ساختمانی، ضرایب اشغال و نحوه استقرار بنا در یک قطعه، دسترسی مناسب (سلسله مراتبی از سطوح محلی، ناحیه‌ای، منطقه‌ای و شهری) تناسب طول و عرض یک قطعه، تدوین حداقل نصاب تفکیک برای انواع کاربریها، نما و سیمای شهری... وضع می‌گردد (حسینی، ۱۳۸۵: ۴۹).

اهداف مطرح شده در قوانین و مقررات شهرسازی و معماری عبارتند از:

الف) بهبود کیفیت زندگی یکایک شهروندان از طریق تامین نیازمندیهای عمومی و اساسی جامعه

ب) مشارکت فعال مردم در فرایند شهرسازی

ج) نهادینه کردن اجرای قوانین و حراست از آنها توسط شهروندان (حسینی، ۱۳۸۵: ۳۰).

طرح تفصیلی

در بند ۳ ماده ۱ قانون تغییر نام وزرات آبادانی و مسکن به وزارت مسکن و شهرسازی مصوب ۱۳۵۴/۴/۱۶ طرح تفصیلی چنین تعریف گردیده است:

طرح تفصیلی، عبارت از طرحی است که بر اساس معیارها و ضوابط کلی و طرح جامع شهر، نحوه استفاده از زمین‌های شهری در سطح محلات مختلف شهر و موقعیت مساحت دقیق زمین برای هر یک از آنها، وضع دقیق و تفصیلی شبکه عبور و مرور و میزان تراکم جمعیت و تراکم ساختمانی در واحدهای شهری، اولویت‌های مربوط به مناطق بهسازی، نوسازی و توسعه و حل مشکلات شهری و موقعیت کلیه عوامل مختلف شهری در آن تعیین می‌شود و نقشه‌ها و مشخصات مربوط به مالکیت بر اساس مدارک ثبتی، تهیه و تنظیم می‌گردد.

رضایتمندی^۲

واژه رضایتمندی در فرهنگ لغت به معنای برآورده کردن یا مایه خشنودی و ارضاء شدن می‌باشد. همچنین ایجاد حالت شادمانی، خشنودی و مطلوبیتی که در نتیجه تأمین نیازها و برآورده کردن احتیاجات مراجعه‌کننده توسط ارائه‌دهنده خدمت ایجاد می‌شود، رضایتمندی گفته می‌شود (گلابی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۳).

همچنین رضایتمندی تفاوت مابین عملکرد و انتظارات است. اگر عملکرد برابر یا بالاتر از حد انتظار باشد، مشتری راضی است و اگر انتظارات بیش از عملکرد باشد، مشتری ناراضی است (دیچمان و همکاران، ۲۰۰۷: ۶۵۲).

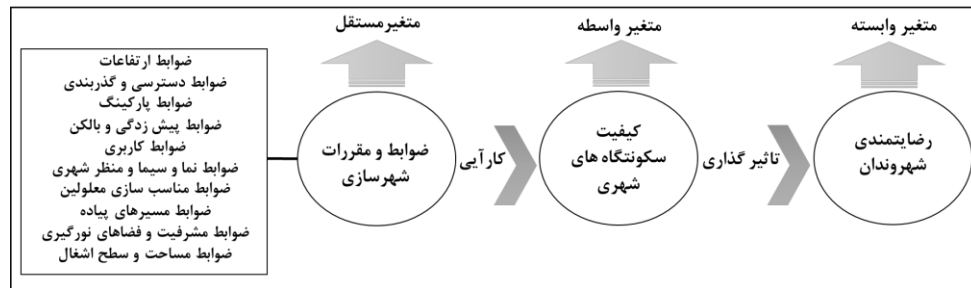
لازم به ذکر است نحوه عملکرد شهرداری‌ها نقش مهمی در ایجاد رضایتمندی شهروندان دارد. این سازمانها (شهرداری‌ها) زمانی در رسیدن به اهداف خود و حفظ تعادل بین نیازهای حال و آینده موفق خواهند شد که شهروندان از عملکرد آنها بیشترین رضایت را داشته باشند؛ بنابراین هدف نهایی همه این عملکردها، ارتباط بین سازمان و رضایت شهروندان است. زمانی که عملکردهای شهرداری نیازهای شهروندان را برآورده سازد، رضایت شهروندان ایجاد می‌شود. رضایت شهروندان موجب خواهد شد آنها در انجام امور و مسئولیت‌ها حضور فعال داشته باشند و مشارکت شهروندی به عنوان محور اصلی تصمیم‌گیری مدنظر قرار گیرد (کریمیان بستانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۵).

1. Urbanism rules and regulations

2. Satisfaction

3. Deichmann et al

شکل (۱): مدل مفهومی پژوهش

منبع: نگارندگان

روش تحقیق

روش این پژوهش با توجه به هدف کاربردی و با توجه به ماهیت توصیفی-تحلیلی می‌باشد. دلیل انتخاب این سه منطقه به عنوان جامعه هدف پژوهش، تفاوت در میزان مساحت و جمعیت و همچنین تفاوت سطح فرهنگی نسبی شهروندان ساکن این مناطق است. با توجه به جمعیت کل سه منطقه که حدود ۵۱۷ هزار نفر می‌باشد و بر اساس فرمول کوکران، جامعه آماری تعداد ۳۸۴ نفر از شهروندان با سن بالای ۲۰ سال در بازه زمانی ۹۹-۱۳۹۸ انتخاب گردیدند. نظر به اینکه جهت تقسیم محدوده شهری به مناطق مجزا عوامل مختلفی همانند وسعت، شرایط کالبدی، میزان جمعیت، شرایط سیاسی و اجتماعی دخیل می‌باشند، لذا در این پژوهش در جهت ایجاد عدالت اجتماعی به هر کدام از مناطق شهری واحد، به دید یکسان نگریسته شده و جامعه آماری از هر سه منطقه به میزان برابر انتخاب گردیده است. بوسیله ابزار اندازه‌گیری پرسشنامه میزان رضایتمندی شهروندان از ده ضابطه (شامل ضوابط ارتفاعات، ضوابط دسترسی و گذراندی، ضوابط پارکینگ، ضوابط پیش‌زدگی و بالکن، ضوابط کاربری، ضوابط نما و سیما و منظر شهری، ضوابط مناسب‌سازی معلولین، ضوابط مسیرهای پیاده، ضوابط مشرفیت و فضاهای نورگیری، ضوابط مساحت و سطح اشغال) جهت سنجش و برآورد پاسخ سوالات تحقیق مورد بررسی قرار گرفت. میانگین آلفای کرونباخ کل پرسشنامه برای بررسی پایایی ۰/۸۷ و روایی پرسشنامه به صورت صوری از دیدگاه متخصصان ۰/۷۹ به دست آمد.

جدول (۱): طبقه‌بندی گزاره‌های مربوط به ضوابط شهرسازی در این پژوهش (منبع: نگارندگان)

عنوان ضوابط	کد	گزاره‌های مرتبط
ضوابط ارتفاعات	A1	مناسب بودن تعداد طبقات ساختمانها
	A2	مناسب بودن جمعیت محل سکونت و عدم وجود ازدحام
	A3	وجود نور کافی خورشید و زاویه تابش مطلوب
	A4	مناسب بودن خط آسمان و آسایش بصری
	B1	مناسب بودن عرض معابر برای تردد عابرین
ضوابط دسترسی و گذراندی	B2	مناسب بودن عرض معابر برای تردد خودروها
	B3	عرض مناسب معابر برای امداد رسانی در مواقع بحران (زلزله، سیل، آتش سوزی)
	B4	عدم وجود پله پلاک‌ها درون گذر
	B5	نسبت مناسب فضای گذرها با ارتفاع ساختمانهای منطقه سکونت
	ضوابط پارکینگ	C1
C2		فضای مناسب جهت پارک ماشین در کوچه
C3		امکان تردد راحت ساکنین هنگام پارک شدن اتومبیل درون منزل
C4		عدم وجود درب ماشین رو در پیچ پلاک‌ها و عدم وجود درب سرتاسری پلاک
C5		عدم باز شدن درب پلاک‌ها به درون گذر
ضوابط پیش‌زدگی و بالکن	D1	مناسب بودن میزان عمق بالکن‌های درون گذر در محل سکونت
	D2	ارتفاع مناسب بیرون زدگی ساختمان‌ها از کف گذر
	D3	عدم ممانعت بالکن‌های درون گذر از تردد خودروها
	D4	عدم برخورد بالکن‌ها با درختان و اشجار درون گذر منطقه سکونت

E1	عدم وجود مغازه و کارگاه مزاحم در محیط مسکونی محل سکونت	ضوابط کاربری
E2	فاصله مناسب محل سکونت تا مراکز آموزشی همانند دبستان، دبیرستان، کتابخانه و فرهنگسرا	
E3	مساحت مناسب مراکز آموزشی منطقه سکونت برای جمعیت استفاده کننده	
E4	فاصله مناسب محل سکونت تا مراکز بهداشتی درمانی همانند درمانگاه و بیمارستان	
E5	مساحت مناسب مراکز بهداشتی درمانی منطقه سکونت برای جمعیت استفاده کننده	
E6	فاصله مناسب محل سکونت تا فضاهای سبز شهری همچون پارک ها و بوستان شهری	
E7	مساحت مناسب فضاهای سبز شهری محل سکونت برای جمعیت استفاده کننده	
E8	فاصله مناسب محل سکونت تا باشگاه‌ها و مراکز ورزشی	
E9	مساحت مناسب مراکز ورزشی منطقه سکونت برای جمعیت استفاده کننده	
F1	رنگ مناسب نمای ساختمان ها و عدم وجود رنگ‌های نامطلوب در نما در محل سکونت	ضوابط نما و سیما و منظر شهری
F2	منظر شهری مناسب در اثر همخوانی نماها	
F3	هماهنگی مصالح استفاده شده در نمای ساختمان‌های محل سکونت	
F4	عدم وجود اغتشاشات بصری همچون دودکش، تاسیسات برقی، ناودان در نمای ساختمان‌های محل سکونت	
G1	امکان ورود معلول با ویلچر از درون گذر به خانه	ضوابط مناسب سازی معلولین
G2	امکان تردد و ورود راحت فرد معلول به داخل واحدهای مسکونی محل سکونت	
H1	کف سازی مناسب پیاده‌روها	ضوابط مسیرهای پیاده
H2	عرض مناسب پیاده روها جهت تردد عابرین	
H3	وجود فضای مناسب عبور دوچرخه و موتورسیکلت	
H4	شیب مناسب پیاده روهای محل سکونت جهت هدایت آب باران در مواقع بارندگی	
H5	وجود درختان و فضای سبز مناسب در مجاورت پیاده روها	
I1	مناسب بودن نورگیری فضاهای محصور درون منزل از داکت‌ها و نورگیرها	ضوابط مشرفیت و فضاهای نورگیری
I2	عدم اشرفیت و دید از درون گذر به داخل پلاک	
I3	عدم وجود دید و مشرفیت از درون پلاک به حیاط و فضاهای خصوصی ساختمان‌های مجاور	
I4	عدم استفاده از شیشه‌های مات و دودی و رفلکس جهت رفع مشرفیت پنجره‌های پلاک‌ها	
J1	مساحت و متراژ مناسب واحد مسکونی	ضوابط مساحت و سطح اشغال
J2	متراژ مناسب حیاط یا تراس یا ایوان (فضای باز) محل سکونت	
J3	وجود باغچه یا فضای سبز ریشه دار با متراژ مناسب در منزل	
J4	وجود لابی یا فضای ورودی ساختمان با متراژ مناسب	
J5	تناسب مساحت کل زمین با تعداد طبقات ساختمان محل سکونت	
J6	متراژ مناسب دستگاه پله محل سکونت جهت تردد ساکنین	
J7	متراژ مناسب سرویس بهداشتی و حمام منزل	

جدول (۲): روایی و پایایی گویه‌های پرسشنامه (منبع: یافته‌های پژوهش)

مولفه‌ها	آلفای کرونباخ (بالای ۰/۷)	پایایی ترکیبی (بالای ۰/۷)
ضوابط نما و سیما و منظر شهری	۰/۹۹۹	۰/۹۹۹
ضوابط ارتفاعات	۰/۸۶۹	۰/۹۱۰
ضوابط دسترسی و گذر بندی	۰/۹۰۴	۰/۹۳۲
ضوابط مساحت و سطح اشغال	۰/۸۷۰	۰/۹۳۹
ضوابط مسیرهای پیاده	۰/۸۸۷	۰/۹۱۹
ضوابط مشرفیت و فضاهای نورگیری	۰/۷۱۸	۰/۸۰۹
ضوابط مناسب سازی معلولین	۰/۷۷۳	۰/۹۹۹
ضوابط پارکینگ	۰/۸۸۵	۰/۹۱۰
ضوابط پیش زدگی و بالکن	۰/۹۱۹	۰/۹۳۲
ضوابط کاربری	۰/۸۰۹	۰/۹۳۹

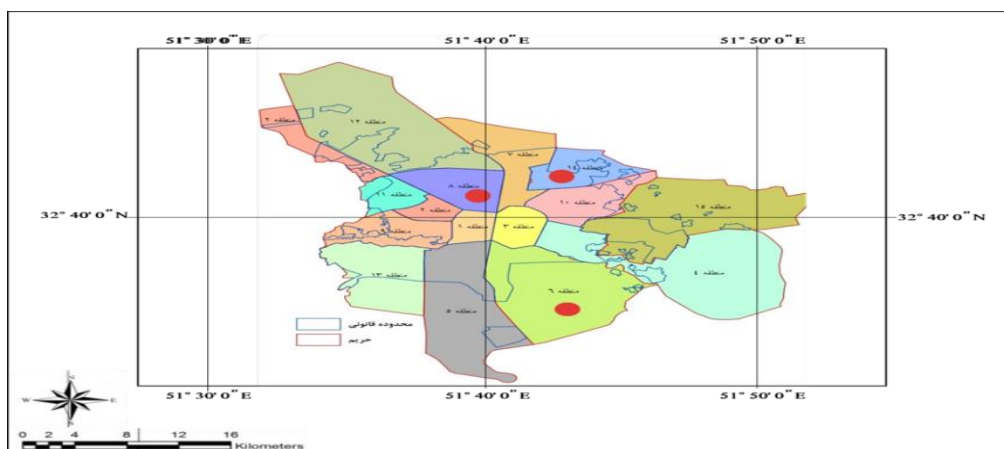
موقعیت جغرافیایی محدوده پژوهش

شهر اصفهان در طول جغرافیایی ۵۱ درجه و ۳۱ دقیقه و ۳۵ ثانیه تا ۵۱ درجه و ۵۱ دقیقه و ۵۲ ثانیه شرقی و عرض جغرافیایی ۳۲ درجه و ۳۰ دقیقه و ۱۵ ثانیه تا ۳۲ درجه و ۴۹ دقیقه و ۱۴ ثانیه شمالی واقع شده است. محدوده شهری آن به پانزده منطقه شهرداری با مساحت ۵۵۰ کیلومتر مربع و جمعیت حدود ۱۹۶۱۰۰۰ تقسیم شده است (آمارنامه شهر اصفهان، ۱۳۹۶).

منطقه ۶ شهر اصفهان (Isfahan District 6): این منطقه دارای وسعت ۶۷۰۷ هکتار (شامل ۵۴۵۳ هکتار حریم و ۱۲۵۵ هکتار محدوده قانونی) در قسمت جنوب شرقی شهر اصفهان واقع شده است. از نظر محدوده قانونی از سمت شمال منتهی به پل سی و سه پل در مسیر زاینده رود تا پل بزرگمهر و از سمت شرق منتهی به پل بزرگمهر در مسیر رودخانه تا پل اشکاوند و از سمت جنوب منتهی به پل اشکاوند در مسیر ریل راه آهن تا پل راه آهن و از سمت غرب منتهی به پل راه آهن در مسیر بزرگراه شهید دستجردی تا سی و سه پل می باشد. براساس سرشماری های وزارت کشور جمعیت این منطقه در سال ۱۳۹۵ شامل ۱۱۲۱۲۹ نفر بوده است (آمارنامه شهر اصفهان، ۱۳۹۶).

منطقه ۸ شهر اصفهان (Isfahan District 8): این منطقه دارای وسعت ۲۰۳۹ هکتار (فاقد حریم) در قسمت مرکزی شهر اصفهان واقع شده است. از نظر محدوده قانونی از سمت شمال منتهی به محور خیابان بهارستان از تقاطع خیابان امام خمینی تا تقاطع خیابان کاوه و از سمت شرق منتهی به محور بزرگراه کاوه از تقاطع خیابان بهارستان تا میدان شهدا و از سمت جنوب منتهی به محور خیابان فروغی از میدان شهدا تا میدان جمهوری اسلامی (دروازه تهران) و از سمت غرب منتهی به محور خیابان امام خمینی از میدان جمهوری اسلامی تا تقاطع خیابان بهارستان می باشد. براساس سرشماری های وزارت کشور جمعیت این منطقه در سال ۱۳۹۵ شامل ۲۳۹۷۵۶ نفر بوده است (آمارنامه شهر اصفهان، ۱۳۹۶).

منطقه ۱۴ شهر اصفهان (Isfahan District 14): این منطقه دارای وسعت ۱۹۳۸ هکتار (شامل ۹۹۸ هکتار حریم و ۹۴۰ هکتار محدوده قانونی) در قسمت شمالی شهر اصفهان واقع شده است. از نظر محدوده قانونی از سمت شمال منتهی به جاده تاکسیرانی تا جاده حبیب آباد (ادامه آیت الله غفاری) و از سمت شرق منتهی به امتداد نهر ارزنان تا اتوبان فرودگاه و از سمت جنوب منتهی به محور اتوبان فرودگاه تا میدان لاله و از سمت غرب منتهی به بزرگراه چمران در امتداد خیابان آل بویه (خیابان گلستان) در امتداد خیابان بعثت تا میدان شهدا می باشد. براساس سرشماری های وزارت کشور جمعیت این منطقه در سال ۱۳۹۵ شامل ۱۶۴۸۵۰ نفر بوده است (آمارنامه شهر اصفهان، ۱۳۹۶).

شکل (۲): موقعیت مناطق ۶ و ۸ و ۱۴ شهر اصفهان بازترسیم: نگارندگان

یافته‌های پژوهش

فرضیه اول: میزان رضایتمندی شهروندان از اجرای ضوابط و مقررات شهرسازی در مناطق ۶ و ۸ و ۱۴ شهر اصفهان در سطح مطلوبی قرار ندارد.

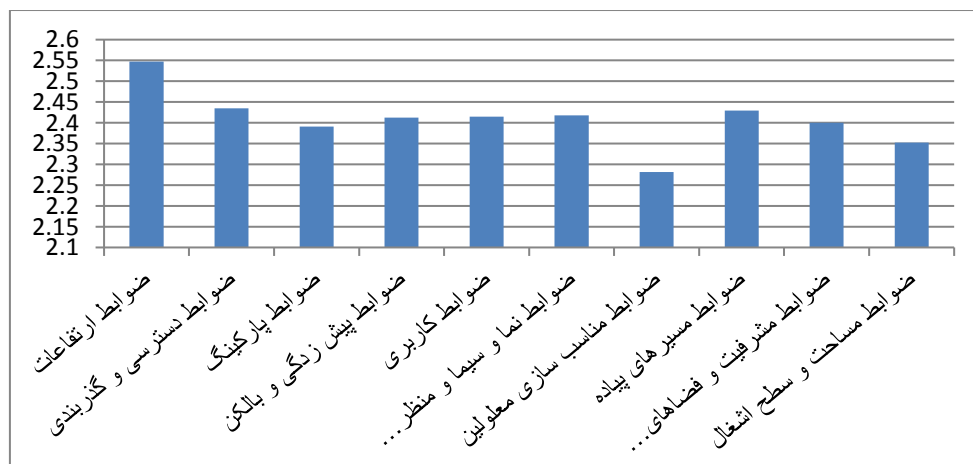
با استفاده از آزمون تی تک نمونه این فرضیه مورد بررسی قرار گرفت. از آنجا که پاسخ سوالات پرسشنامه به صورت طیف لیکرت ۵ گزینه می‌باشد (بسیار کم=۱، کم=۲، متوسط=۳، زیاد=۴، بسیار زیاد=۵) بنابراین حد متوسط پاسخ برابر با ۳ می‌باشد و اگر افراد نمونه بیشتر از حد متوسط پاسخ داده باشند می‌توان نتیجه گرفت که متغیرها در سطح مطلوبی قرار دارند. بنابراین با استفاده از آزمون تی تک نمونه میانگین متغیرها با عدد ۳ مقایسه شد. نتایج در جدول زیر آورده شده است.

بررسی دیدگاه شهروندان منطقه ۶ نسبت به میزان رضایتمندی از اجرای ضوابط و مقررات شهرسازی:

جدول (۳): مقایسه میانگین رضایتمندی شهروندان منطقه ۶ از اجرای ضابطه‌ها با حد متوسط با استفاده از آزمون تی تک نمونه (منبع: یافته‌های پژوهش)

نام منطقه	نام ضوابط	میانگین	انحراف معیار	آماره T	سطح معناداری
منطقه ۶	ضوابط ارتفاعات	۲/۵۴	۰/۹۶	-۵/۲۸	۰/۰۰۰۱
	ضوابط دسترسی و گذر بندی	۲/۴۳	۰/۹۵	-۶/۶۹	۰/۰۰۰۱
	ضوابط پارکینگ	۲/۳۹	۰/۹۱	-۷/۵۶	۰/۰۰۰۱
	ضوابط پیش زدگی و بالکن	۲/۴۱	۰/۹۳	-۷/۰۸	۰/۰۰۰۱
	ضوابط کاربری	۲/۴۱	۰/۹۱	-۷/۲	۰/۰۰۰۱
	ضوابط نما و سیما و منظر شهری	۲/۴۱	۰/۹۶	-۶/۸	۰/۰۰۰۱
	ضوابط مناسب سازی معلولین	۲/۲۸	۱/۰۶	-۷/۶	۰/۰۰۰۱
	ضوابط مسیرهای پیاده	۲/۴۲	۰/۹۴	-۶/۷	۰/۰۰۰۱
	ضوابط مشرفیت و فضاهاى نورگیری	۲/۴۰	۰/۹۰	-۷/۵	۰/۰۰۰۱
	ضوابط مساحت و سطح اشغال	۲/۳۵	۰/۹۴	-۷/۷	۰/۰۰۰۱

همان طور که در جدول فوق دیده می‌شود میانگین رضایت شهروندان منطقه شش در مورد اجرای ضوابط کمتر از ۳ است، همچنین سطح معناداری همه متغیرها کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد، بنابراین میانگین متغیرها در منطقه شش با حد متوسط (۳) اختلاف معنادار دارد و کمتر از حد متوسط است. بیشترین رضایت با میزان ۲,۵۴۶ مربوط به اجرای ضوابط ارتفاعات و کمترین رضایت با میزان ۲,۲۸۱ مربوط به اجرای ضوابط مناسب سازی معلولین می‌باشد.

شکل (۳): مقایسه میزان رضایتمندی شهروندان از اجرای ضوابط و مقررات شهرسازی در منطقه ۶

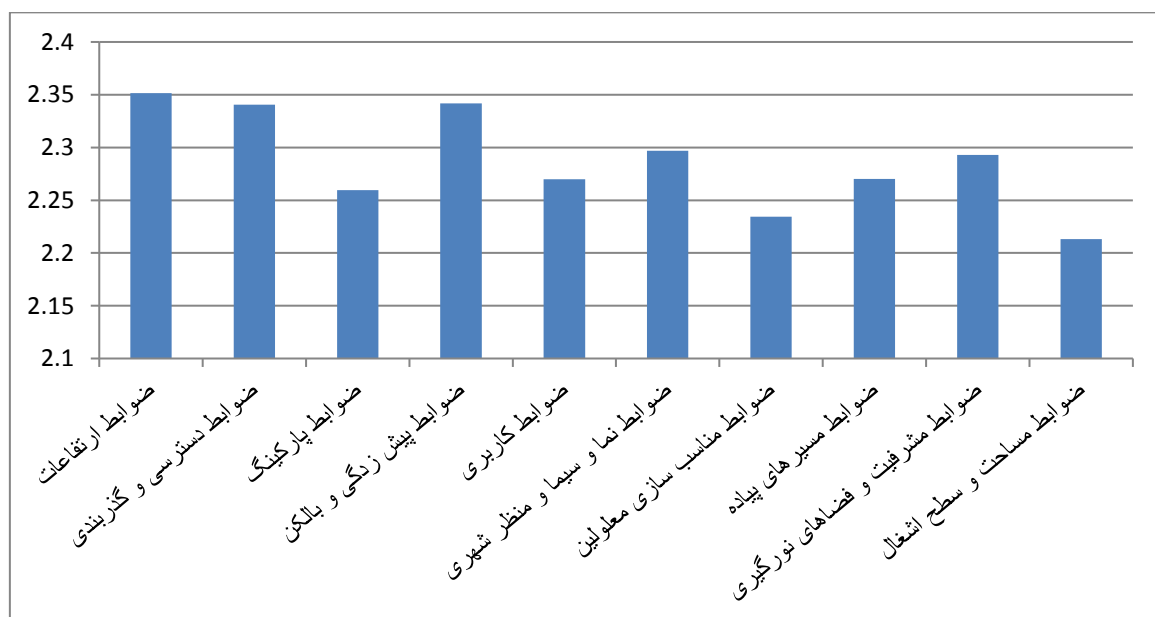
منبع (یافته‌های پژوهش)

بررسی دیدگاه شهروندان منطقه ۸ نسبت به میزان رضایتمندی از اجرای ضوابط و مقررات شهرسازی:

جدول (۴): مقایسه میانگین رضایتمندی شهروندان منطقه ۸ از اجرای ضابطه‌ها با حد متوسط با استفاده از آزمون تی تک نمونه (منبع: یافته‌های پژوهش)

نام منطقه	نام ضوابط	میانگین	انحراف معیار	آماره T	سطح معناداری
منطقه ۸	ضوابط ارتفاعات	۲/۳۵	۰/۷۱	-۱۰/۲	/۰۰۰۱
	ضوابط دسترسی و گذر بندی	۲/۳۴	۰/۶۹	-۱۰/۷۶	/۰۰۰۱
	ضوابط پارکینگ	۲/۲۵	۰/۷۵	-۱۱/۰۶	/۰۰۰۱
	ضوابط پیش زدگی و بالکن	۲/۳۴	۰/۷۶	-۹/۷۵	/۰۰۰۱
	ضوابط کاربری	۲/۲۷	۰/۶۷	-۱۲/۲۸	/۰۰۰۱
	ضوابط نما و سیما و منظر شهری	۲/۲۹	۰/۷۳	-۱۰/۸۹	/۰۰۰۱
	ضوابط مناسب سازی معلولین	۲/۲۳	۰/۸۶	-۱۰/۰۷	/۰۰۰۱
	ضوابط مسیرهای پیاده	۲/۲۷	۰/۶۸	-۱۲/۰۸	/۰۰۰۱
	ضوابط مشرفیت و فضاهای نورگیری	۲/۲۹	۰/۷۱	-۱۱/۲۴	/۰۰۰۱
	ضوابط مساحت و سطح اشغال	۲/۲۱	۰/۶۸	-۱۳	/۰۰۰۱

همان طور که در جدول فوق دیده می‌شود میانگین رضایت شهروندان منطقه هشت در مورد اجرای ضوابط کمتر از ۳ است، همچنین سطح معناداری همه متغیرها کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد، بنابراین میانگین متغیرها در منطقه هشت با حد متوسط (۳) اختلاف معنادار دارد و کمتر از حد متوسط است. بیشترین رضایت با میزان ۲,۳۵۱ مربوط به اجرای ضوابط ارتفاعات و کمترین رضایت با میزان ۲,۲۱۳ مربوط به اجرای ضوابط مساحت و سطح اشغال می‌باشد.

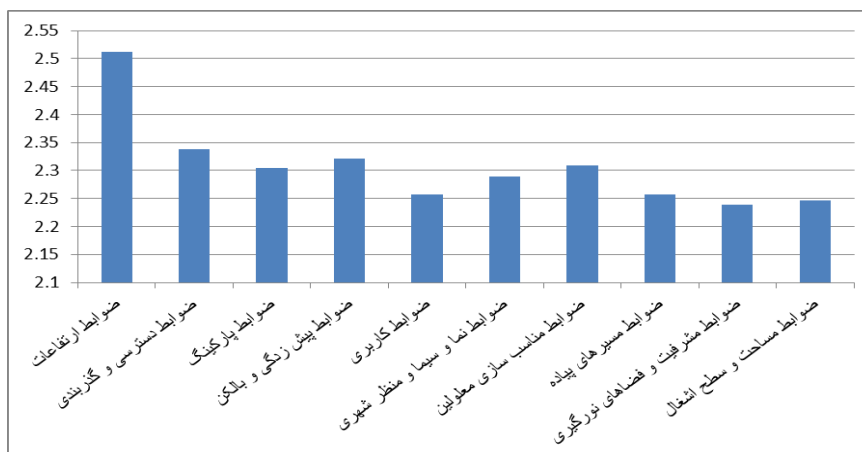
شکل (۴): نمودار مقایسه میزان رضایتمندی شهروندان از اجرای ضوابط و مقررات شهرسازی در منطقه ۸ منبع (یافته‌های پژوهش)

بررسی دیدگاه شهروندان منطقه ۱۴ نسبت به میزان رضایتمندی از اجرای ضوابط و مقررات شهرسازی:

جدول (۵): مقایسه میانگین رضایتمندی شهروندان منطقه ۱۴ از اجرای ضابطه‌ها با حد متوسط با استفاده از آزمون تی تک نمونه (منبع: یافته‌های پژوهش)

نام منطقه	نام ضوابط	میانگین	انحراف معیار	آماره T	سطح معناداری
منطقه ۱۴	ضوابط ارتفاعات	۲/۵۱	۰/۹۱	-۶/۰۶	/۰۰۰۱
	ضوابط دسترسی و گذر بندی	۲/۳۳	۰/۷۰	-۱۰/۶۶	/۰۰۰۱
	ضوابط پارکینگ	۲/۳۰	۰/۶۷	-۱۱/۶۵	/۰۰۰۱
	ضوابط پیش زدگی و بالکن	۲/۳۲	۰/۶۹	-۱۱/۰۵	/۰۰۰۱
	ضوابط کاربری	۲/۲۵	۰/۵۸	-۱۴/۳۳	/۰۰۰۱
	ضوابط نما و سیما و منظر شهری	۲/۲۸	۰/۹۳	-۸/۵۸	/۰۰۰۱
	ضوابط مناسب سازی معلولین	۲/۳۰	۰/۸۲	-۹/۵	/۰۰۰۱
	ضوابط مسیرهای پیاده	۲/۲۵	۰/۵۹	-۱۴/۰۶	/۰۰۰۱
	ضوابط مشرفیت و فضاهای نورگیری	۲/۲۳	۰/۶۶	-۱۲/۸۸	/۰۰۰۱
	ضوابط مساحت و سطح اشغال	۲/۲۴	۰/۵۶	-۱۵/۱۸	/۰۰۰۱

همان طور که در جدول فوق دیده می‌شود میانگین رضایت شهروندان منطقه چهارده در مورد اجرای ضوابط کمتر از ۳ است، همچنین سطح معناداری همه متغیرها کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد، بنابراین میانگین متغیرها در منطقه چهارده با حد متوسط (۳) اختلاف معنادار دارد و کمتر از حد متوسط است. بیشترین رضایت با میزان ۲,۵۱۱ مربوط به اجرای ضوابط ارتفاعات و کمترین رضایت با میزان ۲,۲۳۸ مربوط به اجرای ضوابط مشرفیت و فضاهای نورگیری می‌باشد.

شکل (۵): نمودار مقایسه میزان رضایتمندی شهروندان از اجرای ضوابط و مقررات شهرسازی در منطقه ۱۴ (منبع یافته‌های پژوهش)

باتوجه به آنچه بیان گردید میانگین رضایت شهروندان هر سه منطقه در مورد اجرای ضوابط و مقررات شهرسازی از حد مطلوب و نرمال پایین تر است. بنابر این انجام اقدامات اساسی در سیستم شهرسازی شهرداریهای مناطق جهت اجرای ضوابط شهرسازی با رویکرد افزایش رضایتمندی شهروندان ضروری می‌باشد.

فرضیه دوم: بین میزان رضایتمندی شهروندان از اجرای هر کدام از ضوابط و مقررات شهرسازی در مناطق ۶ و ۸ و ۱۴ شهر اصفهان تفاوت معنادار وجود ندارد.

برای بررسی این فرضیه با استفاده از آزمون تحلیل واریانس، میانگین‌های ذکر شده در جدول شماره ۴ بین ۳ منطقه ۶، ۸ و ۱۴ مقایسه شدند. نتایج در جدول (۴) آورده شده است.

جدول (۶): مقایسه میانگین رضایتمندی افراد از اجرای ضابطه‌ها بین مناطق با استفاده از آزمون تحلیل واریانس (منبع: یافته‌های پژوهش)

متغیرها	مناطق	میانگین	انحراف معیار	آماره F	سطح معناداری
ضوابط ارتفاعات	منطقه ۶	۲/۵۴	۰/۹۶	۱/۸۲	۰/۱۶
	منطقه ۸	۲/۳۵	۰/۷۱		
	منطقه ۱۴	۲/۵۱	۰/۹۱		
ضوابط دسترسی و گذر بندی	منطقه ۶	۲/۴۳	۰/۹۵	۰/۶۱	۰/۵۴
	منطقه ۸	۲/۳۴	۰/۶۹		
	منطقه ۱۴	۲/۳۳	۰/۷۰		
ضوابط پارکینگ	منطقه ۶	۲/۳۹	۰/۹۱	۰/۹۱	۰/۴۰
	منطقه ۸	۲/۲۵	۰/۷۵		
	منطقه ۱۴	۲/۳۰	۰/۶۷		
ضوابط پیش زدگی و بالکن	منطقه ۶	۲/۴۱	۰/۹۳	۰/۴۵	۰/۶۳
	منطقه ۸	۲/۳۴	۰/۷۶		
	منطقه ۱۴	۲/۳۲	۰/۶۹		
ضوابط کاربری	منطقه ۶	۲/۴۱	۰/۹۱	۱/۷۹	۰/۱۶
	منطقه ۸	۲/۲۷	۰/۶۷		
	منطقه ۱۴	۲/۲۵	۰/۵۸		
ضوابط نما و سیما و منظر شهری	منطقه ۶	۲/۴۱	۰/۹۶	۰/۸۵	۰/۴۲
	منطقه ۸	۲/۲۹	۰/۷۳		
	منطقه ۱۴	۲/۲۸	۰/۹۳		
ضوابط مناسب سازی معلولین	منطقه ۶	۲/۲۸	۱/۰۶	۰/۲۱	۰/۸۰
	منطقه ۸	۲/۲۳	۰/۸۶		
	منطقه ۱۴	۲/۳۰	۰/۸۲		
ضوابط مسیرهای پیاده	منطقه ۶	۲/۴۲	۰/۹۴	۲/۰۴	۰/۱۳
	منطقه ۸	۲/۲۷	۰/۶۸		
	منطقه ۱۴	۲/۲۵	۰/۵۹		
ضوابط مشرفیت و فضاهاى نورگیرى	منطقه ۶	۲/۴۰	۰/۹۰	۱/۴۸	۰/۲۲
	منطقه ۸	۲/۲۹	۰/۷۱		
	منطقه ۱۴	۲/۲۳	۰/۶۶		
ضوابط مساحت و سطح اشغال	منطقه ۶	۲/۳۵	۰/۹۴	۱/۲۱	۰/۲۹
	منطقه ۸	۲/۲۱	۰/۶۹		
	منطقه ۱۴	۲/۲۴	۰/۵۶		

بر اساس جدول فوق سطح معناداری این آزمون برای همه متغیرها بیشتر از ۰/۰۵ است، بنابراین میانگین متغیرها بین سه منطقه تفاوت معناداری ندارند. بنابراین ملاحظه می‌شود میزان رضایتمندی شهروندان از اجرای هر کدام از ضوابط و مقررات شهرسازی در مناطق

۶ و ۸ و ۱۴ شهر اصفهان دارای تفاوت معناداری نمی‌باشد. به بیان دیگر عدم رضایت شهروندان از هر کدام از ده ضابطه در هیچکدام از سه منطقه نسبت به هم تفاوت معناداری ندارد.

-فرضیه سوم: بین تاثیر اجرای هر یک از ضوابط شهرسازی بر میزان رضایتمندی شهروندان در مناطق ۶ و ۸ و ۱۴ شهر اصفهان تفاوت معنادار وجود ندارد.

برای بررسی این فرضیه با استفاده از آزمون تحلیل واریانس میانگین نظرات شهروندان بین ۳ منطقه ۶، ۸ و ۱۴ مقایسه شدند. نتایج در جدول شماره ۷ آورده شده است.

جدول (۷): مقایسه میانگین تاثیر هر یک از ضوابط شهرسازی بر میزان رضایتمندی شهروندان بین مناطق با استفاده از آزمون تحلیل واریانس (منبع: یافته‌های پژوهش)

متغیرها	مناطق	میانگین	انحراف معیار	آماره F	سطح معناداری
ضوابط ارتفاعات	منطقه ۶	۳/۶۸	۰/۵۸	۲/۰۱	۰/۱۳
	منطقه ۸	۳/۷۰	۰/۵۷		
	منطقه ۱۴	۳/۵۶	۰/۷۰		
ضوابط دسترسی و گذر بندی	منطقه ۶	۳/۶۲	۰/۵۷	۰/۲۳	۰/۷۹
	منطقه ۸	۳/۶۲	۰/۵۶		
	منطقه ۱۴	۳/۶۷	۰/۵۸		
ضوابط پارکینگ	منطقه ۶	۳/۵۸	۰/۶۱	۰/۲۵	۰/۷۷
	منطقه ۸	۳/۵۹	۰/۶۰		
	منطقه ۱۴	۳/۶۳	۰/۵۷		
ضوابط پیش زدگی و بالکن	منطقه ۶	۳/۵۴	۰/۶۹	۴/۱۸	۰/۰۱۶
	منطقه ۸	۳/۵۴	۰/۶۹		
	منطقه ۱۴	۳/۷۵	۰/۶۵		
ضوابط کاربری	منطقه ۶	۳/۵۶	۰/۴۲	۱/۹۱	۰/۰۱۴
	منطقه ۸	۳/۵۵	۰/۴۱		
	منطقه ۱۴	۳/۶۵	۰/۵۰		
ضوابط نما و سیما و منظر شهری	منطقه ۶	۳/۶۵	۰/۶۵	۰/۲۵	۰/۷۷
	منطقه ۸	۳/۶۶	۰/۶۶		
	منطقه ۱۴	۳/۷۰	۰/۶۰		
ضوابط مناسب سازی معلولین	منطقه ۶	۳/۶۹	۰/۸۹	۰/۰۳۰	۰/۹۷
	منطقه ۸	۳/۷۰	۰/۸۹		
	منطقه ۱۴	۳/۷۲	۰/۹۷		
ضوابط مسیرهای پیاده	منطقه ۶	۳/۶۲	۰/۵۹	۰/۰۸۳	۰/۹۲
	منطقه ۸	۳/۶۱	۰/۵۸		
	منطقه ۱۴	۳/۶۴	۰/۵۶		
ضوابط مشرفیت و فضاهاى نورگیری	منطقه ۶	۳/۶۷	۰/۶۲	۰/۲۳	۰/۷۹
	منطقه ۸	۳/۶۶	۰/۶۲		
	منطقه ۱۴	۳/۷۱	۰/۶۶		
ضوابط مساحت و سطح اشغال	منطقه ۶	۳/۷۳	۰/۵۲	۰/۲۹	۰/۷۴
	منطقه ۸	۳/۷۳	۰/۵۱		
	منطقه ۱۴	۳/۶۹	۰/۴۳		

بر اساس نتایج منعکس شده در جدول فوق سطح معناداری این آزمون برای همه متغیرها به غیر از متغیر پیش زدگی و بالکن بیشتر از ۰/۰۵ است، بنابراین میانگین متغیر پیش زدگی و بالکن بین سه منطقه تفاوت معنادار دارد ولی میانگین سایر متغیرها بین سه منطقه تفاوت معناداری ندارند. بنابراین رضایتمندی شهروندان از اجرای ضابطه بالکن و پیش زدگی در مناطق ۶ و ۸ و ۱۴ شهر اصفهان دارای تفاوت معنادار بوده ولی بین میزان رضایتمندی شهروندان از اجرای سایر ضابطه‌ها در مناطق ۶ و ۸ و ۱۴ شهر اصفهان تفاوت معناداری وجود ندارد.

نتیجه گیری و پیشنهادها

رضایتمندی شهروندان را می‌توان یکی از اصلی‌ترین اهداف برنامه‌ریزی شهری دانست. ضوابط و مقررات شهرسازی به عنوان قوانین شکل دهنده سکونتگاه‌های شهری نقش اساسی در حصول رضایتمندی شهروندان دارد. این امر در حالیکه با توجه به مشکلات و معضلات عدیده کلانشهر اصفهان و تلاش مدیریت شهری در جهت افزایش رفاه شهروندان، ضرورت بکارگیری قوانین شهرسازی متناسب با کالبد کلانشهر اصفهان بعنوان ابزار افزایش کیفیت محلات شهری و به تبع آن دسترسی به آیت‌های مطلوب زندگی شهری همچون زیست‌پذیری، کیفیت زندگی شهری، سرزندگی، پایداری شهری و... کاملاً واضح و مشهود می‌باشد. مطلوب سازی کیفیت سکونتگاه‌های شهری مستلزم این امر است که مراجع صدور پروانه ساختمانی از درآمدهای ناشی از زیرپا گذاشتن ضوابط و مقررات شهرسازی خودداری نمایند.

همچنین افزایش کیفیت سکونتگاه‌های شهروندان نیاز به مداخله مدیریت شهری جهت بهبود بکارگیری ضوابط و مقررات شهرسازی در صدور پروانه و مجوزهای ساختمانی دارد. این مداخله در وهله اول مستلزم وجود الگوی مناسب درجه بندی اولویت اجرای ضوابط شهرسازی، در صدور مجوزهای ساختمانی هر منطقه شهری است.

ارائه الگوی راهبردی مداخله در اجرای ضوابط شهرسازی همسو با ارتقای رضایت شهروندان:

بعنوان نتیجه گیری و بنابر آنچه در این پژوهش بررسی شد، مطابق نظر شهروندان و با توجه میانگین امتیازات، الگوی درجه بندی اصلاح و به کارگیری ضوابط و مقررات شهرسازی، به تفکیک در هر کدام از مناطق شهرداری ۶ و ۸ و ۱۴ در ذیل بیان می‌گردد:

الگوی مداخله اجرای ضوابط و مقررات شهرسازی منطقه ۶: ۱- ضوابط مناسب سازی معلولین. ۲- ضوابط مساحت و سطح اشغال. ۳- ضوابط پارکینگ. ۴- ضوابط مشرفیت و فضاها نورگیری. ۵- ضوابط پیش زدگی و بالکن. ۶- ضوابط کاربری. ۷- ضوابط نما و سیما و منظر شهری. ۸- ضوابط مسیرهای پیاده. ۹- ضوابط دسترسی و گذربندی. ۱۰- ضوابط ارتفاعات.

الگوی مداخله اجرای ضوابط و مقررات شهرسازی منطقه ۸: ۱- ضوابط مساحت و سطح اشغال. ۲- ضوابط مناسب سازی معلولین. ۳- ضوابط پارکینگ. ۴- ضوابط کاربری. ۵- ضوابط مسیرهای پیاده. ۶- ضوابط مشرفیت و فضاها نورگیری. ۷- ضوابط نما و سیما و منظر شهری. ۸- ضوابط دسترسی و گذربندی. ۹- ضوابط پیش زدگی و بالکن. ۱۰- ضوابط ارتفاعات.

الگوی مداخله اجرای ضوابط و مقررات شهرسازی منطقه ۱۴: ۱- ضوابط مشرفیت و فضاها نورگیری. ۲- ضوابط مساحت و سطح اشغال. ۳- ضوابط مسیرهای پیاده. ۴- ضوابط کاربری. ۵- ضوابط نما و سیما و منظر شهری. ۶- ضوابط پارکینگ. ۷- ضوابط مناسب سازی معلولین. ۸- ضوابط پیش زدگی و بالکن. ۹- ضوابط دسترسی و گذربندی. ۱۰- ضوابط ارتفاعات.

لازم به ذکر است الگوی ارائه شده در این پژوهش همانند فرمولهای ریاضی بصورت ثابت و همیشگی نمی‌باشد لیکن به مرور زمان و با تلاش مدیریت شهرسازی مناطق در اصلاح و بهبود اجرای ضوابط و مقررات شهرسازی با پیروی از نتایج تحقیق، میزان رضایت شهروندان و نیز این الگو تغییراتی می‌نماید. در واقع الگوی کاربردی این تحقیق بیانگر تقدم و تاخر نظارت بر اجرای ضوابط شهرسازی مطرح گردیده جهت افزایش رضایتمندی شهروندان، با استناد به پرسشنامه‌های توزیع شده در مناطق شهری ۶ و ۸ و ۱۴ می‌باشد.

پیشنهادات راهبردی همسو با نتایج فرضیات پژوهش: در این قسمت و به عنوان پیشنهاد راهبردی، به تناسب ده ضابطه مطرح شده در پژوهش، لزوم جلوگیری از وقوع موارد ذیل در حیطه عملکرد واحدهای شهرسازی مناطق ۶ و ۸ و ۱۴ به جهت کسب رضایتمندی شهروندان عنوان می‌گردند:

فروش تراکم مازاد بر کدهای ارتفاعی مصوب طرحهای توسعه شهری مناطق، تغییر کاربری زمین‌ها به جهت افزایش قیمت زمین و بر خلاف آنچه مشاورین و دست‌اندرکاران طرحهای تفصیلی در نظر گرفته‌اند، تقلیل عرض معابر و گذرها و یا حذف آنها، فروش پارکینگ و عدم تامین آن توسط سازندگان پلاک‌ها، عدم کنترل بر انجام نماهای ساختمانی منطبق با شرایط اقلیمی شهر اصفهان و با استفاده از مصالح بوم‌آورد، عدم مناسب‌سازی ساختمانها جهت سهولت تردد معلولین جسمی و حرکتی، افزایش میزان سطح اشغال ساختمانها و کاهش فضای آزاد (حیاط)، مشرفیت و عدم تامین فضای نورگیری پلاکها، احداث پیش‌زدگی و بالکن ساختمانها درون معابر، ایجاد مسیرهای پیاده‌ناملوب برای تردد عابرین.

پیشنهادات جهت انجام تحقیقات آتی:

- بررسی و واکاوی اجرای ضوابط و مقررات شهرسازی در سایر مناطق شهری کلانشهر اصفهان
- مشخص نمودن سایر ضوابط و مقررات شهرسازی جهت سنجش معناداری با رضایتمندی شهروندان به جهت تدوین ضوابط تاثیرگذار و مطلوب
- ارائه الگوی مناسب مداخله اجرای ضوابط و مقررات شهرسازی جهت سایر ضوابط شهرسازی مطرح نشده در این رساله
- واکاوی موضوع اجرای قانونمند ضوابط و مقررات شهرسازی و نقش آن در جلوگیری از وقوع تخلفات ساختمانی
- تسری اجرای ضوابط و مقررات شهرسازی و ارتباط معنادار آن با ارتقای رضایتمندی شهروندان مناطق مختلف شهری کلانشهرهای کشور مطابق روش تحقیق پژوهش حاضر

منابع:

- احمدی، محمد، پوراحمد، احمد و حاتمی نژاد، حسین (۱۳۹۳): بررسی میزان رضایتمندی شهروندان از سازمان زیباسازی و عوامل موثر بر آن برای بهبود منظر شهری مطالعه موردی: منطقه ۹ کلان شهر تهران، مجله آمایش جغرافیایی فضا، شماره ۱۲، صص ۳۷-۱۹.
- امانپور، سعید، بهمئی، حجت و اکبریان، روح اله (۱۳۹۶): بررسی رضایتمندی شهروندان از متغیرهای فردی موثر بر کیفیت محیط زندگی (مطالعه موردی: مراکز محلات مسکونی شهر اهواز)، نشریه علمی پژوهشی نگرشهای نو در جغرافیای انسانی، دوره ۹، شماره ۴، صص ۱۵۵-۱۳۱.
- امانپور، سعید، صفایی‌پور، مسعود و عباس‌پور، مریم (۱۳۹۳): بررسی میزان رضایتمندی شهروندان از عملکرد شهرداری هندیجان، فصلنامه جغرافیا برنام‌ریزی شهری، چشم‌انداز زاگرس، دوره ۷، شماره ۲۳، صص ۷۲-۵۳.
- باغبانی، محمد (۱۳۹۷): بررسی میزان رضایت شهروندان از خدمات شورا و شهرداری دوره چهارم شهر سقز، فصلنامه مطالعات مدیریت شهری، شماره ۳۴، صص ۱۰۲-۹۳.
- برک‌پور، ناصر (۱۳۸۳): طراحی و اجرای نظام ارزیابی عملکرد در سازمان شهرداریها و دهیاریهای ایران، ویژه‌نامه مدیریت استراتژیک شهری ۲، ضمیمه ماهنامه شهرداریها، شماره ۲۲، صص ۷۷-۶۸.
- بندرآباد، علیرضا (۱۳۸۹): بررسی تاثیر ضوابط شهرسازی بر شکل شهر تهران، مجله نظر، سال ۲، شماره ۹، صص ۱۳-۱۰.
- پوردیهیمی، شهرام، مدنی، رامین و موسوی‌نیا، سیده فاطمه (۱۳۹۶): عوامل کالبدی مؤثر بر ادراک تراکم در محیط‌های مسکونی نمونه موردی: محلات مسکونی شهر مشهد، دو فصلنامه مطالعات معماری ایرانی، شماره ۱۱، صص ۶۱-۴۳.
- پورمختار، محمدجعفر (۱۳۸۳): ایمنی شهر و توسعه پایدار، مجموعه مقالات همایش مسائل شهرسازی ایران. جلد اول ساخت کالبدی شهر، شیراز، دانشکده هنر و معماری دانشگاه شیراز.
- حسینی، سید علی (۱۳۸۵): مبانی فنی و اجرایی حقوق شهری و منطقه‌ای در ایران، انتشارات حق شناس.

- رستمی، محمدحسین، امان پور، سعید، کرمی، مهران و مراد رام نژاد، سیدالله (۱۳۹۴): سنجش رضایتمندی شهروندان از عملکرد شهرداری در حوزه خدمات شهری مطالعه موردی: شهر درود، مجله پژوهش و برنامه ریزی شهری، سال ۶، شماره ۲۱، صص ۳۰-۵۰.
- زنگنه، یعقوب و حسین آبادی، سعید (۱۳۹۴): ارزیابی رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری و نقش آن در تامین منابع مالی مدیریت شهری، مورد: شهر سبزوار، مجله آمایش جغرافیایی فضا، شماره ۲۰، صص ۶۲-۵۱.
- سعیدنیا، احمد (۱۳۸۳): کتاب سبز شهرداریها جلد یازدهم (مدیریت شهری)، انتشارات سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور، ص ۱۱۷.
- شهرداری اصفهان (۱۳۹۶): آمارنامه شهر اصفهان، معاونت برنامه ریزی و توسعه سرمایه انسانی، اداره آمار و تحلیل اطلاعات.
- شیخ محمدی، مجید و تولیت زواره، محمدرضا (۱۳۸۴): مدیریت مشارکت پذیر بر اساس نظام پیشنهادها انستیتو ایزیران، تهران.
- صالحی، اسماعیل (۱۳۸۵): نقش ضوابط و مقررات شهرسازی در تحقق شهر خوب و توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی تهران)، نشریه محیط شناسی، دوره ۳۲، شماره ۴۰، صص ۶۲-۵۱.
- علیلو، مهدی، میرغلامی، مرتضی، هاشم پور، پریسا (۱۳۹۸): واکاوی تاثیر ضوابط و مقررات شهرسازی و معماری بر سازمان کالبدی محله، نشریه دانش شهرسازی، دوره ۳، شماره ۱، صص ۸۳-۷۱.
- کریمیان بستانی، مریم، بلوچی، عثمان و جوبه، صاحب‌داد (۱۳۹۲): سنجش میزان رضایتمندی شهروندان از عملکرد شهرداری (مطالعه موردی: شهر زاهدان)، نشریه چشم‌انداز جغرافیایی، سال ۷، شماره ۱۸، صص ۱۲۵-۱۱۲.
- گللابی، فاطمه، آقاییاری هیر، توکل و ابراهیمی، رضا (۱۳۹۲): بررسی عوامل اجتماعی، اقتصادی مرتبط با سطح رضایتمندی شهروندان از محله مسکونی، نشریه مطالعات جامعه شناختی شهری، دوره ۳، شماره ۹، صص ۱۵۴-۱۲۵.
- محمدی، رضا، شریعتی، صدیقه، پرند، کوروش و پورعباس، عبدالرسول (۱۳۸۶): طراحی و استقرار نظام ارزشیابی کلان عملکرد وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی شماره ۴۶، صص ۱۲۴-۹۱.
- مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران (۱۳۸۷): نظامهای ارزیابی و عملکرد در شهرداریها (مبانی نظری و مطالعات تطبیقی)، ویژه نامه مدیریت استراتژیک شهری ۳، ضمیمه شماره ۲۶ ماهنامه ۸۷ شهرداریها، صص ۵۱-۳۶.
- مراد نژاد رحیم بردی، آنا، زارع، الهه و قاسمپور، فاطمه (۱۳۹۷): سنجش رضایتمندی شهروندان از خدمات شهری شهرداری بابلسر، فصلنامه برنامه ریزی فضایی (جغرافیا)، سال ۷، شماره ۴، صص ۷۲-۵۷.
- معمتمدی، محمد، رسولی، سیدحسن و نصیری، محمد (۱۳۹۸): ارزیابی میزان رضایت شهروندان از عملکرد مدیریت شهری در حوزه خدمات شهری، مطالعه موردی: شهر فاروج، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال ۱۹، شماره ۵۵، صص ۱۱۶-۹۹.
- مهندسین مشاور نقش جهان پارس (۱۳۹۰): طرح بازنگری طرح تفصیلی شهر اصفهان (دفترچه ضوابط و مقررات شهرسازی و ساختمانی)، معاونت شهرسازی و معماری شهرداری اصفهان.
- هدایت، رقیه، علمی، محمود، (۱۳۹۱): بررسی میزان رضایتمندی شهروندان از عملکرد خدمات شهری و عوامل اجتماعی، اقتصادی مرتبط با آن در شهر نرده، نشریه مطالعات جامعه شناسی، سال ۴، شماره ۱۶، صص ۴۷-۲۹.
- Abdolvahab, N& Edaie, AH (2020). The role of the Kano model in determining customer satisfaction with quality of service provided- Applied research in the Municipality of Dora, Journal of Baghdad College of Economic sciences University, Volume , Issue 60, Pages 389-428.
- Akgul, Deniz (2012), Mcasuring the Satisfacion of citizens for the Scrviccs given by the municipality: the case of kirsehir municipality. Procudia – Social and Behavioral Scinces, 62: 555.
- BülentBostanciaNuriErdem (2020). Investigating the satisfaction of citizens in municipality services using fuzzy modelling, Socio-Economic Planning Sciences, 69: 231.
- Deichmann, Uwe, Lall., V., Somik, (2007), citizen feedback and delivery and urban services, worlddevelopment, Vol.35, No.4: 649-662.
- Lakovic, Vojio (2020). Crisis management of municipality performance on citizen satisfaction with urban services by structural equation modeling, Quality & Quantity,37: 213.

Analysis of the Level of Satisfaction of the Citizens of Areas 6, 8 and 14 of Isfahan Metropolis with the Implementation of the Rules and Regulations of Urban Planning of the Detailed Plan

Hamid Ghadiri Modares, PhD Student in Geography and Urban Planning, Department of Geography, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran

Mehdi Momeni*, Associate Professor, Tourism Research Center, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran

Hamid Saberi, Assistant Professor, Tourism Research Center, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran

Abstract: Rules and regulations of urban planning are one of the main components of urban settlements. This indicates that the more the implementation of these criteria is observed in the field of construction, the better the bed and body of urban settlements and consequently, citizens' satisfaction increases. In the metropolises and cities of our country, Iran, the municipality is the primary reference for the application of urban planning rules and regulations. Therefore, the requirement of municipalities to issue building permits following urban planning criteria has a key role in forming the appropriate body and bed of urban neighborhoods and promoting citizen satisfaction. In this research, by dividing urban planning criteria into ten components: elevation criteria, access and passage criteria, Parking criteria, advance and balcony criteria, land use criteria, façade and urban landscape criteria, adaptation criteria for the disabled, sidewalk criteria, visibility and skylight criteria, area and occupancy criteria; citizens' satisfaction of regions 6, 8, and 14 of Isfahan was evaluated from the implementation of these criteria by a questionnaire in the form of a 5-point Likert scale (very low = 1, low = 2, medium = 3, high = 4, very high = 5). Using one-sample t-test, the results showed that according to the average limit of response 3, the rate of the significance of all variables is less than 0.05 and the level of citizens' satisfaction with the implementation of urban planning rules and regulations in target areas is lower than the normal and it is not in a desirable level.

Keywords: Criteria and regulations of urban planning, Satisfaction, Detailed plan, Isfahan

Social Consequences of Khuzestan Flood with Emphasis on Social Welfare

Azam Abdollahi Boroujeni, PhD Student, Social Problems of Iran, Department of Sociology, Dehaghan Branch, Islamic Azad University, Dehaghan, Iran

Asghar Mohammadi*, Assistant Professor, Department of Sociology, Dehaghan Branch, Islamic Azad University, Dehaghan, Iran

Mehrdad Navabakhsh, Full Professor, Sociology Center, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Abstract: In developed countries, one of the important goals of economic policy makers is to improve the level of social welfare in society. In developing countries, not only economic growth is considered a goal, but also these countries, along with developed countries, consider increasing social welfare as one of the main goals and one of the criteria for development. The aim of this study was to investigate the social consequences of floods with emphasis on social welfare. The statistical population of this study is the population of flood victims 15 years and up in the cities of Susa, Hamidiyeh, Karun, Bostan, Shadegan, Rafi, Susangard, part of Ahvaz, and the villages around Ahvaz and the number of people in the statistical population is 49607 people. To select the sample size among the statistical population of Cochran formula has been used. Thus, according to Cochran's formula, 600 people were obtained as the sample size. Findings indicated that there is a significant relationship between the independent variable of flood occurrence and the dependent variables of a feeling of deprivation, feeling of security, social justice, and social support.

Keywords: Flood, Social welfare, Social support, Khuzestan

Effective Factors for Designing and Developing Road Network from the Perspective of Rural Management (Case Study: Rural Settlements of Shahinshahr and Maymeh)

Seyed Ramin Ghaffari, Associate Professor, Department of Geography, Payame Noor University, Tehran, Iran

Abstract: The network of passages has a great impact on the physical-spatial development of settlements, provided that they are used optimally. The lack of a comprehensive and coherent plan for the design of rural roads in Shahinshahr and Maymeh counties has created the ground for entangling rural structures, the disorder in the organization of inside arteries, and the incompatibility of the passages with its similar uses in the villages, that requires recognizing effective standards and operational solutions to create the right avenues. This study aimed to determine the most important effective factors of rural road network design and prioritize them from the perspective of rural managers of Shahinshahr and Maymeh counties. The present study was descriptive-analytical in terms of method, which was conducted by the survey method and using a questionnaire. The sample population was 86 people, which included 30 officials related to rural issues in the city (specialists and university professors), There were 14 village governors and 42 Islamic village councils. Data analysis was performed using inferential statistical methods such as a one-sample T-test by SPSS 22. The results obtained from the statistical analysis indicate that the use of each of the five standards in the design of the network of roads in the studied villages has been desirable, but the intensity of the desirability of some standards has been higher than others. Based on the results of the analysis of the one-sample T-test, the standards of "width of the road network" with the value of T (3.123) and "level and coverage of the road network" with the value of T (2.874) have the greatest impact on the design of the road network of the villages. They have studied from the point of view of rural officials. Also, the standard of "road construction model" with T value (1.785) and "architecture and appearance of the road network" with T value (0.654) is in the last rank. Their employment status has been more unfavorable than others.

Keywords: Rural road network, Design and development standards, Road Network, One-Sample T- Test, Shahinshahr and Maymeh County.

Identifying Competitiveness Activities in the Metropolitan Area of Arak with an Economic Sustainability Approach

Mina Eftekharnia, PhD Student in Urban Planning, Faculty of Art and Architecture, Islamic Azad University, Tehran West Branch, Tehran, Iran

Keramatollah Ziari*, Professor of Geography and Urban Planning, Faculty of Geography, University of Tehran, Tehran, Iran

Majid Naderi, Assistant Professor, Department of Urbanism and Urban Planning, Faculty of Art and Architecture, Islamic Azad University, Tehran West Branch, Tehran, Iran

Abstract: The rapid growth of urbanization and process of globalization has brought expansion of the competitiveness conception at international, national, regional and local levels by the last century. According to the intercommunication among different environmental, social and economic aspects, inattention to other sectors, but more attention to the economic field though, causes an increase in peripheral and social damage in urban and regional systems. Through the last decades, Iran has also faced with the plenty of problems of unsuccessful economic development, which has led to social and environmental damage. So that it is essential for managers and urban planners to consider peripheral and social indicators in order of economic development. In the present research, an attempt has been made to determine sustainable competitive activities for the Arak metropolitan area in which it is tried to extract the most appropriate indicators using documentary methods and content analysis to measure the condition of development and competitiveness of Arak metropolitan. Field activities has been extracted by using spatial coefficient, share change analysis, export to other provinces, and natural capacity of the region. Finally, using TOPSIS method, and basing on the two criteria of economic activities through first competition and its sustainability in superior economic activities, sustainable activities with competitive advantage were determined for using in the region. Accordingly, the activities of industrial production (manufacturing), electricity, gas, steam, air conditioning, drinking water supply and purification, transportation, warehousing, agricultural activities, forestry and aquaculture have been considered.

Keywords: Metropolitan, Development, Comparative advantage, Sustainable competitiveness, Arak province

Structural Analysis of Urban Flourishing with a Futuristic Approach

(Case Study: Ahvaz Metropolis)

Mohammad Ali Firoozi, professor of Geography and Urban Planning, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran

Freahteh Shanbeh Pour*, PhD Student of Geography and Urban Planning, Shahid Chamran University, Ahvaz, Iran

Abstract: Urban prosperity is a concept related to balanced development and harmonized in the environment is committed to justice and embodies human activity as a kind of social construction. Nowadays a different view of the future has caused man not to seek the future, but to build his desired future by using various tools. On the other hand, the challenge of new urban life, environmental and social problems lead to future research approach in urban planning and using various devices to build a favorable future. The present study uses the technique of cross-impact analysis, which is one of the common methods in futurism by using MicMac software, which it has analyzed the components of urban prosperity in Ahvaz metropolis. In the following using the Delphi method which 30 components in five areas such as (productivity, infrastructure, quality of life, equality and social participation, and environmental sustainability) extracted as indicators of urban prosperity. The results indicate that there are five categories in the scattering pages like (influencing factors, bilateral factors, regulatory factors, influential factors and independent factors) are identifiable. Finally among the 30 mentioned factors after examining the effectiveness of these factors on each other and on the future situation of the metropolis of Ahvaz by direct and indirect methods, 7 key factors in (literacy rate, slum families, air pollution, unemployment rate, cultural centers, life expectancy at birth and poverty rates) have been selected to play the crucial role in the future situation of urban prosperity in Ahvaz. The results show that none of the components of urban prosperity in Ahvaz can be defined by experts as a target factor. This issue indicates the multifaceted issue of prosperity of Ahvaz metropolis.

Keywords: forecasting, Structural analysis, Urban flourishing, MicMac, Ahvaz metropolis

Evaluation After the Operation of Baharestan Mehr Housing, Isfahan

Mahmoud Reza Saghafi*, Associate professor of Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran

Bahare Mirzaee, Master of Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran

Mahshid Naghibi, Master of Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran

Mohammad Mehdi Kave Jebeli, Master of Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran

Abstract: Mehr Housing consists of huge residential complexes is a national project to provide affordable housing for low-income families. The inhabitants of Mehr project are an excellent source acquiring for survey information. This study pursues its aim to estimate the level of satisfaction of the occupants of Mehr Housing in Baharestan in the south of Isfahan. The main question of this research is whether the residents of Mehr Housing in Baharestan are satisfied with the physical, service, functional and economic aspects of their own complexes? These estimates make it possible to replicate any success and avoid failures in similar sets. The research method is quantitative and descriptive analytical. Data collection tools are documentary and field (through a questionnaire). The case study is Baharestan Mehr Housing and the sample size is 184 households (%55 of the occupied units). Satisfaction measurement is based on the five point Likert scale by using SPSS software based on the correlation of quantitative findings from Pearson correlation coefficient between independent variables such as income status and marital status. The results of the research are based on the correlation of quantitative findings detect that the level of satisfaction of Baharestan Mehr Housing residents with the residential environment is moderate (neutral) and the resident's satisfaction level is 2.68 and it is moderate. The lowest level of resident's satisfaction with the residential environment is related to the access and transportation standard and the highest level of satisfaction is related to the security criteria. The consequent disservice can be avoided to some extent by principled planning and implementation of evaluation during the design.

Keywords: Evaluation, Post-Operation evaluation, Mehr Housing, Residential satisfaction, Baharestan

Table Of Content

Evaluation After the Operation of Baharestan Mehr Housing, Isfahan	7-20
Mahmoud Reza Saghafi*, Bahare Mirzaee, Mahshid Naghibi, Mohammad Mehdi Kave Jebeli	
Structural Analysis of Urban Flourishing with a Futuristic Approach (Case Study: Ahvaz Metropolis)	21-30
Mohammad Ali Firoozi, Freahteh Shanbeh Pour*	
Identifying Competitiveness Activities in the Metropolitan Area of Arak with an Economic Sustainability Approach	31-46
Mina Eftekharnia, Keramatollah Ziari*, Majid Naderi	
Effective Factors for Designing and Developing Road Network from the Perspective of Rural Management (Case Study: Rural Settlements of Shahinshahr and Maymeh)	47-60
Seyed Ramin Ghaffari	
Social Consequences of Khuzestan Flood with Emphasis on Social Welfare	61-76
Azam Abdollahi Boroujeni, Asghar Mohammadi*, Mehrdad Navabakhsh	
Analysis of the Level of Satisfaction of the Citizens of Areas 6, 8 and 14 of Isfahan Metropolis with the Implementation of the Rules and Regulations of Urban Planning	77-91
Hamid Ghadiri Modares, Mehdi Momeni*, Hamid Saberi	

In The Name of God the Merciful the Compassionate

A Quarterly Journal of Geography and Environmental Studies

License Holder and Publisher: Islamic Azad University, Najafabad Branch

Director-in-chief: A. Khadem al hossini, Associate Professor, Najafabad Branch, Islamic Azad University

Editor-in-chief: M. Momeni, Associate Professor, Najafabad Branch, Islamic Azad University

Executive Manager: A. Gandomkar, Associate Professor, Najafabad Branch, Islamic Azad University

---

Editorial Board:

Dr. Nazmfar, Hossein	Professor, University of Mohaghegh Ardebili
Dr. Ramezani, Bahman	Professor, Rasht Branch, Islamic Azad University
Dr. Sarvar, Rahim	Professor, Science and Research Branch, Islamic Azad University
Dr. Varesi, Hamidreza	Professor, Isfahan University
Dr. Moosavi, Mirnajaf	Professor, Urmia University
Dr. Momeni, Mehdi	Associate Professor, Najafabad Branch, Islamic Azad University
Dr. Khadem-al-hosseini, Ahmad	Associate Professor, Najafabad Branch, Islamic Azad University
Dr. Gandomkar, Amir	Associate Professor, Najafabad Branch, Islamic Azad University
Dr. Mokhtari, Reza	Associate Professor, Isfahan Center, Payam Noor University

---

Najafabad Journal of Geography and Environmental Studies

Vol.9, No.35, Autumn 2020

ISSN: 2008-7845

License No. issued by Islamic Azad University, **Deputy** Office of **Research** Affairs: 87/90712

License No. issued by Ministry of Culture and Islamic Guidance: 90/29008

Publisher: Islamic Azad University- Najafabad Branch

English Editor: O.Tabatabaei, Ph.D.

Cover Designer: A.Abasi, Ph.D.

Executive Assistant: Laili Rezaei

Address: Najafabad Journal of Geography & Environmental Studies, Islamic Azad University Najafabad Branch, Najafabad, Esfahan, Iran

Tel: +98-31-42292512

Fax: +98-31-42291110

Email: ges@iaun.ac.ir

Website: <http://ges.iaun.ac.ir>